

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

На правах рукопису

БЕЗСМОЛИЙ ЄВГЕНІЙ БОРИСОВИЧ

УДК: 378.22:34(043.3)

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ З ПРАВОЗНАВСТВА ДО
ВИКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Спеціальність 13.00.04

«Теорія та методика професійної освіти»

Дисертація

на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Науковий керівник:

Рижиков Вадим Степанович

доктор педагогічних наук, доцент

Київ – 2015

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ТЕРМІНІВ ТА СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ З ПРАВОЗНАВСТВА ДО ВИКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	12
1.1. Педагогічна культура як складова професійної компетентності викладача юридичного ВНЗу та особливості його педагогічної діяльності	12
1.2. Формування педагогічної культури майбутнього магістра з правознавства як складової професійної підготовки	28
1.3. Стан сформованості педагогічних умінь як складових педагогічної культури в майбутніх магістрів правознавства	47
Висновки до розділу	65
РОЗДІЛ 2. ОБҐРУНТУВАННЯ МОДЕЛІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ПРАВОЗНАВСТВА ДО ВИКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	67
2.1. Аналіз навчальних програм та планів підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності та їх удосконалення	67
2.2. Професіо- і психограма (педагогічний аспект) підготовки майбутнього магістра з правознавства до викладацької діяльності	80
2.3. Інтерактивні методи підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності	94
2.4. Модель підготовки майбутніх магістрів до викладацької діяльності	115
Висновки до розділу	132

РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ З ПРАВОЗНАВСТВА	135
3.1. Організація проведення експерименту	135
3.2. Результати експерименту та їх аналіз	162
Висновки до розділу	173
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	175
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	179
ДОДАТКИ	203
Додаток А. Анкета визначення основних педагогічних знань, навичок та вмінь викладачів правознавчих дисциплін	203
Додаток Б. Анкета визначення підготовленості юриста	205
Додаток В. Діагностування сформованості компонентів готовності майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності	206
Додаток Д. Аналіз результатів анкетування сформованості компонентів готовності майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності	208
Додаток Е. Текст інтелекту Г. Айзенк	214
Додаток Ж. Анкета визначення теоретичної підготовленості магістра-юриста	221
Додаток З. Анкета професійно важливих якостей юриста	223
Додаток К. Анкета визначення здібностей магістра з правознавства	226
Додаток Л. Професіограма викладача правознавчих дисциплін на прикладі фрагмента педагогічної складової магістра з правознавства	227
Додаток М. Складові педагогічної креативності викладача правознавчих дисциплін	230
Додаток Н. Особистісні характеристики і загальні вимоги до юриста як працівника	233
Додаток П. Евристичні компоненти юридичної діяльності	235

Додаток Р. Професійні знання, навички та вміння магістра з правознавства	236
Додаток С. Психограма магістра з правознавства як викладача	238
Додаток Т. Робоча програма «Методика викладання у вищій школі»	241

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ТЕРМІНІВ ТА СКОРОЧЕНЬ

ВНЗ – вищий навчальний заклад

ЕОТ – електронно-обчислювальна техніка

НДІ – науково-дослідний інститут

ОКХ – освітньо-кваліфікаційна характеристика

ОПП – освітньо-професійна підготовка

ПВЯ – професійно важливі якості

ПСД – психологія структури діяльності

ТЗН – технічні засоби навчання

ВСТУП

Актуальність і доцільність дослідження. Розвиток ринкових відносин, входження держави в єдиний світовий економіко-правовий простір вимагає негайних і ефективних правових реформ. За роки незалежності України видано значну кількість законодавчо-нормативних актів, Законів, введено новий Кримінальний, Господарський і Податковий кодекси України. Правовим реформам у державі необхідне правове забезпечення, яке не повинно порушувати економічних законів. Саме тому актуальною є проблема формування нового покоління юристів-правознавців сучасної української демократичної держави, які розуміють і передбачають економічні наслідки прийнятих законів, нормативно-правових актів та інших нормативно-правових документів і власних правових дій.

В умовах входження України в Європейську спільноту і становлення демократичного правового суспільства, існує потреба нового рівня та якості підготовки юридичних кадрів, які стають найважливішим чинником ефективного вирішення завдань розвитку державності України. Для сьогодення необхідний працівник «нового типу» – професійно та соціально мобільний, який має глибокі професійні знання, володіє правовими, педагогічними, психологічними знаннями, здатний до соціальної творчості, самовдосконалення, готовий до роботи при різних формах організації праці та виробництва в умовах конкуренції (В. Кремень).

Сучасні науковці-практики значну увагу приділяють підготовці викладачів правознавчих дисциплін, адже від рівня їх готовності до педагогічної діяльності залежить якість підготовки юристів. Проте психолого-педагогічна підготовка майбутнього магістра не охоплює в повному обсязі практичну підготовку, не забезпечує достатні умови для формування професійної компетентності майбутнього викладача. Отже, важливим для професіонала-педагога є високо сформована педагогічна культура, що дозволяє особистості самоактуалізуватися та

самореалізуватися в житті. Викладач є посередником між студентами (курсантами) та навчальним матеріалом, тому він повинен бути готовим порадити, допомогти, проконсультувати, бути комунікатором і партнером.

Концептульні засади психолого-педагогічної діяльності та підготовки майбутніх юристів ґрунтовно досліджували О. Афанасьєв [14], О. Бандурка [20; 21; 22], В. Бедь [25], С. Бочарова [20; 21], В. Васильєв [53; 54], Е. Землянська [20; 21], В. Коновалова [114], О. Котикова [117; 118], К. Левітан [126; 127; 128], А. Лігоцький [134; 135], Ю. Чуфаровський [216; 217], М. Порубов [170], В. Рижигов [175–178], Г. Яворська [228; 229] та ін. Особливості професійної підготовки юристів, правничу науку, юридичну педагогіку та деонтологію висвітлюють вітчизняні і закордонні науковці: В. Андрейцев [8], А. Андрощук [10], П. Біленчук [43], С. Гусарев [70], Г. Ертисбаєва [77], В. Журавський [80; 81], В. Кикоть [104], С. Сливка [190; 191], А. Столяренко [195; 196], С. Пелипчук [162], М. Сорович [194], Г. Яворська [228; 229; 230] та ін. Але такий важливий компонент, як педагогічна складова професійної підготовки майбутніх юристів, практично не розглядали в сучасній правовій професійній підготовці.

Проблему підготовки майбутніх магістрів із правознавства до викладацької діяльності вивчено недостатньо, що дає підстави констатувати низку суперечностей між:

- потребою світового співтовариства у підвищенні рівня підготовки майбутніх магістрів з правознавства та відсутністю системної цілеспрямованої освітньої діяльності щодо їх підготовки;
- необхідністю в підготовці висококваліфікованих фахівців як світоглядної орієнтації та відсутністю у вітчизняних вищих навчальних закладах апробованих методик підготовки майбутніх магістрів до викладацької діяльності;
- використанням традиційних репродуктивних методів підготовки магістрів у вищих навчальних закладах і недостатнім використанням

інтерактивних методів; відсутністю інтегративного підходу до професійного викладання.

Актуальність окреслених вище проблем, необхідність вирішення назрілих суперечностей і врахування потреби в оптимізації професійної підготовки майбутніх магістрів з правознавства, зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: ***«Підготовка майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності»***.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження проводили відповідно до плану науково-дослідної роботи Міжрегіональної Академії управління персоналом «Теоретико-методологічні засади становлення української державності та соціально-виховна практика: політичні, юридичні, економічні та психолого-педагогічні проблеми» (№ державної реєстрації 0113U007698).

Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні вченої ради Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 3 від 24 листопада 2010 року) та погоджено з Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 4 від 26 квітня 2011 року).

Об'єкт дослідження – педагогічна підготовка майбутніх магістрів з правознавства.

Предмет дослідження – педагогічна культура як складова професійної підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці моделі педагогічної підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності, яка забезпечуватиме якість формування педагогічної культури таких фахівців.

Відповідно до поставленої мети визначено **завдання**:

1. На основі аналізу філософської, психолого-педагогічної, правознавчої літератури визначити особливості професійної компетентності та стан дослідження проблеми підготовки магістрів з правознавства.

2. Визначити сутність, структуру та специфіку педагогічної культури як складової підготовки майбутніх магістрів правознавства.

3. Розробити і науково обґрунтувати професіограму викладача правознавчих дисциплін (педагогічний аспект).

4. Обґрунтувати організаційно-педагогічні умови формування педагогічної культури та теоретичного обґрунтувати і експериментально перевірити ефективність моделі підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань і досягнення мети використано комплекс методів дослідження: *теоретичні* – вивчення літературних джерел, сучасних педагогічних концепцій, які стосуються професійної підготовки майбутніх магістрів; абстрагування, класифікація і систематизація теоретичних і експериментальних даних; конкретизація теоретичного знання, індукція і дедукція; порівняльний аналіз із метою вивчення теоретичних основ дослідження; моделювання навчальної діяльності магістрантів для побудови моделі підготовки магістрантів; теоретико-методологічні основи складання професіограм із метою вивчення основ професійної підготовки; *емпіричні* – вивчення сучасного стану професійної юридичної освіти; підготовка до рівня магістрів в сучасних умовах становлення правого суспільства; аналіз рівня успішності магістрантів; психолого-педагогічне спостереження, бесіди, опитування, анкетування; дослідження документів і результатів професійної діяльності; метод порівняльного аналізу індивідуальної та групової діяльності; констатувальний і формувальний експеримент запропонованої моделі педагогічної підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності; методи математичної статистики; *методи математичної статистики* – обробки, презентації та інтерпретація

результатів дослідження і встановлення кількісних залежностей між педагогічними явищами.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

вперше визначено і теоретично обґрунтовано організаційно-педагогічні умови формування педагогічної культури майбутніх магістрів правознавства (забезпечення професійної мотивації майбутніх магістрів; орієнтація підготовки на професію– і психограми викладачів правознавства; використання інформаційного середовища навчального закладу; впровадження інтерактивних методів для формування педагогічної культури майбутніх магістрів) і розроблено модель підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності зі складовими: мотиваційно-цільовий блок (мета, завдання і специфічні принципи), діяльнісно-змістовий блок (види підготовки, удосконалені навчальні програми, професію– і психограми, форми і методи підготовки, організаційно-педагогічні умови, педагогічні уміння, педагогічна культура), оцінно-результативний блок (компоненти, критерії, рівні), результат;

обґрунтовано професію– і психограми зі змістовою частиною підготовки, якістю та психологічним профілем майбутнього викладача правознавчих дисциплін (педагогічний аспект);

удосконалено специфічні принципи підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності (домінантно-мотиваційної установки; індивідуальності у навчанні; різнонаправленої ритмічної підготовки; суворої регламентації та часового лімітування професійних дій викладача; додаткового психологічного навантаження на основі основної психофізіологічної напруги; емоційності у навчанні);

подальшого розвитку набули теоретичні положення щодо вдосконалення змісту, форм, методів і засобів педагогічної підготовки майбутніх магістрів і уточнено поняття «Педагогічна культура», методи навчання – «Мозковий штурм», «Лекція–конференція».

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що розроблено спецкурси «Юридична психологія», «Правова педагогіка» та «Методика викладання у вищій школі», які містять схеми практичного впровадження у навчально-виховний процес інноваційної методики викладання, за якою магістри починають практику викладання в процесі впровадження спецкурсу. Розроблено формат спеціальних занять «Лекція–конференція» для випробування практичного досвіду викладання лекцій у вищій школі; метод «Мозкового штурму», який використовують під час практичних занять за допомогою ігрової форми, яка поглиблює практичні психолого-педагогічні знання і формує практичні навички та вміння, необхідні викладачеві вищої школи.

Зміст і результати наукового дослідження можуть бути використані для розробки навчальних програм, навчально-методичних посібників і рекомендацій для викладачів вищих навчальних закладів IV рівня акредитації та інститутів післядипломної педагогічної освіти, що сприятиме підвищенню ефективності й результативності підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності.

Результати дослідження **впроваджено** у навчально-виховний процес Кіровоградського інституту ім. Святого Миколая Міжрегіональної академії управління персоналом (протокол № 4 від 22 січня 2012 року), Кіровоградського інституту розвитку людини «Україна» (протокол № 15 від 20 грудня 2011 року), юридичного факультету Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 23 від 5 травня 2012 року), юридичного факультету Київського університету ринкових відносин (протокол № 2 від 20 січня 2013 року).

Особистий внесок здобувача в спільній публікації [10] полягає у визначенні складових формування духовності відповідно цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів; [11] – розробці тематики лекційних і практичних занять, тем для самостійної роботи.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження обговорювали й вони отримали позитивні відгуки на науково-практичних конференціях: *міжнародних* – «Шляхи подолання наслідків світової фінансово-економічної кризи» (Київ, 2009 р.), «Сучасні педагогічні технології і освітні системи XXI століття» (Кіровоград, 2009 р.), «Ціннісні пріоритети освіти у XXI столітті: формування міжкультурної комунікації» (Київ, 2011 р.), «На шляху до науки XXI сторіччя» (Кіровоград, 2011 р.), «Інноваційні підходи до науки XXI сторіччя» (Кіровоград, 2013 р.), «Парадигми сучасної освіти і науки: теорія, методика і практика» (Кіровоград, 2013 р.); *всеукраїнських* – «Профспілки та освітні технології у сучасному розвитку ринкових відносин і самостійності держави» (Київ, 2007 р.), «Інноваційні технології соціально-гуманітарного профілю в системі освіти» (Київ, 2009 р.), «Духовність українства XXI століття» (Кіровоград, 2011 р.), «Державне управління та місцеве самоврядування в Україні в контексті Європейської інтеграції» (Київ, 2011 р.), «Роль українознавства у вихованні національної свідомості та гідності нової генерації українців» (Київ, 2011 р.), XIV Всеукраїнська науково-практична конференція «Духовність українства XXI століття» (Київ, 2014 р.), X Всеукраїнська науково-практична конференція «Становлення та розвиток української державності: історія, сучасність, зарубіжний досвід» (Київ, 2014 р.).

Публікації. Результати дослідження відображено в 12 друкованих працях, з яких 10 одноосібних: 5 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття в закордонному виданні, 3 – у матеріалах наукових конференцій, 2 збірники навчально-методичних матеріалів, 1 робоча програма.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг дисертації становить 273 сторінки (основний текст – 178 сторінок). Список використаних джерел нараховує 239 найменувань, з них 6 – іноземною мовою. Дисертація містить

14 таблиць на 12 сторінках і 24 рисунки на 21 сторінці, 15 додатків на 32 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ З ПРАВОЗНАВСТВА ДО ВИКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Педагогічна культура як складова професійної компетентності викладача юридичного ВНЗу та особливості його педагогічної діяльності

Специфіка педагогічної діяльності ставить перед викладачем ВНЗ низку вимог, які в педагогічній науці визначаються як професійно значимі особистісні якості. Останні характеризують інтелектуальну й емоційно-вольову сторони особистості, суттєво впливають на результат професійно-педагогічної діяльності й визначають індивідуальний стиль педагога. Особливо важливим є формування в майбутнього педагога професійної компетентності, яка сприяє становленню викладача-професіонала (Рис. 1.1) [176].

Вища школа завжди була одним із основних виховних інститутів суспільства, і в сучасних умовах зростає її роль у вихованні студентської молоді. Зміни в духовному житті країни, відсутність у суспільстві чіткого загальноновизначеного ідеалу потребують інтенсивного пошуку нових підходів до виховання у вищій школі, запровадження нових методів впливу на самосвідомість молоді й водночас відродження ефективних випробуваних старих форм організації виховного процесу [189].

В умовах входження України в Європейську спільноту і становлення демократичного правового суспільства саме це вимагає нового рівня та якості підготовки юридичних кадрів, які стають найважливішим чинником ефективного вирішення завдань розвитку державності України. В. Кремень зазначає, що для сьогодення [120; 121],

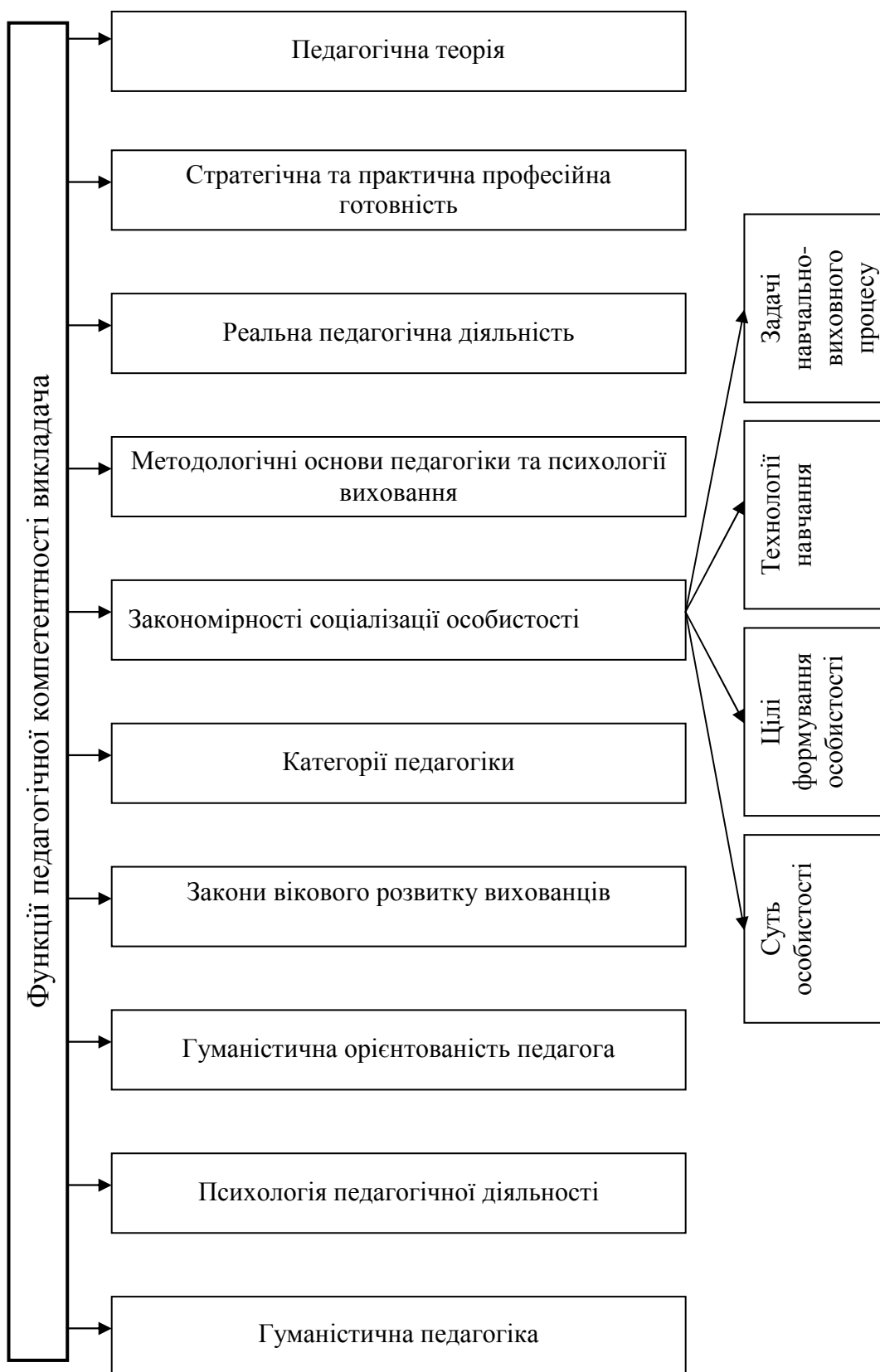

Рис. 1.1. Основні засади педагогічної компетентності викладача

необхідний працівник «нового типу» – професійно та соціально мобільний, який має глибокі знання з інтегрованих професій, володіє правовими,

педагогічними, психологічними знаннями, здатний до соціальної творчості, самовдосконалення, готовий до роботи при різних формах організації праці та виробництва в умовах конкуренції.

Учені пропонують різноманітний набір особистісних якостей, важливих для професії викладача. Робляться спроби виділити найсуттєвіші з погляду ефективності педагогічної діяльності [159; 160]. Правомірним, на нашу думку, є виділення домінантних, периферійних, негативних і професійно недопустимих якостей. Однією зі складових ефективної педагогічної діяльності викладача є його професійна культура.

Отже, інтегративним стрижнем педагога-професіонала є високосформована педагогічна культура, що дозволяє особистості самоактуалізуватися та самореалізуватися в житті, знайти особистісні змісти в освіті. І чим більшою мірою викладачеві притаманна педагогічна культура, тим повнішою буде його самореалізація. Професійна культура передбачає вміння бути посередником, «медіатором» між студентами (курсантами) та навчальним матеріалом. Засвоєння цього матеріалу відбувається безпосередньо в процесі навчання, тому викладач повинен бути готовим до виконання ролі радника, помічника, консультанта, комунікатора, партнера. Успішному виконанню цих завдань сприяє наявність таких якостей, як схильність до лідерства, готовність прийти на допомогу, доброта, вміння активізувати почуття відповідальності. Викладач вищої школи вирішує різноманітні педагогічні завдання, що є відображенням специфіки його професійної діяльності. Тому професійна культура складається з декількох самотійних видів діяльності. У працях І. Ісаєва зазначені такі характерні для викладача вищої школи види діяльності: навчально-методична, науково-дослідна, виховна, суспільно-педагогічна. Викладач має справу з найскладнішим, неоцінним, найдорожчим, що є в житті, – з людиною. Від нього, від його вміння, майстерності, мистецтва, мудрості залежить її життя, здоров'я, розум, характер, місце й роль у житті [94].

Домінантними вважають якості, відсутність кожної з яких унеможливило б ефективне здійснення педагогічної діяльності; периферійними – якості, які не здійснюють вирішального впливу на ефективність педагогічної праці, проте сприяють її успішності; негативними – якості, що призводять до зниження ефективності педагогічної діяльності, а професійно недопустимими – ті, що ведуть до професійної непридатності вчителя. Розглянемо склад цих груп особистісних якостей детальніше.

Домінантні якості.

1. Гуманність – любов до дітей, вміння поважати їхню людську гідність, потреба й здатність надавати кваліфіковану педагогічну допомогу в їхньому особистісному розвитку.

Справжнім вихователем є лише той, хто пробуджує в дитини дух, що дремає, і надає їй сили для органічного розвитку [46]. Л. Толстой зауважував: «Учитель, який поєднує в собі любов до справи і учнів, є досконалим учителем» [205].

2. Громадянська відповідальність, соціальна активність.

Від правильного виховання дітей залежить благоустрій усього народу. Для підтвердження цієї домінанти якості викладача наведемо вислови відомих дослідників. Так, К. Ушинський вказував, що ця посада набагато ваговитіша за найвищі посади в державі [207].

3. Справжня інтелігентність (від лат. *inteligens* – знаючий, розуміючий, розумний) – високий рівень розвитку інтелекту, освіченість у галузі предмета викладання, ерудиція, висока культура поведінки. Без особистого безпосереднього впливу справжнє виховання, що проникає в характер, неможливе. Лише особистість може впливати на розвиток і визначення особистості, лише характером можна створити характер.

К. Ушинський говорив: «Щоб відкрити перед учнями іскорку знань, учителеві треба увібрати море світла, ні на хвилину не відходячи від променів вічно сяючого сонця знань, людської мудрості» [207, с.11].

4. Правдивість, справедливість, порядність, чесність, гідність, працьовитість, самовідданість. Високі вимоги до моральних і педагогічних якостей учителя висувалися ще в статутах братських шкіл.

Ян Амос Коменський зазначав, що учителями повинні бути люди «чесні, діяльні й працьовиті; не для годиться, а насправді вони мають бути живими взірцями чеснот, що їх треба прищепити іншим (Ніщо удаване не може бути тривалим). Педагог казав: «Що таке учитель-неук, пасивний керівник інших, як тінь без тіла, хмара без дощу, джерело без води, лампа без світла, отже, пусте місце.... Ти удаєш із себе вчителя – так учи або скинь із себе цю машкару» [110, с. 4].

О. Духнович писав: «Першою й найпотрібнішою вчителеві якістю хай буде доброчинність. Бо він є дзеркалом, дивлячись у яке, юнаки бачать увесь розквіт доброчесності. Отже, хай учитель слугує дзеркалом добрих звичаїв, і те, чого він вчить або збирається навчити, хай демонструє на собі, як на зразкові. Є така істина, що діти розбещених батьків теж розбещеними бувають, а розбещений учитель усіх дітей розбещеними зробить і замість доброчесності розплодить злорадство і розбещеність у цілому суспільстві. Учитель – це сіяч, що засіває зерном добру ниву; якщо він посіє там пшеницю, пшениця і виродить, а якщо посіє кукуль, то що інше зійде, як не кукуль?» [161,с.12].

А. Макаренко відмічав: «Ваша власна поведінка – вирішальна річ. Не думайте, що ви виховуєте дитину тільки тоді, коли з нею розмовляєте, або повчаєте її, або караєте її. Ви виховуєте її щохвилини... Як ви одягаєтеся, як ви розмовляєте з іншими людьми і про інших людей, як ви радієте або сумуєте, як ви поводитися з друзями і з ворогами, як ви смієтеся, читаєте газету, – все це має для дитини велике значення» [138, с. 23].

5. Інноваційний стиль науково-педагогічного мислення, готовність до створення нових цінностей і прийняття творчих рішень.

Наведемо вираз видатного педагога В. Сухомлинського, який казав: «Якщо ви хочете бути улюбленим учителем, дбайте про те, щоб вихованцеві

було що у вас відкривати. Якщо ж ви кілька років однаковий, якщо минулий день нічого не додав до вашого багатства, ви можете стати обридлим і навіть ненависним... Серця й уми юнацтва можна завоювати в наші дні тим сплавом моральної краси та інтелектуального багатства, який відкриває перед юнацтвом все нові й нові якості людини»[199; 200].

6. Любов до предмета, який викладається, потреба в знаннях, у систематичній самоосвіті. «Хочеш наукою виховати учня – люби свою науку і знай її, і учні полюблять тебе, а ти виховаєш їх; але якщо ти сам не любиш її, то скільки б ти не змушував учити, наука не здійснить виховного впливу», – говорив К. Платонов [166]. А Л.Толстой зазначав, що «учитель ... може виховувати і навчати доти, допоки сам працює над своїм вихованням і освітою» [205].

7. Здатність до міжособового спілкування, ведення діалогу, переговорів; наявність педагогічного такту, що визначає стиль поведінки учителя, спричиняє упевненість учнів у доброзичливості вчителя, його чуйності, доброті, толерантності.

Периферійні якості:

1. Привітність.
2. Почуття гумору.
3. Артистизм.
4. Мудрість (наявність життєвого досвіду).
5. Зовнішня привабливість.

Сукупність якостей учителя створює його авторитет. Авторитет педагога, як і авторитет представника будь-якої іншої професії, здобувається наполегливою працею. Якщо в межах інших професій звично звучить вислів «визнаний у своїй галузі авторитет», то в педагога може бути лише авторитет особистості.

Негативні якості:

1. Байдужість до вихованців.

2. Упередженість – виділення із середовища учнів «любимчиків» і «осоружних», прилюдне вираження симпатій і антипатій стосовно вихованців.

3. Зарозумілість – педагогічно недоцільне підкреслення власної вишості над учнем.

4. Мстивість – властивість особистості, яка проявляється в намаганні зводити особисті рахунки з учнем.

5. Неврівноваженість – невміння контролювати свої тимчасові негативні психічні стани, настрій.

6. Байдужість до предмета, який викладається.

7. Розсіяність – забудькуватість, незібраність [209].

Різноманітні поєднання важливих якостей визначають індивідуальний стиль діяльності викладача. Залежно від рівня ефективності педагогічної праці виділяють такі типи комбінацій професійно значимих якостей його особистості:

Перший тип – «позитивний без негативу». Цей тип відповідає високому рівню викладача.

Другий тип – «позитивний з негативом». Позитивні якості переважають над негативними. Останні визнаються учнями й колегами як несуттєві. Продуктивність роботи викладача виявляється достатньою.

Третій тип – «позитивний, що нейтралізується негативом». Викладачі цього типу мають розвинуті педагогічні здібності й позитивні особистісні якості, що дозволяє їм у певні періоди працювати успішно. Проте спотворення мотивів професійної активності – спрямованість на себе, кар'єрний зріст – здебільшого призводять до низького кінцевого результату.

До професійно значимих якостей педагога відносять компетентність (лат. *competens* – відповідний, здібний). Це компетенція володіння знаннями, досвідом у певній галузі. Під професійною компетентністю педагога розуміють готовність професійно виконувати обов'язки, що забезпечується сукупністю знань, умінь і практичного досвіду.

Однією зі складових професійної компетентності педагога є педагогічні уміння, які визначаються як сукупність послідовно розгорнутих дій, що ґрунтуються на теоретичних знаннях. Частина цих дій може бути автоматизованою (навички) [197].

Зважаючи на те, що розв'язання будь-якого педагогічного завдання зводиться до тріади «мислити – діяти – мислити», що збігається з компонентами педагогічної діяльності та відповідними їм уміннями, В. Сластьонін [189] розподілив педагогічні уміння на чотири групи.

Уміння «переводити» зміст процесу виховання в конкретні педагогічні завдання: вивчення особистості й колективу для визначення рівня їх підготовленості до активного оволодіння новими знаннями та проектування на цій основі розвитку колективу й окремих учнів; виділення комплексу освітніх, виховних і розвивальних завдань, їх конкретизація й визначення завдання, що домінує.

2. Уміння побудувати та привести в дію логічно завершену педагогічну систему: комплексне планування освітньо-виховних завдань; обґрунтований відбір змісту освітнього процесу; оптимальний вибір форм, методів і засобів його організації.

3. Уміння виділяти й встановлювати взаємозв'язки між компонентами та факторами виховання, приводити їх в дію: створення необхідних умов (матеріальних, морально-психологічних, організаційних, гігієнічних та інших); активізація особистості школяра, розвиток його діяльності, яка перетворює його із об'єкта в суб'єкт виховання; організація і розвиток спільної діяльності; забезпечення зв'язку школи із середовищем, регулювання зовнішніх незапрограмованих впливів.

4. Уміння облікувати й оцінювати результати педагогічної діяльності: самоаналіз та аналіз освітнього процесу й результатів діяльності вчителя; визначення нового комплексу стрижневих і другорядних педагогічних завдань [189].

Зміст теоретичної готовності викладача виявляється в узагальненому умінні педагогічно мислити, що передбачає наявність у педагога аналітичних, прогностичних, проєктивних, а також рефлексивних умінь.

Розглянемо характеристику цих умінь.

До аналітичних належать такі уміння викладача:

- аналізувати педагогічні явища, тобто розчленовувати їх на складові елементи (умови, причини, мотиви, стимули, засоби, форми прояву і події);
- осмислювати роль кожного елемента в структурі цілого та у взаємодії з іншими;
- знаходити в педагогічній теорії положення, висновки, закономірності, які відповідають логіці даного явища;
- правильно діагностувати педагогічне явище;
- формулювати стрижневе педагогічне завдання (проблему), знаходити способи оптимального вирішення його.

Прогностичні вміння пов'язані з управлінням педагогічним процесом і передбачають чітке уявлення у свідомості викладача, який є суб'єктом управління, мету його діяльності, спрямовану на очікуваний результат. Педагогічне прогнозування ґрунтується на достовірних знаннях суті й логіки педагогічного процесу, закономірностей вікового та індивідуального розвитку учнів. До складу прогностичних умінь учителя входять такі:

- постановка педагогічних цілей і завдань;
- відбір способів досягнення цілей, завдань;
- передбачення результату;
- передбачення можливих відхилень і небажаних явищ;
- визначення етапів педагогічного процесу;
- приблизна оцінка передбачуваних витрат засобів, праці і часу учасників педагогічного процесу;
- планування змісту взаємодії учасників педагогічного процесу [185; 186].

Педагогічне прогнозування вимагає від викладача опанування такими прогностичними методами, як моделювання, висування гіпотез, розумовий експеримент тощо.

Проективні вміння забезпечують конкретизацію цілей навчання та виховання й поетапну їх реалізацію. Проективні уміння включають:

- переведення мети й змісту освіти та виховання в конкретні педагогічні завдання;
- обґрунтування способів їх поетапної реалізації;
- планування змісту й видів діяльності учасників педагогічного процесу з урахуванням їх потреб та інтересів, можливостей матеріальної бази, власного досвіду та особистісно-ділових якостей;
- визначення аранжованого комплексу цілей і завдань для кожного етапу педагогічного процесу;
- планування індивідуальної роботи з учнями з метою розвитку їх здібностей, творчих сил і дарувань;
- планування системи прийомів стимулювання активності учнів;
- планування розвитку виховного середовища та зв'язків з батьками й громадськістю [13].

Рефлексивні вміння мають місце при здійсненні педагогом контрольно-оцінної діяльності, спрямованої на себе, на осмислення й аналіз власних дій. Для педагога важливо встановити рівень результативності (позитивної чи негативної) власної діяльності. У процесі такого аналізу визначається:

- правильність постановки цілей, їх трансформації в конкретні завдання;
- адекватність комплексу визначених завдань наявним умовам;
- відповідність змісту діяльності вихованців поставленим завданням;
- ефективність застосовуваних методів, прийомів і засобів педагогічної діяльності;

- відповідність застосовуваних організаційних форм віковим особливостям учнів, рівневі їх розвитку, змісту матеріалу та ін.;

- причини успіхів і невдач, помилок і труднощів у процесі реалізації поставлених завдань навчання й виховання [4; 5].

Зміст практичної готовності викладача виражається в зовнішніх (предметних) уміннях, тобто в діях, які можна спостерігати. До них належать організаторські, мобілізаційні, інформаційні, розвивальні й комунікативні уміння. Нагадаємо, що організаторська функція педагога забезпечує залучення учнів до різних видів діяльності й організацію роботи колективу, яка перетворює його із об'єкта в суб'єкт виховання. Організаторські уміння педагога бувають мобілізаційними, інформаційними, розвивальними й орієнтаційними [18].

Мобілізаційні вміння викладача обумовлені такими складовими:

- привертанням уваги учнів і розвитком у них стійких інтересів до навчання, праці та інших видів діяльності;

- формуванням потреби в знаннях, праці, інших видах діяльності;

- озброєнням учнів навичками навчальної роботи;

- формуванням в учнів активного, самостійного й творчого ставлення до явищ навколишнього середовища шляхом створення спеціальних ситуацій для прояву вихованцями моральних вчинків і подій [198].

Інформаційні вміння пов'язані не тільки з безпосереднім викладом навчальної інформації, а й з методами її отримання та обробки. Серед них уміння й навички роботи з друкованими джерелами та бібліографування, уміння здобувати інформацію з інших джерел і переробляти її відповідно до цілей і завдань педагогічного процесу. Інформаційними є також такі уміння, як:

- доступно викладати навчальний матеріал, із урахуванням специфіки предмета, рівня підготовленості учнів, їх життєвого досвіду і віку;

- логічно правильно будувати процес передачі навчальної інформації, використовуючи різні методи і їх поєднання: розповідь, пояснення, бесіду, проблемний, індуктивний, дедуктивний виклад матеріалу та інші;
- доступно, лаконічно й виразно формулювати питання;
- ефективно використовувати ТЗН (технічні засоби навчання), ЕОТ (електронно-обчислювальну техніку), засоби наочності (графіки, діаграми, схеми тощо);
- оперативно змінювати (у випадку необхідності) логіку й спосіб викладу матеріалу.

Розвивальні уміння передбачають:

- визначення «зони найближчого розвитку» окремих студентів, академічної групи загалом;
- створення проблемних ситуацій та інших умов для розвитку пізнавальних процесів, почуттів і волі студентів;
- стимулювання пізнавальної самостійності й творчого мислення, потреби у встановленні логічних (окремого до загального, виду до роду, посилення до наслідку, конкретного до абстрактного) й функціональних (причини – наслідку, цілі – засобу, кількості – якості, дії – результату) відношень;
- формування й постановку питань, які вимагають застосування засвоєних раніше знань;
- створення умов для розвитку індивідуальних особливостей, здійснення з цією метою індивідуального підходу до студентів [59; 60; 61].

Орієнтаційні уміння спрямовані на формування морально-ціннісних установок вихованців і наукового світогляду; організацію спільної творчої діяльності, яка розвиває соціально значущі якості особистості.

Особливу групу вмінь складають комунікативні, які мають психологічну основу. Комунікативні вміння викладача – це взаємопов'язані групи перцептивних умінь, власне умінь спілкування (вербального) та умінь і навичок педагогічної техніки.

Перцептивні уміння допомагають розуміти інших (учнів, учителів, батьків). Для цього необхідно вміти проникати в індивідуальну суть іншої людини, визначати її ціннісні орієнтації, які знаходять вираження в її ідеалах, потребах, інтересах, у рівні домагань. Крім того, необхідно знати наявні в учня уявлення про себе [38].

Уміння педагогічного спілкування – це уміння розподіляти увагу й підтримувати її стійкість; обирати відповідно до класу й окремих учнів найдоцільніші способи поведінки та звертань; аналізувати вчинки вихованців, визначати мотиви, якими вони керуються, їхню поведінку в різних ситуаціях; створювати досвід емоційних переживань учнів, забезпечувати атмосферу благополуччя в класі; керувати ініціативою в спілкуванні, використовуючи для цього багатий арсенал засобів, які підвищують ефективність взаємодії [57].

Педагогічна техніка є сукупністю умінь і навичок, необхідних для стимулювання активності як окремих учнів, так і колективу в цілому. До неї входять уміння обирати правильний стиль і тон у спілкуванні, керувати їх увагою, темпом діяльності, навичками демонстрації свого ставлення до вчинків учнів [72].

Серед умінь і навичок педагогічної техніки особливе місце посідає розвиток мови педагога, що є одним із важливих виховних засобів і містить такі аспекти, як: правильна дикція, «поставлений голос», ритмічне дихання та доцільне приєднання до мови міміки й жестів. Крім названих, до умінь і навичок педагогічної техніки належать такі: уміння управляти своїм тілом; регулювати власні психічні стани; викликати «на замовлення» почуття подиву, радості, гніву та ін.; володіти технікою інтонування для вираження різних почуттів (прохання, вимоги, питання, наказу, поради, побажання тощо) та інші (Рис. 1.2) [177].

Ще однією складовою професійної компетентності є педагогічна майстерність. І. Зязюн зауважує: «Для оволодіння педагогічною майстерністю необхідна систематизована підготовка до кожного навчального

заняття; постійна робота з новинками педагогічної і психологічної літератури, вилучення з них нового для практичної перевірки й використання; вивчення досвіду колег і запозичення всього кращого, корисного, дійсно необхідного; вироблення індивідуальних прийомів (постановка голосу, техніка мовлення, граматична правильність, дикція, інтонація, сила звуку та ін.); саморегуляція фізичного та психічного станів. Успіх педагогічної діяльності визначається передусім рівнем професійної підготовленості викладача. З нагромадженням досвіду формуються оптимальні прийоми праці, приходить майстерність, яка дозволяє швидко адаптуватися до будь-якої учнівської аудиторії, виникає легкість у роботі» [88, с. 364].

На думку А. Макаренка, педагогічна майстерність – це знання особливостей педагогічного процесу, уміння його побудувати й привести у рух [138]. За його глибоким переконанням, опанувати педагогічною майстерністю може кожен педагог за умови цілеспрямованої роботи над собою. Вона формується на основі практичного досвіду. Проте не кожний досвід стає джерелом професійної майстерності. Таким джерелом є лише педагогічна діяльність, осмислена з погляду та суті цілей і технологій; сплав особистісно-ділових якостей і професійної компетентності педагога [147].

Аналіз світових тенденцій у галузі професійно-педагогічної освіти засвідчує зростання вимог до педагогічного професіоналізму і особистих якостей учителя. На думку вчених [83; 89; 99; 121; 231], основними проблемами, з якими зустрічатимуться педагоги в цьому тисячолітті, є:

- постійне ускладнення змісту освіти, гарантування високого рівня освітніх стандартів;
- самостійна постановка й вирішення творчих і дослідницьких завдань;
- ускладнення проблем виховання;
- безперервне оволодіння прогресивними технологіями навчання і виховання, новими досягненнями вітчизняного й зарубіжного досвіду;

Рис. 1.2. Педагогічна техніка викладача (за В. Рижикивим [147])

– розв’язання складних професійно-педагогічних проблем, які вимагають інтеграції знань, практичних умінь і навичок із таких суміжних з педагогікою наук, як філософія, психологія, медицина, релігієзнавство, економіка, правознавство, кібернетика та ін.;

– робота в єдиному інформаційному середовищі, що передбачає раціональне використання інформаційних технологій у навчально-виховному процесі.

Усе це може здійснювати лише викладач з високою професійною компетентністю, розвиненими творчими, дослідницькими здібностями, високим рівнем інтелігентності, духовно-морального потенціалу, конкурентоздатності, ерудованості, здібностей до безперервної освіти, що характеризує і педагогічну майстерність.

Особливістю запропонованої І. Зязюном моделі професійного навчання є громадянська спрямованість, орієнтована на розвиток суспільно значимих цінностей майбутніх педагогів: професійної честі, почуття обов'язку, готовності до професійного самовдосконалення [90].

Для викладача правознавчих дисциплін важливим є розуміння педагогічної майстерності як комплексу властивостей особистості викладача, що забезпечують йому високий рівень самоорганізації в професійній діяльності.

У роботах І. Зязюна, Л. Крамущенка [89] педагогічна майстерність розглядається як вища творча активність викладача, що виявляється в доцільному використанні методів і засобів педагогічного взаємовпливу в кожній конкретній ситуації навчання й виховання [89, с. 7].

Отже, у сучасній педагогіці і психології починає переважати підхід до професійної компетентності фахівця як основи створення умов для саморозвитку особистості майбутнього викладача-професіонала, високоосвіченої та культурної людини, яка зможе передавати знання, формувати навички та вміння у своїх студентів. Процеси навчання й виховання можуть бути повноцінними лише тоді, коли вони є взаємними, коли навчається й виховується не лише студент, а й викладач. Педагогічний процес розглядається як спільна діяльність, діалог рівноправних учасників і таким чином переводиться на рівень міжособистісних стосунків. Найактуальніше завдання виховної роботи у вищій школі – з'ясування того, наскільки нав'язаний масовою культурою образ (психологічний портрет еталонної людини, на яку орієнтується сучасна молодь: підприємницька, вольова і цілеспрямована людина, яка здатна відстоювати свої позиції, має прагматичне мислення і високий професіоналізм) міцно вкоренився у свідомість студента, наскільки він є конкурентним українській ментальності, а також обов'язкове визначення певної позиції стосовно нього з погляду цілей навчально-виховного процесу. На сучасному щаблі розвитку вищої цивілізації зростає роль особистості викладача як основного провідника

значущої для суспільства інформації, головного чинника виховного процесу, вагомішою стає позиція педагога в суспільстві, оскільки через його діяльність та вплив формується громадянин, зміцнюється інтелектуальний та духовний потенціал нації. Однак необхідно зазначити, що сучасний викладач вищої школи відчуває кризу переорієнтації духовних цінностей, свого професіоналізму, затребуваності суспільством своїх фундаментальних знань, включеності власної професійної діяльності в контекст розвитку сучасного суспільства [157; 158].

Значна роль у формуванні майбутнього магістра з правознавства належить його педагогічній культурі. На її характеристиці зупинимося в наступному параграфі.

1.2. Формування педагогічної культури майбутнього магістра з правознавства як складової професійної підготовки

Термін «культура» (лат. cultura) означає сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених всіма видами перетворюючої діяльності людини й суспільства. Сама людина формується в процесі власної діяльності як культурно-історична істота, що засвоює мову, прилучається до традицій і цінностей, що існують у суспільстві, оволодіває властивими для конкретного суспільства і його культури прийомami й навичками діяльності. Отже, людина є продуктом загальнолюдської культури, її представником і носієм [69].

Науковець О. Бондаревська пропонує розглядати педагогічну культуру як частину загальнолюдської, що має своїм змістом світовий педагогічний досвід як зміну культурних епох і відповідних педагогічних цивілізацій, як історію педагогічної науки й практики, як зміну освітніх парадигм. Особливістю педагогічної культури є те, що її об'єктом, метою та результатом є особистість, її освіта, виховання й розвиток. Це накладає

особливий відбиток на педагогічну діяльність і вимагає спеціальних зусиль щодо формування культури цієї діяльності [49].

Педагогічна культура – складний соціально-педагогічний феномен, який слід розглядати як інтегровану єдність певних структурних компонентів особистості, що гармонійно поєднуються між собою: наукового світогляду й наукових знань, ерудиції, духовного багатства, особливих особистісних якостей (гуманізму, справедливості, вимогливої доброти, толерантності, тактовності, прагнення до самовдосконалення), культури педагогічного мислення, психолого-педагогічної та методичної підготовки, досконалого володіння педагогічною технікою, позитивного педагогічного іміджу, зовнішньої естетичної привабливості [67]. У дослідженнях В. Гриньової [67] визначені основні складові педагогічної культури, які можна подати у вигляді схеми (Рис. 1.3).

Викладач ВНЗ має досконало володіти педагогічною культурою, адже, за висловом А. Дістервега, «як ніхто не може дати іншому того, що не має сам, так не може розвивати, виховувати й навчати той, хто сам не розвинений, не вихований, не освічений». Тому ще 1639 року в Сорбонні у Великій хартії університетів, сформованій з метою їх об'єднання, було проголошено, що вища школа є інститутом відтворення та передачі культури [94].

Оскільки основа педагогічної діяльності – організація взаємодії між педагогом і вихованцем, то однією з найважливіших умов забезпечення її ефективності є розвинена комунікативна культура (культура спілкування). Так, К. Левітан стверджував: «В основі культури педагогічного спілкування знаходиться загальна й педагогічна культура особистості – це рівень її розвитку, котрий виявляється в системі потреб, соціальних якостей, стилю діяльності і поведінки» [126, с. 3].

Рис. 1.3. Складові педагогічної культури (за В. Гриньовою [67])

К. Левітан зазначав: «Підвищення культури спілкування полягає через зростання рівня загальної культури. Увага повинна концентруватися на тому, що неможливо відокремити одне від другого. Культура спілкування має глибинні витoki і тісно пов'язана з особистісними рисами педагога, його мотивами й ціннісними орієнтаціями, самосвідомістю, професійними установками. Культура спілкування педагогів впливає на результативність навчально-виховного процесу, встановлення та посилення позитивної духовно-моральної атмосфери учасників взаємодії» [127, с. 4].

Педагогічна культура є частиною загальнолюдської культури. У ній втілені духовні цінності освіти й виховання (педагогічні знання, теорії,

концепції, накопичений педагогічний досвід, професійні етичні норми) та матеріальні (засоби навчання і виховання), а також способи творчої педагогічної діяльності, які слугують соціалізації особистості в конкретних історичних умовах. Подамо характеристику цих складових на рисунку 1.4 [176; 177].

Важливий акцент в аналізі проблеми педагогічної культури був зроблений на розвиток особистісних якостей як педагога, так і вихованця, формування потреби в їх особистісному зростанні й самовдосконаленні. Основою педагогічної культури ми вважаємо спілкування, у процесі якого повинно відбуватися творення, подача нового змісту.

Педагогічна культура викладача – це вияв його наукової й загальної ерудиції, педагогічної майстерності, культури мовлення та спілкування, духовного багатства, прояв його творчої індивідуальності як віддзеркалення результату постійного самовдосконалення й саморозвитку [14].

Під педагогічною культурою ми розуміємо гармонію культури творчих знань, дій, почуттів і спілкування, які притаманні фахівцю.

Педагогічна культура є загальною та індивідуальною. Показниками високого рівня сформованості педагогічної культури слід вважати:

- гуманістичну спрямованість особистості педагога;
- психолого-педагогічну компетентність і розвинуте педагогічне мислення;
- освіченість у галузі предмета, який викладає, і володіння педагогічними технологіями;
- досвід творчої діяльності, уміння обґрунтовувати власну педагогічну діяльність як систему (дидактичну, виховну, методичну);

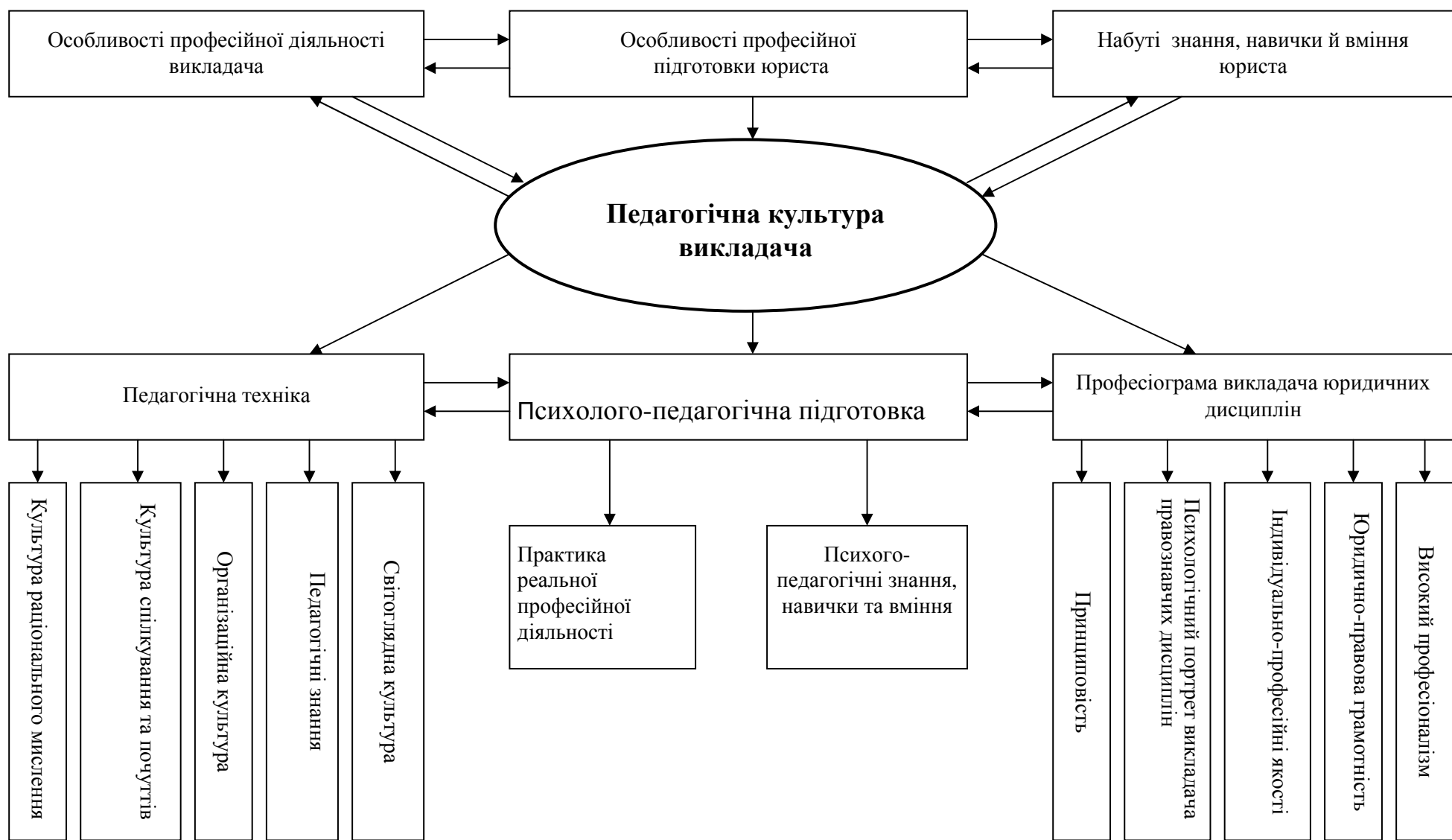

Рис. 1.4. Складові педагогічної культури викладача

– культуру професійної поведінки (педагогічного спілкування, мови, зовнішнього вигляду) [74; 90].

Індивідуальна педагогічна культура виявляється в професійній поведінці викладача. Так, викладачеві з високим рівнем педагогічної культури властиві теоретичне обґрунтування власної педагогічної позиції, системність педагогічної діяльності, творення, гнучкість і варіативність у прийнятті рішень. Такий педагог має індивідуальний стиль. Він не тільки зберігає й відтворює духовні цінності освіти та виховання, а й сам створює їх у вигляді нових технологій, методик, дидактичних і виховних систем. І навпаки, у викладача з низьким рівнем професійної культури виявляється невпевненість, нестійкість власної педагогічної позиції, безсистемність, непослідовність, невміння вирішувати педагогічні проблеми [89].

Тому психолого-педагогічна підготовка спрямована на розвиток педагогічної самосвідомості майбутнього викладача, його творчої індивідуальності, яка проявляється в способах аналізу, проектування, моделювання, реалізації та рефлексії педагогічної діяльності. Психолого-педагогічний блок включає дисципліни, які передбачають оволодіння закономірностями психічного розвитку дитини, проектуванням і моделюванням навчально-виховного процесу, різними технологіями навчання, виховання й управління, основами педагогічної та психологічної культури [117, с. 23].

Предметна підготовка (блок спеціальних дисциплін) спрямована на засвоєння логіки розгортання змісту конкретного наукового знання як складової частини загальнолюдської культури і як засобу розвитку особистості учня. Вона включає вивчення дисциплін, необхідних для тієї чи іншої галузі знань і діяльності (математика, філологія, історія, біологія і под.) на сучасному рівні розвитку суспільства [125].

Педагогічна культура в реальному педагогічному процесі виявляється в єдності із загальнокультурними й моральними проявами особистості

педагога. Єдність усіх цих проявів утворює його гуманістичну (загальну) культуру [77].

Гуманітарна культура педагога – це широка освіченість, інтелігентність, високе почуття обов'язку й відповідальності, професіоналізм. Саме такою була культура видатних педагогів: Яна Амоса Коменського [110], К. Ушинського [207], А. Макаренка [138], В. Сухомлинського [199; 200], що слугувала основою зародження гуманістичних ідей, які зруйнували звичні педагогічні уявлення та підняли теорію педагогіки на новий щабель розвитку.

Педагогічна освіта передбачає також широку загальнокультурну підготовку. Остання включає гуманітарні, соціально-економічні, природничо-наукові дисципліни й поглиблене вивчення в даному контексті конкретної галузі знань, яка відповідає професійній спеціалізації. Загальнокультурний блок повинен забезпечити розвиток культуродоцільного світогляду викладача, створити умови для його життєвого й професійного самовизначення, оволодіння практичною педагогікою [111].

Психолого-педагогічна, предметна й загальнокультурна підготовки тісно взаємопов'язані та сприяють гармонійному розвитку особистості вчителя. Педагогічна культура розуміється як система цінностей – регуляторів педагогічної діяльності; передумова, мета, засіб, інструмент педагогічної діяльності, рівень самореалізації в ній; концентроване вираження особистості педагога [156]. Педагогічна культура викладача має досягти найвищого рівня, показниками якого слід вважати:

- гуманістично-педагогічну позицію в ставленні до студентів, здатність бути вихователем;
- педагогічну компетентність і розвинене педагогічне мислення;
- освіченість у сфері предмета викладання та оволодіння педагогічними технологіями;

– досвід творчої педагогічної діяльності, уміння обґрунтовувати власну педагогічну діяльність як систему, здатність розробити авторський освітній проект;

– культуру професійної поведінки, способу саморозвитку, уміння саморегуляції власної діяльності, культуру спілкування [191, с. 12].

Культура професійної поведінки передбачає, що за всіх обставин комунікації та взаємодії викладач дотримується норм моралі та педагогічної етики, виявляє гідність, доброзичливість, витримку, культуру спілкування, такт [118].

Гуманна педагогічна позиція, педагогічна компетентність, авторизація педагогічного досвіду концептуалізує професійну поведінку педагога, надає йому власного педагогічного стилю.

Окрім того, що викладач володіє особистісними рисами високої якості, інформаційною та педагогічною культурою, у його діяльності важливими є знання та вміння. Ці структури в науково-психологічному аспекті мають дві ланки. До першої належить така система взаємозв'язаних знань та вмінь:

а) спеціальних – знання історії своєї науки та практичне вміння застосовувати його;

б) педагогічних – знання дидактики, теорії виховання, усвідомлення основних аспектів навчання й виховання у вузі, діагностика професійних даних майбутнього фахівця, прогнозування його фахового зростання;

в) психологічних – знання психологічних основ викладання обраного предмета, психологічного стану студентів і свого власного, закономірності вікових та індивідуальних особливостей сприймання студентами змісту навчання;

г) методичних – знання шляхів, методів, прийомів і засобів донесення наукової інформації до студентів [153].

Друга ланка структури педагогічної праці викладача вищого навчального закладу передбачає конструктивну, організаційно-мобілізуючу, комунікативно-розвиваючу, інформаційно-орієнтувальну, дослідницьку та

гностичну діяльність, кожна з яких містить цілий ряд професійних умінь [153; 160].

Та насамперед викладач має володіти професійними вміннями, дотримуватися логічної послідовності у висвітленні матеріалу, викладати предмет ясно, виразно, доступно, роз'яснювати складні положення, виокремлювати головні моменти, уміти викликати та підтримати інтерес аудиторії [159].

Що стосується вимог до особистісних якостей викладача, то для налагодження оптимальних стосунків зі студентами він має володіти такими рисами, як: об'єктивність в оцінці знань, шанобливе ставлення до студентів, терпіння, доброзичливість, вимогливість, взаєморозуміння, зацікавленість в успіхах тих, кого навчає. Студент має сприйматися викладачем як суб'єкт навчання, їх взаємодія повинна будуватися на основі діалогічного підходу, що забезпечує суб'єкт-суб'єктні стосунки, які ґрунтуються на рівності позицій, повазі та довірі до студента як свого партнера [1; 23]. Саме це дає змогу зрозуміти один одного і є найкращим способом взаємодії, а також допомагає задовольнити особисті потреби й інтереси всіх учасників навчального процесу. Сучасний викладач не має бути маніпулятором, тобто не намагатися підкоряти й контролювати волю слухачів для досягнення власної мети; він повинен володіти протилежним до маніпуляції потенціалом – самоактуалізацією. Цей термін ввів у науку американський психолог А. Маслоу. Самоактуалізуючими людьми він назвав тих, які відрізнялися від інших сильною потребою в діяльності, творчості, а також відповідальністю, справедливістю тощо. За його вченням, самоактуалізація – це бажання людини стати тим, ким вона може бути, досягти вершини свого потенціалу. А. Маслоу розробив характеристику самоактуалізуючих людей, з якої виходить, що вони становлять «цвіт» своєї нації і є кращими її представниками, яким притаманні такі якості: ефективне сприйняття реальності, прийняття себе, інших, безпосередність, простота, сконцентрованість на проблемі, незалежність, свіжість сприйняття,

вершинні переживання, суспільний інтерес, глибокі міжособистісні взаєностосунки, демократичний характер, креативність і опір окультурюванню [141]. Завдяки цим якостям та стремлінню викладач прагне бути високим професіоналом, реалізувати свій багатогранний науковий і творчий потенціал.

Не менш важливою складовою педагогічної культури в діяльності викладача є його інформаційна культура. В умовах переходу нашого суспільства в постіндустріальне та інформаційне суспільство висувуються нові вимоги й створюються нові можливості в застосуванні інформаційних технологій та комп'ютерної техніки практично у всіх галузях виробництва, науки, освіти, культури й навіть побуту. Тому вже сьогодні викладач мусить ефективно використовувати нові технології та джерела інформації, що сприятиме більш продуктивному засвоєнню нових знань та умінь у системі подальшого розвитку інформатизації суспільства. Значну увагу слід надавати прищепленню інформаційної культури студентам різних спеціальностей та розробці методології її формування; широкому впровадженню інформатизації в навчальний процес і наукові дослідження [121].

Нині мінімальний рівень інформаційної культури викладачів насамперед повинен складатися із знань та вмінь володіння такими засобами:

- комп'ютерними операційними системами (Windows, UNIX, Linux), які необхідні для роботи з різними файлами;
- текстовими процесорами та редакторами типу MS Word, Word Perfect тощо. Їх використання дозволяє видавати індивідуальні завдання, спрощує роботу з документами;
- системами навігації в мережі Internet, які спрощують пошук потрібного матеріалу.

При подальшій інформатизації суспільства викладачам необхідно звертати постійну увагу на нові технології роботи з інформацією та

невпинний розвиток комп'ютерної техніки. Вони мають самостійно відстежувати та вивчати інновації в цій сфері [82].

Важливу роль у формуванні педагогічної культури відіграє артистизм і мистецтво слова викладача. Артистизм педагога, на думку Є. Ільїна, не просто особливість викладача, а найвагоміший навчальний засіб: «Розбудити знання, які вже є, так само важливо, як і дати нові. «Розбудити» – не сказати студенту: «Нумо, вставай і відповідай» [92].

Мистецтво слова, що звучить як частина сценічного мистецтва, надзвичайно вартісне для викладача. Завжди слід пам'ятати, що слово – найважливіший і найвагоміший засіб впливу. Тому, якщо викладач хоче мати авторитет, повинен досконало володіти мовою виразності. Слухачі мають «чути», що він говорить: вимагає чи просить, сміється чи жартує, наказує чи попереджає, радить чи забороняє, захоплюється чи засмучується, обурюється чи дивується, страждає чи соромиться, закликає чи розмірковує. Безліч почуттів і відтінків, які здатен висловити викладач, міцно входять у душу вихованців. Володіючи цим найтоншим інструментом – мистецтвом слова, легше оволодіти свідомістю аудиторії [155].

Мистецтво поведінки, рухів, жестів, міміки, інтонацій, яке спирається на рекомендації сценічного мистецтва, полягає в тому, щоб чітко та щиро, із врахуванням сприйняття слухачами, виразити себе, зробити якнайбільший вплив, повести їх за собою (Рис. 1.5) [165].

У своєму дослідженні формування педагогічної культури майбутнього магістра ми проводили на основі компетентісного підходу, оскільки професійна культура є складовою професійної компетентності в контексті Болонського процесу, а вона базується на цьому підході. Маються на увазі сукупність вимог до особистості викладача (рівень професійних знань, професійно – особистісні якості, загальні і спеціальні здібності, адекватна самооцінка, соціальна взаємодія, ціннісно-змістові орієнтації в світі, самовдосконалення, саморегулювання, саморозвиток особистісної й

предметної рефлексії, тощо) [57]. Це перш за все стосується володіння методами впливу на аудиторію.

Рис. 1.5. Методи педагогічного впливу на аудиторію

Значна роль у педагогічному впливі на аудиторію належить артистизму викладача. Нині педагогічний артистизм необхідно тлумачити не як зовнішню уяву якогось образу, бездоганну техніку педагога, а насамперед як внутрішній зміст загальної й емоційної культури вчителя, що складається з емоційної сприйнятливості, психологічної зрілості, культури мовлення й емоційних станів. Усе це має виявлятися в діяльності, у конкретних продуктах творчості викладача. Сучасний педагог повинен уміти одночасно різними мовами (логічна побудова заняття; слово, жест, міміка, поза, тембр, інтонація, тональність, сила і висота звучання голосу, педагогічна мізансцена та ін.) зазначати різні фрагменти змісту освіти і те, що відбувається в душі. Дослідники (В. Кан-Калик, В. Нікандров) відзначають, що тексти, які пишуться цими мовами, являють собою зміст навчання і є навчальними,

оскільки породжені системою В.Кремень «викладання — навчання» і включені в неї [97].

У юридичній практиці педагогіка більшою мірою стосується процесу виховання як динамічного складного явища, що здійснюється на основі цілеспрямованого й організованого формування громадянина незалежної держави. Тобто йдеться про виховання громадян, які перебувають у правовому полі. Правове виховання здійснюють передусім правники [82; 83].

Проте кількість порушень норм права не зменшиться, якщо не буде належного правового виховання. Нікому не потрібна юридична діяльність, яка зводиться до ліквідації наслідків, а не усунення причин правопорушення. Правда, останнє, на перший погляд, – невидимий процес, результати якого виявляться лише згодом. Та це правильний і справедливий шлях до регулювання суспільних відносин (досвід держав із цивілізованим правопорядком у цьому переконує). Однак в Україні триває невинуватена практика гонити за кінцевими результатами, за так званими показниками роботи. А правове виховання, профілактика й надалі залишаються поза увагою, про них згадують лише між іншим [81].

Розглянемо вимоги, які ставляться до магістра з правознавства з метою поліпшення якості правовиховної роботи. Формування магістра починається з роботи з юристом. Стосовно особистості юриста ці вимоги передбачають його педагогічну культуру, яка є необхідним складовим елементом професійної культури в цілому. Адже освічений юрист – це передовсім той, який добре знає методику здійснення правового виховання різних верств населення, а його фаховість є результатом оволодіння певними різновидами духовної культури [73].

Ми пристосували визначення педагогічної культури педагога до педагогічної культури майбутнього магістра з правознавства, оскільки й один, і другий фахівці готуються до педагогічної діяльності. Педагогічна культура юриста, майбутнього магістра з правознавства – це творче освоєння

теорії, практики й методики проведення правового виховання громадян на засадах педагогічної теорії, педагогічної технології та професійного такту [128].

Одним із них є спеціалізована педагогічна техніка. І. Зязюн, Л. Крамушенко, І. Кривонос зазначають, що педагогічна техніка – це вміння використовувати власні психофізичні дані як засіб виховного впливу. Це володіння комплексом прийомів, який допомагає педагогові глибше, яскравіше, талановитіше виявити себе й досягти успіхів у виховній роботі [89, с. 49]. Розрізняється внутрішня педагогічна техніка (створення внутрішнього переживання особистості, психологічне налаштування вчителя на майбутню діяльність через вплив на розум, волю й почуття) та зовнішня педагогічна техніка (втілення внутрішнього переживання особистості вчителя у його тілесній природі – міміці, голосі, мовленні, рухах, пластиці) [131].

У юридичній практиці внутрішня і зовнішня педагогічні техніки набувають, зрозуміло, спеціалізованого характеру. Адже юрист має справу з широкою умовною аудиторією, до якої входять усі верстви населення. Також, окрім правового виховання, юрист здійснює комплекс завдань державного характеру для регулювання суспільних відносин. Усе це потребує організаційно-педагогічних здібностей, широкого світогляду й спеціальних підходів. Тому до педагогічної культури юриста можна віднести такі види культур: культуру цілепокладання, культуру педагогічних знань, світоглядну культуру, культуру мислення, культуру почуттів, культуру спілкування, організаційну культуру. Завдання педагогічної техніки, яка розвивається на основі педагогічної культури, полягає в умінні юриста керувати своєю поведінкою та впливати на громадян [162].

Загалом педагогічну діяльність можна розглядати і як поєднання мистецтва й технології. Мистецтво засноване на інтуїції, а технологія – на закономірностях науки. Адже в правовому регулюванні суспільних відносин юрист використовує знання педагогічної техніки, мистецтво професії та

впроваджує їх у практику. Наразі цей процес ґрунтується на юридичній науці, на встановлених юридичних закономірностях. Тобто педагогічна технологія визначає стратегію юридичної діяльності, програму впровадження дійових заходів з метою домогтися панування права в суспільстві. У цьому випадку вона відображає будь-який юридичний процес, вказує шляхи вирішення конкретної юридичної справи [196].

Важливим складовим елементом педагогічної культури майбутнього магістра є його професійний такт, основи якого закладаються в процесі підготовки юриста. За формою ця категорія нічим особливим не відрізняється від звичайної людської тактовності, ввічливості, уважності тощо. Ці загальнолюдські якості потрібні юристові, тому що він має справу переважно з людьми не досить високих моральних якостей, із порушеною людською психікою. Тож професійний такт юристові потрібний для спілкування не лише з колегами, друзями, знайомими, а й з усіма громадянами, які відвідують юридичну установу, навіть зі злочинцями. Адже нескінченні зауваження, докори, звинувачення, погрози, окрики неприємно впливають на відвідувачів [212].

Зауважимо, що професійний такт – це спеціальне фахове уміння, за допомогою якого юрист у кожному конкретному випадку застосовує до правопорушників найефективніший засіб виховного впливу. Його можна ще назвати педагогічним підходом до правопорушників або психологічним доглядом [198]. Це своєрідний паспорт загальної культури юриста, яка стосується і магістра з правознавства.

Вірізняються такі основні ознаки педагогічної культури магістра з правознавства: педагогічні здібності, евристичність, внутрішня зібраність під час вибору лінії поведінки, мовленнєвий етикет, відповідальне ставлення до правового виховання громадян, почуття міри, принциповість, поступливість; почуття гумору [78].

Нині юридична професія стає дедалі масовішою, навіть модною. Однак не всі майбутні та й теперішні юристи мають нахил до такої

діяльності, певні здібності в здійсненні правового виховання громадян. Адже юрист повинен уміти використовувати педагогічні технології щодо індивідуальних особливостей громадян [190].

Існують різновиди педагогічних здібностей. Успішну юридичну практику забезпечують дидактичні здібності (готовність юриста виховувати громадян, творчо розвивати юридичне мислення, привчати їх до самостійного опанування елементарними правовими знаннями), комунікативні (уміння легко вступати в контакт з населенням, встановлювати з ним правильні ділові взаєностосунки), конструктивні здібності (здатність передбачати результати своєї роботи, а також помилки й можливі негаразди, проектувати якість юридичних знань громадян), гностичні (уміння пізнавати зміст правового явища, закономірності поведінки громадян, а також власне самопізнання), перцептивні (здатність розуміти психічний стан громадянина, уміти фіксувати деталі його поведінки, а з виразу обличчя судити про винуватість у кожному конкретному випадку), інтелектуальні (розуміння власного призначення, правових явищ, принципів, законів природи, теорій, проблем тощо), а також деякі організаторські здібності, яких вимагає певна ситуація [16; 197].

Такий принцип педагогічної культури юриста, як евристичність, виявляє творчий підхід до правового виховання громадян, спонукає юриста до наповнення традиційного правового впливу новими формами, які відповідають сучасному соціальному й економічному розвитку держави.

Створення проблемної ситуації, залучення співрозмовників до її розв'язання свідчать про високу педагогічну культуру юриста. Тут важливі делікатність і доречність поставлених запитань, реплік, відсутність іронії чи зневаги до інших учасників правової ситуації. Евристичність педагогічної культури найпомітніше виявляється в запитаннях юриста [22].

Педагогічна культура майбутнього магістра з правознавства – це також належне володіння культурою професійної мови, дотримання мовленнєвого етикету. У мовленні застосовуються і несловесні елементи: міміка, жести,

поведінка тощо. Вони також виконують комунікативні функції та формують певний мовленнєвий етикет юриста. Таким чином, останній можна розглянути як поведінку юриста загалом [25; 42].

Сутність педагогічної культури магістра з правознавства тісно переплітається з педагогічною культурою юриста, сутність якої проявляється в зацікавленості населення в сповідуванні правових норм, умінні визначити якість та обсяг доступного, повчального матеріалу, дотриманні службової таємниці, поєднанні правових норм з духовними та ін. Основне завдання в педагогічній діяльності юриста – довести людям, чого від них вимагають держава й суспільство, і навчити дотримуватися цих вимог [52].

Важливим принципом педагогічної культури є почуття міри. При цьому збільшення вимогливості юриста до членів суспільства не обов'язково спричиниться до більшої поваги з боку останніх. Тут необхідне почуття міри, критерії якого встановити доволі важко. Почуття міри виявляється в деяких тактичних діях юриста, які дають змогу умовно зблизитися навіть з правопорушником. Це своєрідний ігровий метод, але без ницості. Почуття міри виявляється також в індивідуальному підході до всього юридичного процесу або окремих його стадій. Не менш важливим є налагодження ділового партнерства, що дає змогу юристові поводитися зі злочинцем як з рівним. Так чи інакше, почуття міри досить точно характеризує ступінь педагогічної культури юриста [53].

Логіка юридичної діяльності вимагає як принциповості, так і поступливості в деяких питаннях. Цей принцип педагогічної культури правника зумовлений тим, що службова діяльність працівників побудована на справедливій принциповості, на встановленні істини й прийнятті правильних рішень. Важливим для професії юриста є вміння виділити основне й другорядне. Педагогічна культура спонукає правника бути принциповим у значному й поступливим у малому. Юрист в окремих випадках може виявляти податливість (особливо тоді, коли його впевненість необґрунтована) або більше орієнтуватися на компроміс. Така поведінка не

означає нехтування деякими правопорушеннями чи всепрощення. Просто професійна тактика вимагає відступів задля розв'язання основних правових завдань [42; 104].

У педагогічному впливі на населення присутня певна експресивність. Юрист не може обійтися без почуття гумору. Це, з одного боку, підкреслює його доступність, емоційний стан, а з іншого – психологічно готує тих, хто ще внутрішньо не налаштувався сприймати юриста як свого захисника чи радника. Сам повчальний тон мало переконує, і не кожен уміє повчати. Але, жартуючи, розповідаючи навіть застарілі банальні історії, юрист має змогу проводити свою правовиховну лінію [114].

Сутність педагогічної культури юриста реалізується через низку функцій, основними з яких є такі:

- формування здатності педагогічної спостережливості й передбачливості;
- набуття вміння аргументації юридичних доказів, тактики й етики допиту;
- підвищення культури юридичного діалогу;
- піднесення якості юридичних консультацій;
- досягнення ефективного двостороннього процесу у вихованні;
- застереження від педагогічного свавілля;
- виховання юридичної активності населення, юридичної просвіти [74].

Одна із основних функцій педагогічної культури юриста – формування здатності педагогічної спостережливості та передбачливості. Йдеться про здатність юриста відчувати якісні та кількісні зміни в поведінці громадянина, у конкретному правовому явищі. Зокрема, завдяки спостережливості можна виявити ступінь причетності особи до юридичної справи, тенденції розвитку подій, що відбувалися, зрозуміти психічний стан людини на різних етапах. Узагалі кожний контакт з громадянином юрист розпочинає зі спостереження. Це дає змогу передбачати його майбутню поведінку, прогнозувати

перспективу розвитку подій, робити більш обґрунтовані юридичні висновки. Загалом з цією функцією педагогічної культури юриста пов'язане своєрідне педагогічне діагностування поведінки особи в конкретній правовій ситуації [51].

Важливість такої функції педагогічної культури юриста, як набуття уміння аргументувати юридичні докази, тактики й етики допиту, пояснюється тим, що це завдання лише професійними методами не завжди вдається розв'язати. Володіючи фактами, юрист інколи не в змозі «переконати» правопорушника в його неправомірних діях. Потрібно вдаватися до педагогічних прийомів (у тому числі й математичних методів доведення), етики юридичної діяльності, щоб довести громадянинові його неправоту. Ця своєрідна тактика поведінки фахівця права потребує педагогічного осмислення, щоб успішно розв'язати правове завдання, дати правову оцінку, прийняти правове рішення [21].

Звичайно, юридична діяльність побудована на правовому спілкуванні. Тому педагогічна культура юриста забезпечує піднесення культури проведення юридичного діалогу. У правовому спілкуванні беруться до уваги мотиви, стимули, стратегія, тактика, етика, логіка й прагматика проведення співбесід з учасниками правового процесу. Звідси – важливість формування своєрідної логічної культури в правовому спілкуванні, зміст якої спрямований на запобігання перетворенню конфліктної ситуації в затяжний процес; вибір оптимальних форм інтелектуальної практики ведення юридичного діалогу тощо [8]. На основі аналізу літературних джерел ми дійшли висновку, що педагогічна культура викладача – це вияв його наукової та загальної ерудиції, педагогічної майстерності, культури мовлення й спілкування, духовного багатства, прояв його творчої індивідуальності як віддзеркалення результату постійного самовдосконалення й саморозвитку. На наш погляд, педагогічна культура є гармонією культури творчих знань, почуттів і спілкування. Основними її складовими є педагогічні цінності,

творчі способи педагогічної діяльності, досвід створення викладачем зразків педагогічної практики з позицій гуманізму.

Виходячи із значення педагогічної культури для підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності, ми поставили завдання: визначити стан сформованості педагогічної культури в майбутніх магістрів з правознавства. Це дозволить накреслити завдання формувального експерименту.

1.3. Стан сформованості педагогічних умінь як складових педагогічної культури в майбутніх магістрів правознавства

Ми досліджували педагогічні уміння як найбільш важливі, такі, що визначають сформованість педагогічної культури магістрів з правознавства. Розглянемо процес формування педагогічних умінь майбутніх магістрів з правознавства.

При досягненні позитивного результату в навчально-виховному процесі професійної підготовки майбутніх юристів провідне місце належить, безумовно, викладачеві. Від його вміння організувати цей процес залежить успіх у подальшій професійній діяльності майбутніх юристів. Поняття особистості викладача безпосередньо пов'язане з його положенням у педагогічному світі, громадськості, суспільстві. Характерні риси особистості викладача юридично-правових дисциплін відображають сучасне суспільство та його правову систему (економіку, право, духовність, політику, культуру). «Особистість як суспільний індивід не є окремою (яка сама регулюється) системою, не є одиничним елементом суспільства, із сукупності яких будується і за допомогою якої функціонує суспільство», – писав Б. Ананьєв [7, с. 154]. Особистість викладача правознавчих дисциплін формується й проявляється в колективі, через колектив, найближче оточення та суспільство загалом. Суб'єкт – завжди особистість, а особистість – суб'єкт, але не в усьому. Суб'єкт більше характеризує діяльність, а особистість –

ставлення. Тому особистість і є «реальністю для інших» [192; 193]. Особистість викладача завжди відображає соціальну роль, однак ніколи не зводиться тільки до неї. Професійна педагогічна діяльність викладача правознавчих дисциплін, його професійна майстерність, педагогічна культура, психолого-педагогічні принципи, уміння використовувати дидактичні основи, інтерактивні форми та методи навчання в процесі фахової підготовки майбутніх юристів, сприятимуть формуванню нової генерації правознавців з певними властивостями, здібностями, знаннями, уміннями, навичками ринкових правових відносин. Це поліпшить і прискорить розбудову України як незалежної правової демократичної держави європейської спільноти. У такому розумінні викладач відіграє соціальну роль, виконує соціальну функцію в професійній підготовці майбутніх юристів. Проте ролі та функції можна проявляти по-різному. Можна «жити навчально-виховним процесом», а можна «навчати й виховувати». Це залежить від ставлення викладача до своїх соціально значимих функцій. Особистість викладача правознавчих дисциплін передбачає свідомий вибір, прийняття й виконання людиною соціальної ролі педагога у формуванні правосвідомості верховенства права в процесі професійної підготовки майбутніх юристів. Особистість є внутрішнім ставленням до ролі викладача. Соціальна роль викладача-особистості, його рівень професійної психолого-педагогічної підготовки не є грою, маніпулюванням, а свідомим сприйняттям, усвідомленням можливих позитивних та негативних наслідків своєї професійної діяльності й прийняттям повноти моральної відповідальності за підготовку юристів-правознавців. Процес формування особистості викладача правознавчих дисциплін розпочинається з визначення їх соціальної функції та ролі. Професійність особистості викладача юридично-правового профілю характеризує його з боку суспільно-правових зв'язків, взаємодій з іншими людьми, насамперед зі студентами (курсантами), колегами, батьками, громадськістю. Особистість викладача відображає соціальний статус,

соціальне визначення, передбачає певний рівень професійних здібностей, педагогічної та юридичної культури [5; 11]. Не можна завоювати соціальну довіру й визнання за низької професійної віддачі. Викладач-особистість має здатність до вільних, самостійних і відповідальних дій відповідно до своєї позиції, моралі, переконань. Його вчинки можуть виходити за межі рольових обмежень і нормативних правил [24], саме із вчинку, у розумінні М. Бахтіна, «розпочинається особистість» викладача [24]. Викладач-особистість вступає в діалог з навколишнім світом. Саме діалогічні стосунки з іншими дозволяють йому розуміти їх, усвідомлювати соціальну відповідальність як переконання, мораль, а не тільки як юридичну та дисциплінарну відповідальність. Для викладача-особистості властива повага до себе і до інших, сприйняття різних поглядів, парадигм, підходів, принципів, методів. Він володіє властивістю виходити в позазнаходженість щодо різних «моно», що є розширенням свідомості, світовідчуття, світосприймання, виявленням «діалогіки» (В. Біблер [42]), мислення, відчуттів. Особливостями професійності викладача правознавчих дисциплін є відображення не лише бажання, намірів, потреби, а й такий розвиток внутрішніх сил, здібностей, свідомості, що відтворюють соціальне значення його професії. Він здатний впливати на навколишній світ і поціновуватися ним. Особливістю професійної діяльності при підготовці майбутніх юристів є рівень викладача, який відображає такий розвиток юриспруденції, коли «вузький» професіоналізм юриста (рівень здібностей) зливається з розвитком людини як особистості. Причому якості особистості стають визначальними, а здібності викладача виявляються в контексті особистості. Отже, рівень викладача-особистості є об'єктивною реальністю, а не суб'єктивним бажанням. Особистість викладача визначається не даною йому «владою», не «нормованістю» ролі, а «соціальною значущістю», «завойованою» своєю працею, професійними здібностями, особистісними якостями. Для студентів (курсантів) майбутніх юристів – це наставник, старший товариш, радник, носій знань, культури, моралі, котрий може й хоче зрозуміти, допомогти; це і

авторитет, якого не можна «обійти», який так само вимогливий до себе, як і до них; це організатор, що поціновує не тільки свою думку, а й думки інших. Викладач-особистість зорієнтований на духовність – любов, віру, надію, добро, справедливість, свободу, гідність, які стають принципами його професійної діяльності й усього життя. «Бездуховний» навчально-виховний процес формуватиме «інструменталістів», «операціоналістів», можливо, «суб'єктів практичної діяльності». Але в ньому немає умов для становлення (саморозвитку) духовно зорієнтованої особистості майбутнього юриста. Діяльність викладача юридично-правового напрямку на рівні викладача-особистості пов'язана з самовизначенням, вчинками, вибором («бути чи не бути»), соціальним і професійним юридичним ризиком, відповідальністю за себе та інших, розумінням економічно-соціальних наслідків власних професійних дій. Професійна підготовка викладача юридично-правового профілю здійснюється в процесі магістерської підготовки, рівень «особистість» дозволяє йому, як професіоналу, діяти й існувати «в злагоді із власним сумлінням». Викладач-особистість здібний до сприйняття різних культур, що відкриває можливість до соціально-духовного усвідомлення світу [39; 71].

Успішне формування професіоналізму особистості й діяльності майбутніх фахівців, зокрема й спеціалістів у галузі юриспруденції, а особливо магістрів з правознавства, які готуються до викладацької діяльності, базується на розвитку психолого-педагогічної готовності до цієї діяльності. Розглядають психологічну й педагогічну готовність. Ю. Бойко розглядає психологічну готовність до професійної діяльності юриста як інтегроване структурне особистісне утворення, що є передумовою успішного виконання діяльності у сфері правознавства. Педагогічна готовність викладача – це його досвід, практична, теоретична підготовка й уміння навчити студентів/учнів, сформувати в них впевненість у своїх здібностях. Процес формування психолого-педагогічної готовності до майбутньої професійної діяльності є необхідною передумовою підготовки в

магістратурі, розвитку особистості юриста з рівнем фахової підготовки магістра з правознавства, що обумовлює якість, ефективність його підготовки та забезпечує результативність навчально-професійної діяльності. Вищепроведений аналіз навчальних планів та робочих програм навчальних закладів, у яких проводився педагогічний експеримент психолого-педагогічної підготовки, показує, що ця підготовка ведеться не систематизовано, а ізольовано на кожному предметі. Психолого-педагогічна готовність випускника магістратури юридичного навчального закладу надає можливість не тільки володіти відмінними теоретичними знаннями в галузі права, а й мати сформовані способи, уміння й навички застосування набутих знань у практичній роботі. Це суттєво відрізняє діючу традиційну підготовку юристів кваліфікаційного рівня «магістр» від системного підходу в психолого-педагогічній підготовці [47].

Необхідно відмітити, що основою психологічної підготовки Ю. Бойко вбачає систему становлення компонентів такої готовності. Ми теж звертаємо увагу на міжпредметну систему в психолого-педагогічній підготовці магістрів з правознавства [48].

Забезпечити психолого-педагогічну готовність майбутніх магістрів з правознавства можемо, використовуючи такі компоненти: мотиваційний (система ставлень особистості до професійної діяльності); операційний (система регуляції професійної діяльності); емоційно-вольовий (система регуляції активності особистості як суб'єкта професійної діяльності); особистісний (система ставлень особистості до себе і прийняття себе як суб'єкта професійної діяльності) [47].

Пропонуються такі компоненти психолого-педагогічної підготовки магістрів з правознавства: мотиваційний, пізнавальний, особистісний, поведінковий, які мають змістові відмінності на кожному з етапів такої підготовки [117]. Психолого-педагогічна підготовка в магістратурі правознавців пов'язана із посиленням індивідуалізації, варіативності навчання на етапі формування професійно-рольової компетентності та її

апробація відповідно до обраної стратегії концепції такої компетентності. У процесі формування вищеперелічених компонентів необхідна система психолого-педагогічної підготовки, у якій застосовуються не лише відповідні дисципліни, але й навчальні робочі програми всіх дисциплін втілюються в психолого-педагогічний компонент. Для цього необхідно вирисовувати такі педагогічні технології, як широта та глибина рольового діапазону, тому що рольове навчання є найбільш наближеним до реальної професійної діяльності [118].

На основі теоретичного аналізу літературних джерел, завдань та умов дослідження ми обрали основними компонентами підготовки майбутніх магістрів з правознавства такі: мотиваційно-цільовий, ціннісно-орієнтаційний, педагогічно-комунікативний, творчий, операційно-діяльнісний.

Мотиваційно-цільовий компонент передбачає формування професійної мотивації до викладацької діяльності. Основною метою підготовки є сформованість педагогічної культури майбутніх викладачів.

Ціннісно-орієнтаційний компонент спрямований на формування професійних цінностей та орієнтований на викладацьку діяльність магістрів з правознавства в процесі вивчення педагогічно спрямованих дисциплін.

Операційно-діяльнісний (практичний) компонент професійної підготовки майбутніх магістрів до викладацької діяльності забезпечує формування вмінь майбутнього викладача під час застосування набутих знань на практиці й відображає вміння поєднувати теоретичні й практичні знання, які сприяють такому процесу.

Педагогічно-комунікативний компонент відповідає за розвиток комунікаційних умінь майбутнього викладача. Забезпечує найбільшу ефективність комунікативної діяльності майбутнього магістра.

Творчий компонент сприяє розвитку творчих здібностей майбутніх магістрів за рахунок розв'язування евристичних завдань, вирішення нестандартних професійних ситуацій.

Більш детально компоненти, критерії та їх показники описано в підрозділі 3.1 дисертації.

Із аналізу наукової літератури та практичних досліджень ми виділяємо такі основні психолого-педагогічні властивості викладача юридично-правового профілю, які повинні бути сформовані в результаті професійної психолого-педагогічної підготовки:

- об’єктивне сприймання реальності;
- соціально-економічна спрямованість на поліпшення рівня життя;
- знання нормативно-правової бази держави й практичне впровадження у власному житті;
- сприйняття себе та інших такими, якими вони є;
- розвиненість творчих здібностей;
- морально-психологічна витримка;
- коректність у власних діях;
- діалогічна взаємодія з «іншими»;
- власний приклад юридично-правової поведінки;
- опанування юридичною та правовою культурою у своїх професійних діях;
- моральні критерії поведінки, дії;
- орієнтація на духовні цінності;
- відносна незалежність від соціального оточення;
- цінування та практичне розуміння цілей навчально-виховного процесу;
- значення та можливість використання передових психолого-педагогічних досягнень у формуванні особистості юриста-професіонала;
- діалогічність мислення;
- повага до намірів і побажань інших;
- відстоювання та впровадження в життя своїх переконань [229, с. 15].

Головне для особистості викладача юридично-правового профілю – його соціальна сутність та значимість. «У процесі соціалізації особистості, –

зауважують С. Гусєв і Г. Тульчинський, – певні соціальні значення й пов’язані з ними «коди» поведінки та мислення «вростають» у її свідомість. Разом з тим особистість є індивідуальністю, яка втілює в собі систему суспільних відносин, реалізує історичну специфіку даної соціальної культури в культурі індивідуальній». Викладач-особистість як вираження певного рівня розвитку професійної підготовки (а саме рівня становлення, розвитку, саморозвитку) є кількісно-якісно «новим» утворенням, новим етапом, рівнем розвитку людини й фахівця [71, с. 12].

Виникнення «нового» (за Г. Єлфімовим) у становленні викладача-особистості характеризується:

- кількісним зростанням «множини якостей»;
- зростанням недиз’юнктивності, холізму «множини якостей», її перетворення в розмаїття;
- «розширенням» свідомості особистості, відчуттям себе частиною суспільства, частиною культури;
- діалог стає засобом і формою спілкування, вираженням юридичної та педагогічної культури викладача, а діалогіка – способом мислення, світоспілкуванням, світорозумінням, світосприйманням [221].

У психологічній літературі є спроби моделювання діяльності педагога. У професіограмі дається перелік тих якостей, від яких залежить ефективність діяльності викладача юридично-правового профілю. «Вивчення психологічних рис особистості викладача, – писав С. Рубінштейн, – включає в себе три питання» [179, с. 34]. Перше питання, на яке ми прагнемо отримати відповідь, – «Чого хоче викладач, що його приваблює, до чого він прагне?». Нас цікавлять спрямованість викладача, його установки й тенденції, потреби, інтереси, ідеали. Наступним питанням є: «А що він може?». Це питання про здібності, нахили викладача, про його обдарованість. Проте здібності – це перш за все лише можливості. Для того, щоб визначити, як реалізує й використовує їх людина, нам треба ще знати, «що вона собою являє, що закріпилося у якості стрижневих особливостей її

особистості» [180, с. 23]. Психологи радять особистість викладача розглядати в соціально-психологічному аспекті, а потім – професійно-педагогічному. Соціально-психологічні характеристики – це цілеспрямованість, науковий світогляд, громадянська позиція, патріотизм, любов і повага до студентів (курсантів), педагогічний такт, товарииськість, адекватна самооцінка, самовладання [179].

Системність психолого-педагогічної підготовки в магістрів з правознавства включає послідовні блоки: розвиток операційного компонента з урахуванням креативності як системоутворюючого елемента, мотиваційного компонента з урахуванням професійних нахилів як провідного елемента, емоційно-вольового компонента з розвитком саморегуляції як системоутворюючого елемента та особистісного компонента з розвитком самовпевненості як системоутворюючого елемента [47; 48].

Для ефективної професійної діяльності викладача правознавчих дисциплін у процесі психолого-педагогічної підготовки майбутніх правознавців до викладацької діяльності їм необхідно сформувати досить високий рівень такої якості, як суб'єктивність. Суб'єктивність – це виявлення душевних сил людини, які є об'єктивною реальністю, об'єктивним полем можливостей. Щодо цього методологічно важливими є три аспекти, які виділяє С. Рубінштейн [180]. Викладач, як суб'єкт, повинен бути творцем свого життя загалом, враховуючи специфічність професії, оцінювати способи діяльності, контролювати її, аналізувати результати, а на основі аналізу здійснювати корегування діяльності. Для цього недостатньо «вузькопрофесійних» здібностей. Викладач-суб'єкт повинен опанувати сукупністю здібностей: мисленням, свідомістю, волею, почуттями та ін. Суб'єкт володіє рефлексивною свідомістю, оцінює себе серед інших, у суспільстві загалом. Викладач стає суб'єктом під час спілкування й діяльності. Б. Ананьєв наголошував: «Суб'єкт характеризується сукупністю діяльностей та мірою їх продуктивності» [7, с. 5]. Поєднання знань із

досвідом є однією з основних умов формування викладача як суб'єкта діяльності. К. Абульханова-Славська зауважує [2]: «Позиція суб'єкта – це комплексна характеристика психологічних режимів діяльності відповідно до здібностей, станів, відношень суб'єкта до завдання, з одного боку, його стратегії і тактики – з другого, нарешті, до об'єктивної динаміки діяльності – з третього». Викладачу-суб'єкту властиві такі якості, як прогнозування подій та готовність до подолання труднощів, що передбачаються, уміння організовувати час, планувати й програмувати свою діяльність, визначати оптимальні рівні активності, рівні управління навчально – виховним процесом [1, с. 13]. Для викладача правознавчих дисциплін як суб'єкта діяльності є характерним захопленість справою, відповідальність за долю студентів (курсантів), колег, власну долю, навіть зростання труднощів не може змінити його ставлення до своєї професійної діяльності – підготовки майбутніх юристів. А самі труднощі в професійній діяльності постають перед викладачем правознавчих дисциплін як перспектива можливого їх розв'язання власними силами. Людина й навколишнє середовище, як складні системи, володіють властивостями відкритості [2].

У такому процесі проявляється вплив педагогічної компетентності, під якою ми розуміємо рівень власної педагогічної освіти, досвід й індивідуальні здібності педагога, його прагнення до безперервної самоосвіти й самовдосконалення, творче ставлення до навчальної діяльності. Важливим засобом удосконалення педагогічної компетентності викладачів правознавчих дисциплін в умовах підготовки майбутніх юристів ми вважаємо систему підвищення їх кваліфікації. У Законі України «Про вищу освіту» [84, с. 52] викладачам гарантується підвищення кваліфікації не рідше одного разу на п'ять років. Під кваліфікацією розуміють ступінь професійної підготовки працівника, наявність у нього знань, умінь і навичок, необхідних для виконання певного виду роботи [85].

Інтелект викладача входить до основних складових його суб'єктності, яка може бути сформована в результаті системності психолого-педагогічної

підготовки. Саме за допомогою інтелекту викладач аналізує у своїй професійній психолого-педагогічній діяльності різні методики, засоби педагогічних впливів на майбутніх юристів, користуючись при цьому методами природничих та гуманітарних наук [88]. З метою визначення стану сформованості педагогічної культури як основної складової професійної компетентності ми провели констатувальний педагогічний експеримент.

Констатувальний етап експерименту проводили серед професорсько – викладацького складу Кіровоградського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка на юридичному факультеті, Кіровоградського інституту ім. Св. Миколая Міжрегіональної академії управління персоналом на кафедрі правознавства, Кіровоградського інституту розвитку людини «Україна» на юридичному факультеті, юридичному факультеті Київського університету ринкових відносин, серед науковців та викладачів правознавчого профілю Науково-дослідного центру Інноваційних технологій. Загалом у констатувальному експерименті брали участь 117 осіб. Для розуміння значення професії викладача правознавчих дисциплін та його особистих знань з педагогічної техніки та професійної психолого-педагогічної підготовки нами було розроблено спеціальне анкетування (Додаток А, Б).

Метою першого етапу було визначення обізнаності викладачів із завданнями підготовки до викладацької діяльності.

Задля доведення актуальності обраної теми дисертаційного дослідження «Підготовка майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності» нами проведено опитування професорсько-викладацького складу (викладачі професійно орієнтованого циклу правознавчих дисциплін), яким охоплено 117 осіб із 5 кафедр з напрямку правознавства. Для вивчення стану досліджуваної проблеми було розроблено спеціальне анкетування, яке проводилося на практичному семінарі у вигляді круглого столу. Під час семінару викладачів правознавчих кафедр з'ясовувалося їх ставлення до педагогічної професії (Додаток А, Б).

Результати аналізу анкетування кожен викладач одержав конфіденційно та міг самостійно сформулювати для себе висновки.

Наведемо результати проведеного анкетування (Додаток А). Стаж педагогічної роботи до п'яти років мають 32 особи, що складає 26,45 %, від 6 до 10 років – 35 осіб (30 %), від 11 років до 20 – 30 викладачів (25,64 %), стаж педагогічної роботи більше 20 років у 20 осіб (17,1 %). Відповідно до другої позиції (наявність наукового ступеня) докторів наук є 2 (1,71 %), кандидатів наук – 56 (47,86 %), 59 викладачів (50,43 %) без наукового ступеня, 3 викладачі мають спеціальні звання «Заслужений юрист», інші спеціальні звання – 2 викладачі. Дослідження показали, що половина викладачів мають науковий ступінь. На питання «Чи потрібна спеціальна педагогічна підготовка випускникам магістратури з правознавства?» 99 викладачів правознавчих кафедр відповіли стверджувально, що склало (84,62 %). На питання «Чи викладаєте дисципліни за своєю сферою наукових інтересів?» стверджувально відповіли лише 20 викладачів, що склало 17 %. Відповіді на питання «Чи подобається Вам педагогічна робота?» були такими: «дуже подобається» – 68 осіб (58,12 %), «так собі» (середньо) – 43 (36,75 %), не подобається викладацька робота 6 викладачам (5,13 %).

На питання «Як Ви вважаєте, від чого залежать результати педагогічної підготовки магістрантів з правознавства?» (Додаток Б) запропоновано чотири варіанти відповідей:

1. Від готовності студентів до навчання.
2. Від майстерності викладача.
3. Від інформаційного та матеріально-технічного забезпечення.
4. Не з'ясовував (з'ясовувала).

Результати дослідження були такими: варіант перший підтримали 42 викладачі (35,9 %), другий – 38 (32,48 %), третій – 29 опитаних (24,78 %), четвертий варіант – 8 осіб (6,84 %). На запропоновані три варіанти відповідей питання «Як часто є потреба у Вашій

діяльності використовувати психолого-педагогічну літературу та передові педагогічні дослідження?» варіант «постійно» вибрали 65 респондентів (55,56 %), «зрідка» – 45 (38,46 %), «нема потреби» – 7 (5,98 %). Відповідаючи на питання «Яка потрібна психолого-педагогічна підготовка до викладацької діяльності?», 62 (53 %) респондентів висловили думку, що повинна бути досконала підготовка, 40 (34,19 %) надали перевагу достатній, 8 (6,83 %) – середній, а 7 осіб (5,98 %) вважають, що взагалі не потрібна психолого-педагогічна підготовка. На питання «Як часто треба викладачу правознавчих дисциплін підвищувати рівень фахової психолого-педагогічної підготовки?» були дані відповіді: «Кожні п'ять років» – 72 особи (61,54 %), «Кожного року» – 10 (8,55 %), «Не потрібно» – 35 (29,91 %). На питання «Чи відчуваєте Ви, як викладач вищої школи, потребу в підвищенні рівня психолого-педагогічної підготовки?» відповіли «Так» 83 особи (70,94 %), «Ні» – 12 (10,26 %), «Не актуально» – 22 (18,8 %). Відповіді на питання «Яку роль відіграє виховний процес студентів юридичних спеціальностей для становлення їх як фахівців» були такими: «Важливу» – 78 (66,67 %), «Помірну» – 29 (24,78 %), «Недоцільну» – 8 (8,55 %). Кураторами студентських груп є 68 викладачів (58,12 %). Тих, які готові до проведення виховної роботи із студентами, відповідно до нашого опитування виявилось 79 (67,52 %). Із 117 викладачів 82 (70,09 %) вбачають потребу в підвищенні рівня володіння комп'ютером у своїй викладацькій та науковій діяльності. Відповіді на питання «На якому рівні потрібно володіти викладачу правознавчих дисциплін комп'ютером?» були такими: «Не потрібно володіти комп'ютером» – 8 учасників опитування (6,84 %), «Треба володіти на рівні користувача-початківця» – 24 (20,51 %), «На рівні знаючого користувача» – 79 (67,52 %), «На рівні установки програмного забезпечення» – 6 (5,13 %). З терміном «педагогічна культура викладача» ознайомлені 100 % респондентів. Дати правильне визначення дефініції «педагогічна культура» змогли лише 67 респондентів (57,26 %), 29 (24,79 %) зробили спробу визначення, а 21 (17,95 %) не дав відповіді. Викладачів, які

використовують сучасні педагогічні технології в навчальному процесі, виявилось 93, що складає (79,49 %). Вважає, що мистецтво викладання в педагогічній діяльності має надзвичайне важливе значення, 81 респондент (69,23 %), належну увагу йому приділяють 24 викладачі (20,51 %), не надають значення цій якості 12 викладачів (10,26 %). На питання «За допомогою яких чинників Ви оволоділи вмінням об'єктивно оцінювати навчальні досягнення студентів?» респонденти відповіли так: «За допомогою спеціальної літератури» – 26 викладачів (22,23 %), «З власного досвіду» – 9 (7,69 %), «Зверталися за допомогою до більш досвідчених колег» – 7 (5,98 %), вибрали два варіанти «За допомогою власного досвіду» та «За допомогою спеціальної літератури» – 54 (46,15 %), «За допомогою спеціальної літератури» та «Зверталися до більш досвідчених колег» – 21 (17,95 %). Відчувають потребу в удосконаленні своєї методики викладання 88 учасників анкетування (75,21 %).

За результатами опитування визначено, що викладачі правознавчих дисциплін готові до підготовки магістрів-правознавців.

Для визначення професійної готовності майбутнього магістра до професійної діяльності ми виділили складові такої готовності й запропонували 117 викладачам вищеперелічених навчальних закладів та наукових установ зробити аналіз (Додаток Б). Результати дослідження подано в табл. 1.1: респонденти віддали перевагу професійним складовим, які повинні бути у викладачів правознавчих дисциплін (Додаток А). Результат дослідження опитування професорсько-викладацького складу правознавчих кафедр показав значимість професійних складових юриста. «Принциповості та незалежності в забезпеченні верховенства права, свобод і законних інтересів особи, її охорони і соціального захисту» перевагу надали 102 викладачі. Друге місце за складовою «Усвідомлення соціальної значимості своєї професії» (97 осіб). Третє місце 93 респонденти відвели такій складовій, як «Володіння професійною етикою, правовою і

психологічною культурою, високою етичною свідомістю, гуманністю, твердістю моральних переконань, відчуттям зобов'язання, відповідальністю за долі людей і доручену справу». На четвертому місці – «Воля і наполегливість у виконанні ухвалених рішень, відчуття нетерпимості до будь-кого».

Таблиця 1.1

Результати опитування професорсько-викладацького складу юридичних кафедр стосовно значимості професійних складових юристів

Професійні складові юриста	Порядок	Кількість респондентів
Усвідомлення соціальної значимості своєї професії	2	97
Чітке розуміння суті, характеру і взаємодії правових явищ.	11	60
Володіння професійною етикою, правовою і психологічною культурою, високою етичною свідомістю, гуманністю, твердістю моральних переконань, відчуттям зобов'язання, відповідальністю за долі людей і доручену справу.	3	93
Принциповість і незалежність у забезпеченні верховенства права, свобод і законних інтересів особи, її охорони і соціального захисту.	1	102
Воля і наполегливість у виконанні ухвалених рішень, відчуття нетерпимості до будь-якого порушення закону.	4	89
Реалізація правових норм і забезпечення правопорядку в різних сферах життєдіяльності держави і суспільства, пов'язаних з діяльністю органів державної влади.	8	72
Участь у розробці проектів законів і підзаконних нормативно-правових актів.	12	58
Уявлення і захист інтересів організацій і громадян в судах та інших юридичних установах.	9	70
Організація взаємодії і забезпечення координації в роботі з органами законодавчої і виконавчої влади, правоохоронними органами, спецслужбами України.	11	62
Виконання посадових обов'язків відповідно до посадового регламенту.	5	86
Виконання доручень, даних керівниками в межах їх повноважень.	10	65
Дотримання права і законних інтересів громадян та організацій.	6	80
Підтримування рівня кваліфікації, необхідного для належного виконання посадових обов'язків.	8	74
Нерозголошення державної інформації, таємниць, що охороняються законом, а також відомостей, які стали відомими у зв'язку з виконанням посадових	7	76

обов'язків, зокрема інформації, що стосується приватного життя і здоров'я громадян, або зачіпає їхню честь і гідність.		
--	--	--

Найбільша кількість викладачів віддає перевагу таким якостям, як: усвідомлення соціальної значимості своєї професії (97 осіб); принциповість і незалежність у забезпеченні верховенства права, свобод і законних інтересів особи, її охорони і соціального захисту (102 викладачі); воля і наполегливість у виконанні ухвалених рішень, відчуття нетерпимості до будь-якого порушення закону (89); виконання посадових обов'язків відповідно до посадового регламенту (89). Найменшу увагу викладачі приділяють організації взаємодії й забезпечення координації в роботі з органами законодавчої та виконавчої влади, правоохоронними органами, спецслужбами України (62 викладачі). Такий розподіл є свідченням свідомого ставлення викладачів до посадових обов'язків.

На другому етапі констатувального експерименту застосовували анкетування, бесіди, спостереження, тестування, щоб:

- з'ясувати рівень володіння респондентами психолого-педагогічними знаннями;
- встановити рівень обізнаності із сучасними педагогічними та інформаційними технологіями;
- визначити наявність мотивації на досягнення успіху та задоволеність професійним вибором;
- дослідити вміння приймати педагогічно виважене рішення в нестандартних ситуаціях та застосовувати теоретичні знання на практиці;
- вивчити рівень розвитку культури спілкування (вербальні та невербальні засоби спілкування);
- встановити сформованість потреби у самопізнанні та програмуванні самоосвіти.

Анкета складалася із прямих закритих запитань, які піддавали статистичній обробці. Запитання сформульовано так, щоб виявити особливості та встановити конкретний рівень готовності майбутніх магістрів

з правознавства до педагогічної діяльності (Додаток В). В анкеті закладено 5 блоків запитань відповідно до компонентів готовності майбутніх магістрів правознавства до викладацької діяльності. Прослідковано, щоб прояви рівня сформованості мотиваційного, ціннісно-орієнтувального, комунікативно-інформаційного, креативного та операційно-діяльнісного компонентів готовності в кожного респондента були індивідуальні. Зазначимо, що, відповідаючи на питання анкети, кожен магістрант зміг провести діагностику власних можливостей та самостійно проектувати себе в якості майбутнього викладача.

Таким чином, отримані результати анкетування дали змогу констатувати, що професійно-педагогічній підготовці майбутніх магістрів правознавства необхідні суттєві зміни, адже рівень готовності фахівців не є достатнім для забезпечення ефективності процесу педагогічної діяльності в якості викладачів правознавчих дисциплін у вищій школі. Результати тестування подано в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Результати сформованості педагогічної культури майбутніх магістрів на констатувальному етапі

Кількість магістрів	Рівні сформованості педагогічної культури							
	Високий		Достатній		Середній		Низький	
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
147	7	4,76	31	21,09	85	57,82	24	16,33

За результатами таблиці 1.2 доходимо висновку, що на низькому й середньому рівні сформованості педагогічної культури знаходяться 74,15 % майбутніх магістрантів, що не відповідає потребам у фахівців цього напрямку. Тому необхідно проводити формувальний експеримент. У Додатку Д представлено деталізований аналіз результатів тестування.

Проведене спеціальне анкетування дає підстави стверджувати, що педагогічна культура як основа професійної діяльності викладача правознавчих дисциплін формується недостатньо при роботі за традиційною технологією підготовки майбутніх магістрів з правознавства. Тому виникає

потреба в розробці нової моделі підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності на основі інноваційних технологій.

Майбутній фахівець під час навчання в магістратурі юридичного вищого навчального закладу повинен не лише опанувати ґрунтовними професійними знаннями, а й самостійно застосовувати їх у педагогічній діяльності задля вирішення проблем освіти у вищій юридичній школі. Однак ми вважаємо, що традиційна технологія підготовки майбутніх магістрів з правознавства у вищих юридичних навчальних закладах IV рівня акредитації недостатньо забезпечує якість такого процесу. У Додатку Д представлено деталізований аналіз результатів анкетування.

Таким чином, отримані результати анкетування дали змогу на основі дидактичного прогнозування констатувати, що в професійно-педагогічній підготовці майбутніх магістрів правознавства необхідні суттєві зміни, а тому виникла потреба пошуку ефективних шляхів забезпечення якості підготовки майбутніх магістрів з правознавства.

Висновки до розділу

1. Проведений науковий аналіз професійної підготовки за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра, який на основі кваліфікації бакалавра або спеціаліста здобуває поглиблені спеціальні знання та навички інноваційного й психолого-педагогічного характеру, з формуванням умінь їх застосування та продукування нових показав, що освітньо-професійна програма підготовки магістра забезпечує одночасне здобуття повної вищої освіти за спеціальністю «магістр» на базі відповідної освітньо-професійної програми підготовки бакалавра (спеціаліста). Така програма готує майбутнього магістра до викладацької діяльності та підвищення своєї професійної кваліфікації в науково-дослідній роботі.

2. Відповідно до проведеного аналізу психолого-педагогічної літератури однією з ознак підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності має бути системність як важлива складова такої підготовки. Для вдосконалення змістової частини психолого-педагогічної підготовки в магістратурі з правознавства необхідно впровадження компетентісного підходу, який забезпечить послідовність виконання кожного етапу із доповненням змісту психолого-педагогічних дисциплін поняттями рольового та професійно-рольового практичного досвіду. Адже викладач повинен бути творцем свого життя загалом, враховуючи специфічність професії, оцінювати способи діяльності, контролювати її, аналізувати результати, а на основі аналізу здійснювати корегування діяльності. Для цього недостатньо «вузькопрофесійних» здібностей.

3. На основі аналізу наукових праць дослідників визначено, що педагогічна культура – складний соціально-педагогічний феномен, який розглядають як інтегровану єдність структурних компонентів особистості, що гармонійно поєднуються між собою: наукового світогляду й наукових знань, ерудиції, духовного багатства, особливих особистісних якостей (гуманізму, справедливості, вимогливої доброти, толерантності, тактовності, прагнення до самовдосконалення), культури педагогічного мислення, психолого-педагогічної та методичної підготовки, досконалого володіння педагогічною технікою, позитивного педагогічного іміджу, зовнішньої естетичної привабливості. Педагогічна культура є складовою педагогічної компетентності викладача.

4. Зміст теоретичної готовності викладача виявляється в узагальненому вмінні педагогічно мислити, що передбачає наявність у педагога аналітичних, прогностичних, проєктивних, а також рефлексивних умінь. Проведений науковий аналіз літературних джерел показує необхідність та значимість психолого-педагогічної підготовки майбутніх магістрів з правознавства при формуванні їх професійної компетентності та

готовності до викладацької діяльності з урахуванням вимог часу, Болонського процесу та входження України у світовий освітній простір.

5. Результати констатувального експерименту показали, що 84,62 % із опитаних викладачів правознавчих кафедр притримуються думки, що випускникам магістратури з правознавства потрібна спеціальна педагогічна підготовка. Також проведене опитування показало, що велике значення має формування педагогічної культури й психолого-педагогічна підготовка педагога при навчанні майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності.

6. Тестування показало, що 74,15 % магістрантів знаходяться на середньому й низькому рівнях сформованості педагогічної культури, що вимагає підвищення якості їх підготовки.

Матеріали розділу подано в таких статтях: [26; 27; 30].

РОЗДІЛ 2

ОБҐРУНТУВАННЯ МОДЕЛІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ПРАВОЗНАВСТВА ДО ВИКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Аналіз навчальних програм та планів підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності та їх удосконалення

Освітньо-професійна програма підготовки магістра забезпечує одночасне здобуття повної вищої освіти за спеціальністю та кваліфікацією магістра на базі відповідної освітньо-професійної програми підготовки бакалавра (нормативний термін навчання визначається програмою, але не може перевищувати одного року, а для окремих спеціальностей за погодженням з Міністерством освіти і науки України – півтора року). Здобуття кваліфікації магістра здійснюється й на базі відповідної освітньо-професійної програми підготовки фахівця (нормативний термін навчання визначається індивідуальною програмою з урахуванням академічної різниці між освітньо-професійною програмою спеціаліста та магістра, але не може перевищувати одного року).

Згідно зі ст. 8 Закону України «Про вищу освіту» (№ 2984 – ІІІ від 17 січня 2002 року), магістр – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для виконання професійних завдань та обов’язків (робіт) інноваційного характеру певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді виробничої діяльності [84].

Підготовка фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня магістра може здійснюватися на основі освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста.

Підготовка магістрів проводиться на підставі «Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні», затвердженого Постановою Кабінету

Міністрів України 20 січня 1998 року за № 65, за спеціальностями відповідно до «Переліку напрямів та спеціальностей», за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за певними освітньо-кваліфікаційними рівнями (Постанова Кабінету Міністрів України від 25 травня 1997 року за № 507), у кількості, визначеній держзамовленням або за кошти юридичних та фізичних осіб. Магістерська підготовка реалізує освітньо-професійні програми, які орієнтовані на підготовку фахівців для науково-дослідної, управлінської (виробничої) й педагогічної діяльності та роботи в галузі наукоємних технологій.

Особи, які навчаються за освітньо-кваліфікаційною програмою «магістр», є студентами, і на них розповсюджуються права та обов'язки, зазначені законодавством України для студентів відповідної форми навчання (у тому числі відтермінування від призову на дійсну військову службу).

Підготовка магістрів проводиться за денною формою навчання або без відриву від виробництва. Термін навчання за магістерською програмою складає 1 рік для денної форми (1,5 року для заочної) для осіб, які мають кваліфікацію спеціаліста, або 1,5 року для денної форми (2 роки для заочної) для осіб, які мають кваліфікацію бакалавра. Якщо навчання проводиться без відриву від виробництва, не дозволяється скорочувати навчальний час, що відводиться на засвоєння відповідної магістерської програми. Навчання в магістратурі осіб, які мають повну вищу освіту (освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста), здійснюється за контрактом з повним відшкодуванням витрат на навчання.

Проведений аналіз підготовки магістрів у Кіровоградському університеті ім. Володимира Винниченка на факультеті правознавства, Кіровоградському інституті розвитку людини «Україна», Кіровоградському інституті ім. Святого Миколая Міжрегіональної академії управління персоналом, Київському університеті ринкових відносин показує, що освітньо-професійна програма підготовки магістра включає поглиблену фундаментальну, гуманітарну, соціально-економічну, психолого-педагогічну,

спеціальну та науково-практичну підготовки. Вищий навчальний заклад реалізує освітньо-професійні програми підготовки магістрів за спеціальностями IV рівня акредитації. Навчальний план підготовки магістрів з правознавства складається із двох частин: нормативної, куди входять два цикли: перший – професійно орієнтованої гуманітарної й соціально-економічної підготовки; другий – виробничо-наукової, професійної та практичної підготовки; та варіативної частини, яка складається із циклів – професійно орієнтованої й соціально-економічної підготовки за вибором навчального закладу, циклу природничо-наукової, професійної та практичної за вибором навчального закладу та спеціального циклу відповідно до кримінально-правової спеціалізації. Згідно з темою нашого дисертаційного дослідження відмітимо, що навчальним планом передбачена в магістрів з правознавства педагогічна практика, а також державна атестація із психології та педагогіки вищої школи. Аналіз нормативної та варіативної частини підготовки магістрів з правознавства показує, що в нормативній частині передбачено підготовку із таких дисциплін: «Психологія та педагогіка», «Психологія вищої школи», «Правова педагогіка», «Методика викладання у вищій школі», «Соціологія права» та «Методи емпіричного дослідження». Варіативна частина містить дисципліну «Вища освіта України та Болонський процес». Ми вважаємо, що вибрані дисципліни безпосередньо стосуються нашого наукового дослідження. «Психологія та педагогіка» і «Психологія вищої школи» викладаються відповідно до навчального плану на юридичному факультеті Кіровоградського університету ім. Володимира Винниченка, юридичному факультеті Київського університету ринкових відносин, правова педагогіка – у Міжрегіональній академії управління персоналом і університеті розвитку людини «Україна», де ведеться спеціальна підготовка юристів.

Вищий навчальний заклад зобов'язаний створити умови для виконання студентом, який навчається за програмою «магістр», індивідуального навчального плану в повному обсязі і повинен:

- надавати студентам можливість публікації наукових (науково-методичних) статей у збірках, що друкуються в Україні;
- сприяти виданню кращих робіт магістрів;
- надавати студентам для користування навчальні приміщення, наукові фонди бібліотеки, наукове обладнання та устаткування;
- забезпечити доступ до інформаційних мереж, у тому числі й до міжнародної мережі Internet;
- сприяти участі студентів у проведенні факультативних проблемних занять із залученням видатних учених;
- створювати умови для висвітлення в засобах масової інформації захисту кращих робіт магістрів [57].

Освітньо-професійна програма підготовки магістра юридичного спрямування в разі цільової підготовки за замовленням правоохоронних органів може забезпечувати здобуття кваліфікації магістра на базі повної загальної середньої освіти.

Для визначення методики психолого-педагогічної підготовки магістрів з правознавства було проведено відповідний аналіз навчальних програм та планів фахової підготовки в навчальних закладах, задіяних в експерименті. Результатом такого аналізу є те, що робочим навчальним планом, за винятком перелічених вище навчальних дисциплін, які безпосередньо стосуються психолого-педагогічної підготовки майбутніх магістрів з правознавства, не передбачена психолого-педагогічна складова. Це свідчить про те, що викладачі спеціальних та професійно орієнтованих дисциплін не використовують у навчально-виховному процесі педагогічну складову, а лише спрямовують підготовку до вузькофахової професійної спеціалізації.

Аналіз навчальних планів підготовки показує, що основні види професійної діяльності магістра з правознавства пов'язані з роботою викладача (у середніх і середніх спеціальних навчальних закладах, гімназіях та ліцеях, ВНЗ), науковця (у вузівських лабораторіях, НДІ), консультанта,

експерта (в аналітичних центрах, громадських і державних організаціях, органах державної влади), співробітника правоохоронних органів [81; 117]

З метою удосконалення навчальних планів нами вивчені завдання педагогічної підготовки магістрів. Магістрант повинен брати участь у науково-педагогічній роботі, що проводиться на кафедрі ВНЗ, у ході якої має визначати цілі й завдання курсу (спеціального курсу, спеціального семінару), що викладається, пояснити його зміст, виходячи з педагогічних вимог і очікувань аудиторії слухачів (Додаток Ж). Досягненню освітніх цілей відповідно до магістерської підготовки повинні сприяти, серед інших, такі навчальні дисципліни, як: «Педагогіка вищої школи» і «Методика викладання юриспруденції у вищій школі» (Додаток Т). Їх завдання – формувати в магістрантів адекватні уявлення про педагогіку як цілісну наукову систему, про вид професійної діяльності, розвиток основних педагогічних умінь і навичок, створення педагогічної основи для подальшого саморозвитку професійної компетентності випускників. Ці завдання зумовлені основною метою вищої юридичної освіти, що полягає в сприянні становленню і розвитку демократичної, творчої, конкурентоздатної особи магістра, який володіє уміннями самостійно ставити й розв’язувати професійні проблеми у сфері науково-педагогічної діяльності [26; 178].

На основі аналізу праць науковців [11; 57; 134; 144; 168] визначили вимоги до спеціалізованої підготовки магістра:

- володіти навичками самостійної науково-дослідної і науково-педагогічної діяльності, що вимагають широкої освіти у відповідному напрямі;
- володіти педагогічними навичками та педагогічною культурою, теоретичними знаннями дидактики вищої школи;
- мати необхідні теоретичні знання та сформовані практичні навички навчально-виховного процесу та методики викладання.

Оскільки підготовка магістрів пов’язана з їх майбутньою професійною діяльністю (підготовка юристів), ми на основі аналізу ОКХ і ОПП та

робочих планів підготовки магістрів з правознавства визначили вміння, якими повинен володіти юрист:

- формулювати й вирішувати завдання, що виникають у процесі науково-дослідної та педагогічної діяльності й вимагають поглиблених професійних знань;
- обирати необхідні методи дослідження, модифікувати ті, що існують, і розробляти нові методи, виходячи із завдань конкретного дослідження;
- обробляти отримані результати, аналізувати їх з урахуванням наявних наукових і практичних джерел;
- вести бібліографічну роботу із залученням сучасних інформаційних технологій;
- представляти підсумки виконаної роботи у вигляді звітів, рефератів, статей, оформлених відповідно до вимог;
- розуміти методологічні основи й специфіку методів, використовуваних у юриспруденції;
- володіти проблематикою сучасної світової юриспруденції [126; 176].

Особа, яка здобула освітньо-кваліфікаційний рівень «магістр» (надалі магістр), повинна володіти поглибленими знаннями з обраної спеціальності, вміннями інноваційного характеру, навичками науково-дослідної (творчої), науково-педагогічної або управлінської (виробничої) діяльності, набувати певний досвід використання знань і вміти створювати елементи нових знань для вирішення завдань у відповідній сфері професійної діяльності (Додаток Ж, 3) [57].

Навчальний план магістерської підготовки за денною формою навчання для осіб, які мають кваліфікацію бакалавра, включає 9 (18 тижнів, в т. ч. для окремих спеціальностей 3 тижні практики), 10 (17 тижнів), 11 (18 тижнів, в т. ч. 3 тижні професійної практики) семестрів, усього 50 кредитів або 2700 годин.

Навчальна дисципліна «Педагогіка вищої школи» має два кредити, нормований обсяг – 144 години, із яких аудиторних – 54, самостійної роботи

– 90; «Методика викладання» також має два кредити, 72 години – загальний обсяг: 24 аудиторних та 48 годин самостійної роботи; «Соціологія права і методи емпіричного дослідження» – півтора кредити, аудиторне навантаження – 54 години, самостійна робота – 36. «Вища освіта України і Болонський процес» – теж півтора кредити, 54 години загального навантаження, з них 18 аудиторних і 36 самостійної роботи [36; 65].

При аналізі планів ми виходили з того, що основними формами навчальної роботи студентів у магістратурі є:

- оглядові, проблемні лекції;
- індивідуальні навчальні заняття;
- практичні роботи аналітично-розрахункового характеру;
- науково-навчальні семінари з окремих тем, розділів дисциплін, що вивчаються, і досліджень, які проводяться;
- самостійна робота, у тому числі проведення досліджень за затвердженою темою і підготовка кваліфікаційної роботи магістра [183].

Формами звітності студентів, які навчаються за програмою «магістр», є:

- складання іспитів і заліків;
- доповіді на науково-навчальних семінарах з актуальних проблем теорії та технології виробництва, а також про виконані наукові дослідження;
- підготовка й захист рефератів і звітів про виконані наукові дослідження.

Важливе значення має наявність умінь підготовки й написання магістерських робіт. Викладачі проводять консультації, готують майбутніх магістрів до такої форми наукової діяльності.

Наведемо приклад змісту однієї магістерської роботи.

Тема магістерської роботи: «Формування педагогічної компетентності майбутніх магістрів засобами інформаційно-комунікаційних технологій».

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутнього магістра у ВНЗ.

Предмет дослідження – формування педагогічної компетентності майбутнього магістра засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Мета дослідження – розробити, обґрунтувати та експериментально перевірити модель формування педагогічної компетентності майбутнього магістра з правознавчих дисциплін.

Гіпотеза дослідження – формування педагогічної компетентності майбутнього магістра з правознавства буде успішним за реалізації таких педагогічних умов:

- створення інформаційного внутрішньовузівського педагогічного середовища;
- оволодіння майбутніми магістрами засобами інформаційно-комунікаційних технологій для проведення самостійної роботи;
- наявність умінь використання методів активного навчання.

Завдання дослідження.

1. Провести аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми підготовки майбутніх магістрів у вищому навчальному закладі.
2. Визначити професійні якості майбутнього юриста.
3. Охарактеризувати основи педагогічної компетентності магістрів та її особливості.
4. Розробити й експериментально перевірити модель формування педагогічної компетентності майбутніх магістрів.

Інші приклади тем магістерських робіт подано в Додатку А

Обов'язкове аудиторне навантаження студентів, які навчаються за програмою «магістр», за весь період навчання не повинне перевищувати 22 години на тиждень. При плануванні магістерської підготовки більшу увагу слід приділяти самостійній (індивідуальній) роботі студента.

Наукові дослідження за темою кваліфікаційної роботи магістра виконуються в 9–11 семестрах і мають за мету:

- систематизацію й поглиблення теоретичних і практичних знань, формування навичок використання цих знань при вирішенні конкретних наукових, науково-технічних та професійних задач;

- розвиток навичок самостійної науково-дослідної роботи й опанування методикою теоретичних, експериментальних і науково-практичних досліджень;

- набуття досвіду аналізу результатів досліджень, що були отримані, формулювання висновків і положень;

- набуття навичок написання й оформлення наукової праці та отримання досвіду її прилюдного захисту.

У результаті виконання науково-дослідної частини програми студенти, які навчаються за програмою «магістр», повинні вміти:

- проводити бібліографічну роботу із залученням сучасних інформаційних технологій;

- формулювати мету дослідження;

- складати техніко-економічне обґрунтування проведення дослідження;

- вибирати необхідні методи дослідження, модифікувати наявні та розробляти нові, виходячи із завдань конкретного дослідження;

- обробляти отримані результати, аналізувати й обмірковувати їх з урахуванням опублікованих матеріалів;

- подавати підсумки виконаної роботи у вигляді звітів, рефератів, наукових статей, доповідей і заявок на винаходи, які оформлені згідно з установленними вимогами із залученням сучасних засобів редагування й друку.

Основою підведення підсумків магістерської підготовки є кваліфікаційна робота магістра, яка являє собою творчу роботу, що виконується студентом самостійно під керівництвом наукового керівника. Кваліфікаційна робота магістра виконується на базі теоретичних знань і практичних навичок, отриманих студентом при вивченні таких дисциплін,

як: державне регулювання у сфері економіки, договірне право, методика викладання у вищій школі, методика наукового дослідження, особливості регулювання трудових відносин у господарській діяльності, правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності, правове регулювання ринку цінних паперів, проблеми розвитку законодавства про колективні трудові договори та угоди, вища освіта та Болонський процес. Вищеперелічені навчальні дисципліни викладаються в магістрантів протягом усього терміну навчання, що сприяє формуванню в них самостійної науково-дослідної роботи, пов'язаної з розробкою конкретних теоретичних і науково-виробничих задач прикладного характеру, які визначаються специфікою відповідного напрямку вищої освіти [144]. У магістратурі формуються якості, потрібні правознавцям: громадянська зрілість, соціально-управлінська орієнтація, розвиток організаційних якостей – та комплекс професійно необхідних якостей, умінь та навичок для ефективної професійної діяльності юриста.

Для проведення дослідження в Кіровоградському державному педагогічному університеті ім. Володимира Винниченка на юридичному факультеті, Кіровоградському інституті ім. Св. Миколая Міжрегіональної академії управління персоналом, на юридичному факультеті Київського університету ринкових відносин, у Кіровоградському інституті розвитку людини «Україна» нами був розроблений новий експериментальний спецкурс «Методика викладання у вищій школі» робочої програми базової навчальної дисципліни «Методика викладання у вищій школі» [36; 65]. За результатами констатувального експерименту було визначено, що майбутні магістри недостатньо володіють навичками педагогічної діяльності. Тому зміст спецкурсу базується на авторській методиці впровадження новітніх технологій викладання лекцій, проведення семінарських і практичних робіт з використанням інтерактивних форми і методів навчання.

Метою спецкурсу «Методика викладання у вищій школі» (Додаток Т) є надання магістрам методичних знань, формування вмінь і навичок

викладацької діяльності у ВНЗ, умінь і навичок самостійно розробляти навчально-методичну документацію з навчальної дисципліни та проводити навчально-виховний процес, застосовуючи сучасні методи викладання правознавчих дисциплін у вищій школі та організації навчального процесу підготовки майбутніх магістрів з правознавства [36].

Завданнями навчальної дисципліни «Методика викладання у вищій школі» є:

- 1) поглиблення загальнодидактичних знань про організацію навчального процесу;
- 2) закладення основ педагогічної майстерності магістра-юриста;
- 3) формування в магістрів методичних навичок організації конкретних форм аудиторної та позааудиторної роботи із студентами [36].

Завданням навчальної дисципліни є надання магістрам з правознавства знань, формування вмінь і навичок, визначених освітньо-кваліфікаційною характеристикою підготовки юристів.

Після вивчення навчальної дисципліни студенти повинні **вміти:**

- розробляти науково-методичний комплекс навчальної дисципліни;
- самостійно виконувати різні види педагогічної діяльності, у тому числі проводити практичні й семінарські заняття, здійснювати поточну атестацію;
- добирати та використовувати сучасні дидактичні методи й інтенсивні технології викладання;
- аналізувати ефективність результатів навчання;
- під керівництвом провідного викладача готувати лекції;
- самостійно працювати з довідковою, навчальною, науковою та періодичною літературою;
- виходячи із групових норм і статусу членів групи, організовувати виконання функціонально пов'язаних дій та синергетичне поєднання зусиль членів групи;

- розробляти задачі з питань правознавства, брати участь у розробці алгоритмів і програм оптимізації рішень;
- аналізувати витрати робочого часу, визначати пріоритетність видів діяльності, складати реалістичні плани особистої роботи;
- добирати літературні джерела, здійснювати аналітичний пошук й узагальнення інформації, складати реферат і літературний огляд;
- добирати й застосовувати різноманітні типи наукових методів обробки інформації, здійснювати обробку й аналітичну інтерпретацію інформації, узагальнювати результати дослідження;
- застосовувати сучасні методи й технічні можливості оформлення результатів дослідження.

Під час вивчення спецкурсу магістри з правознавства мають змогу набути такі **навички**:

- складати реферат, анотацію;
- чітко, послідовно й логічно висловлювати свої думки та переконання завдяки застосуванню усної й письмової форм звіту за результатами виконаної роботи;
- дотримуватися етики ділового спілкування;
- реалізовувати відносини відповідальності за допомогою сукупності етичних, правових та економічних норм у їх взаємозв'язку;
- переконувати, аргументувати, вести конструктивні переговори, результативні ділові бесіди, плідні дискусії, полеміку; толерантно сприймати протилежні судження, брати участь у дискусіях, критично ставитися до тенденційної інформації завдяки організації презентацій результатів виконаної роботи.

При традиційній підготовці майбутніх юристів ініціатором навчання є педагог, який представляє інформацію студентам та організовує її засвоєння, а при інноваційному навчанні студенти самі передають інформацію іншим і пробують себе в якості викладача-практиканта, але провідна роль залишається за лектором. Ми відзначаємо, що ефективним буде

використання в процесі навчання ігрових форм, обґрунтовуючи це тим, що ігровий метод використовується на різних ступенях освіти; може служити способом організації та здійснення стимулювання й мотивації, контролю навчально-пізнавальної діяльності; дозволяє змодельовати різноманітні ситуації майбутньої професійної діяльності та зблизити умови навчання й реальної практики роботи. У нашому випадку – це практична ситуація викладача правознавчих дисциплін.

Ураховуючи такі підходи, ми удосконалили навчальні програми й плани за модульним принципом. Розглянемо їх на прикладі спецкурсу «Методика викладання у вищій школі». Наведемо фрагмент робочого плану, де розроблено тематичний план дисципліни. Це третій розділ експериментальної робочої програми.

Використання модульного підходу при розробці навчальних програм дозволило вдосконалити зміст навчальної підготовки майбутніх магістрів та обрати ефективні форми й методи такої підготовки. Вибір форм і методів підготовки базувався на професіо- і психограмах магістра правознавства.

Текст тематичного плану подано в Додатку Т. Підсумовуючи наведене, можемо сказати, що підготовка магістрів з правознавства повинна відбуватися в системі навчально-виховного процесу, а також у кваліфікаційній роботі магістра. У підготовку обов'язково має бути включена педагогічна складова, тому що магістри готуються до наукової та викладацької роботи.

Розглядаючи можливості для визначення завдань формувального експерименту, ми дійшли висновку, що для цього необхідно врахувати професіо-і психограми майбутнього магістра правознавства.

2.2. Професіо- і психограма (педагогічний аспект) підготовки майбутнього магістра з правознавства до викладацької діяльності

Системний підхід до вирішення питання щодо вдосконалення професійної підготовки магістрів з правознавства до викладацької діяльності передбачає комплексне вивчення психолого-педагогічних дисциплін, формування педагогічної культури та готовності до викладацької діяльності в процесі магістерської підготовки [12] (Рис. 2.1).

У питаннях методології психолого-педагогічної підготовки до викладацької діяльності магістрів з правознавства залишається недостатньо визначеною побудова єдиної системи методологічної концепції формування такої готовності. У вищих навчальних закладах педагогічна підготовка проводиться на заняттях з «Методики викладання» та «Педагогіки вищої школи», які викладаються в магістратурі [70; 80].

Для ефективної реалізації професійної підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності необхідна сукупність декількох її видів: психолого-педагогічної, теоретичної професійної в магістрів та практичної викладацької діяльності (педагогічна практика є обов'язковою для магістрів).

Значна роль у цьому процесі відведена педагогічній культурі юриста-викладача, яка сприяє професійній діяльності через низку функцій, основними з яких є такі:

- формування здатності педагогічної спостережливості й передбачливості;
- набуття вміння аргументації в педагогічній практиці;
- підвищення культури юридичного діалогу;
- піднесення якості педагогічних консультацій;
- досягнення ефективного двостороннього процесу у вихованні;
- застереження від педагогічного свавілля;

– виховання юридичної активності, юридичної просвіти серед студентів (курсантів) [18; 80].

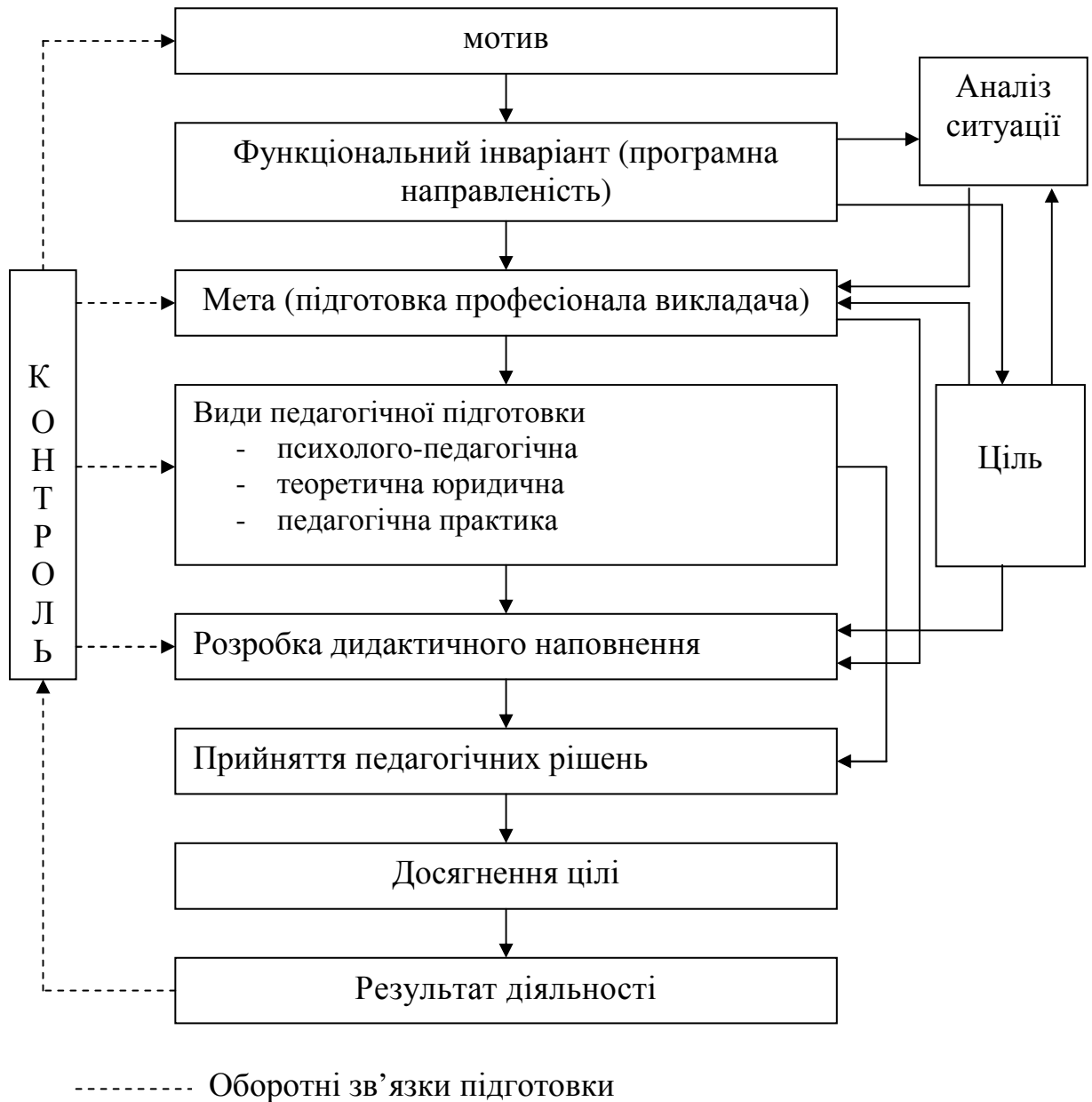

Рис. 2.1. Структурні компоненти педагогічної підготовки майбутніх магістрів до викладацької діяльності

Отже, психолого-педагогічна підготовка в поєднанні з педагогічною практикою для майбутнього викладача має велике практичне значення.

Передусім вона впорядковує його мислення та ділове мовлення, що дає змогу зрозуміти своє місце в суспільстві та серед колег, де можливі зверхність, формальне ставлення до суспільно значимої справи викладача. Крім цього, психолого-педагогічна підготовка в магістратурі активізує свідомість, розвиває почуття, забезпечує викладачеві правознавчих дисциплін розумну, обґрунтовану, виважену дію в педагогічній діяльності. Педагогічна культура викладача підвищує ефективне виконання професійних обов'язків [94].

До професійно-педагогічних характеристик викладача належить рівень фахово-теоретичної, а також методичної та практичної підготовки педагога. У характері розв'язання вимог вищої школи до сучасного викладача має значення педагогічна спрямованість особистості (Додаток К). Під педагогічною спрямованістю викладача розуміється перш за все його інтерес до педагогічної діяльності та здатність нею займатися. Спрямованість включає цілі, мотиви й емоційне ставлення до діяльності (любов, задоволення та інші потреби) [196].

У професійній спрямованості можна виділити її основні параметри:

- міра педагогічної діяльності (значуща вона чи маскується іншими цілями?);
- значущість об'єкта педагогічної діяльності;
- міра усвідомлення педагогом можливості правильного розв'язання педагогічних завдань;
- взаємозв'язок педагогічної спрямованості з іншими видами спрямованості (наука, мистецтво, громадсько-корисна діяльність);
- задоволеність діяльністю;
- труднощі, які мають місце в професійній діяльності викладача, та шляхи їх подолання;
- співвідношення педагогічної спрямованості з самооцінкою особистості, рівнем домагань, здібностями, характером [96].

Існують різні підходи до побудови професіограми. Один з найбільш продуктивних і широко застосовуваних був запропонований Є. Клімовим. Суттєва перевага цього підходу полягає в можливості його реалізації на рівні конкретних діагностичних методик (диференційно-діагностичний опитувальник, опитувальник професійної готовності та ін.) [106; 107].

Як основну класифікаційну ознаку Є. Клімов [106; 107] виділяє предмет праці людини і розглядає п'ять основних груп професій: професії типу «людина-людина», «людина-техніка», «людина-природа», «людина-знакова система», «людина-художній образ». Професії кожного типу висувають певні вимоги до особистості.

Характеристика професії може бути представлена у вигляді професіокарти, яка має структуру, зображену на рисунку 2.2 [123; 140]. Професіокарта є спрощеним схематичним зображенням професіограми.

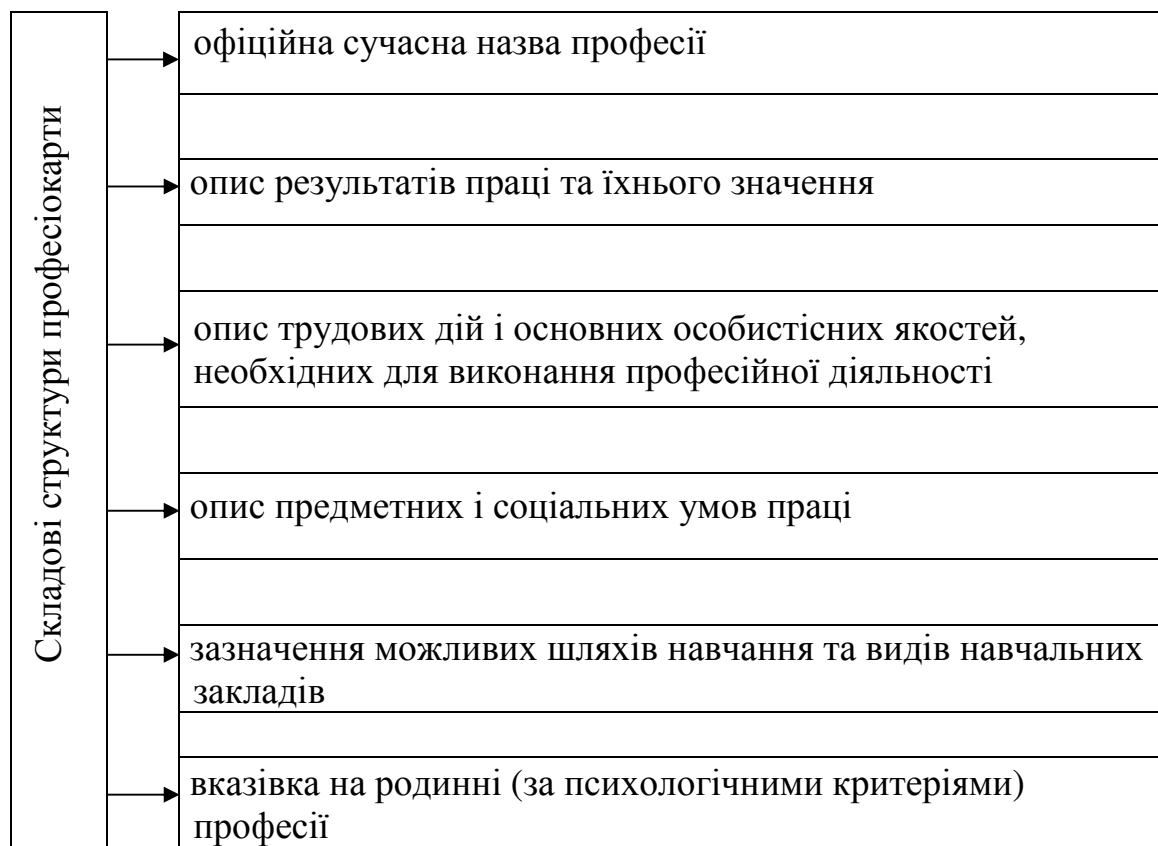

Рис. 2.2. Загальна структура професіокарти

Викладач має бути достатньо розвинутою особистістю, у якої сформоване «Я». Поки існує школа, непорушною істиною залишаються слова К. Ушинського: «У вихованні все повинно базуватися на особистості вихователя, тому що виховна сила впливає тільки з живого джерела людської особистості. Без особистого безпосереднього впливу вихователя на вихованця, який проникає в характер, навчання та виховання неможливе. Тільки особистість може вплинути на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна сформувати характер» [207, с. 54].

При складанні професіограми ми брали до уваги лише ті з параметрів, які є професійно важливими для майбутнього викладача й витримали перевірку практикою.

Професіограма нам потрібна для визначення основних складових змістової частини навчально-виховного процесу, основних індивідуальних та психолого-педагогічних складових майбутнього професіонала – викладача правознавчих дисциплін. Професіограма визначає сам зміст підготовки, основні професійні якості, знання, навички та вміння, якими повинен володіти фахівець після завершення повного курсу навчання. У нашому випадку ми визначили основні необхідні педагогічні складові для ефективної підготовки магістрів з правознавства до викладацької діяльності (Додаток Л, Додаток М, Додаток Н, Додаток П, Додаток Р).

Відповідно до положень, викладених у науковій літературі [139; 152; 176], у професіограмі повинні бути відображені основні положення, як зображено на рисунку 2.3.

Процес створення професіограм базується на певних принципах, дотримання яких забезпечує наукову обґрунтованість результатів дослідження. Принципи професіографії сформулював К. Платонов. Основними з них є комплексність, цілеспрямованість, особистісний підхід, надійність (вимоги до емоційної стійкості особистості в умовах перешкод і шумів), диференціація, типізація, перспективність і реальність [165; 166]. У професіограмі враховані функції професійної діяльності. Це сприяло більш

детальному опису потреб. У такій професіограмі враховані ознаки, які характерні для педагогічної культури викладача правознавчих дисциплін: функції професійної діяльності, складові педагогічної креативності викладача, професійні якості магістра з правознавства, індивідуально-психологічні особливості, особистісні характеристики й загальні вимоги до юриста, якості юриста-професіонала, моральний та етично-правовий портрет юриста, евристичні компоненти юридичної діяльності [165; 166].

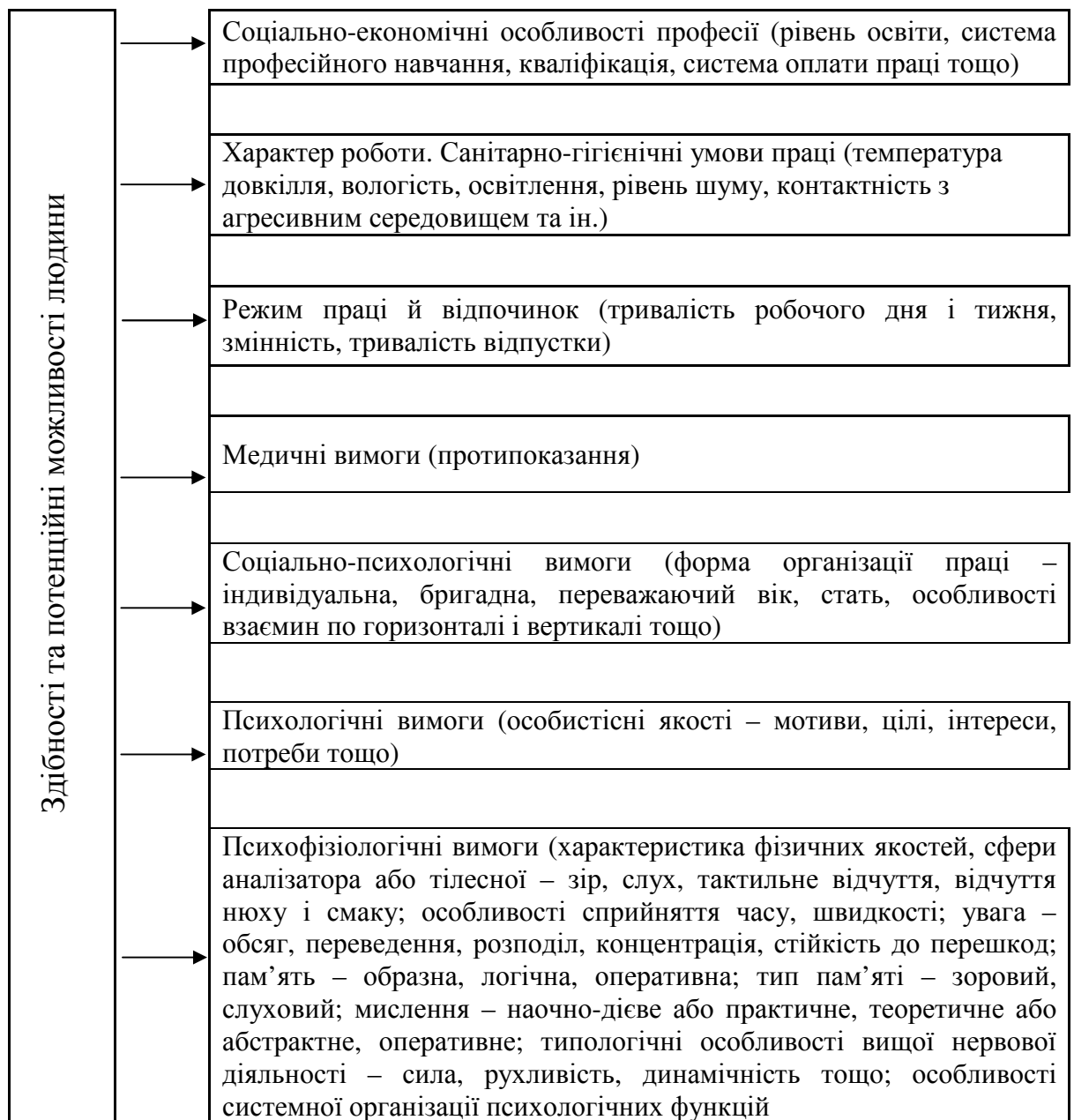

Рис. 2.3. Вимоги до фахівця, які пред'являються професією і повинні бути відображені в професіограмі

До основних функцій професійної діяльності магістра з правознавства як викладача ми відносимо загальнопедагогічні функції: інформаційну, мобілізаційну, розвиваючу, орієнтаційну; загальнотрудові функції: конструктивну, комунікативну, науково-дослідницьку, організаторську (Додаток П, Р).

Важливий інтерес для нашого наукового дослідження становить можливість використання для професіограми майбутнього викладача-правознавця узагальненого варіанту найважливіших рис педагогічної креативності, запропонованого відомим науковцем С. Сисоевою [197; 198]. Ми провели дослідження значимості цих рис педагогічної креативності для викладачів правознавчих дисциплін відповідно до вагових коефіцієнтів значимості (за Р. Макаровим) [139; 140] (Додаток З, К, Л, М, Н, П, Р).

Складові педагогічної креативності викладача правознавчих дисциплін: високий рівень соціальної і моральної свідомості, пошуково-проблемний стиль мислення, розвинені інтелектуально-логічні здібності (вміння аналізувати, обґрунтовувати, пояснювати, виділяти головне), проблемне бачення, творча фантазія, розвинена уява, специфічні особистісні якості (сміливість, готовність до ризику, цілеспрямованість, допитливість, самостійність, наполегливість, ентузіазм), специфічні ведучі мотиви (необхідність реалізувати своє «Я», бажання бути визнаним, творчий інтерес, захопленість творчим процесом, прагнення досягти найбільшої результативності в конкретних умовах праці), комунікативні здібності, здатність до самоуправління, високий рівень загальної культури і моральної культури (Додаток М).

Професійні складові магістра з правознавства як майбутнього викладача: загальногромадянські, морально-педагогічні, педагогічні, соціально-перцептивні якості, індивідуально-психологічні особливості,

психолого-педагогічні здібності, функціональні компоненти викладацької діяльності, функції викладача, загальні вимоги, які ставляться до викладача юридично-правового напрямку (Додаток Л).

Для повного розуміння психологічної складової юриста необхідно розглядати особливості психологічних процесів у професійній діяльності юристів. Психічний стан – це психологічна характеристика особистості, що відображає її порівняно тривалі душевні переживання. Психічний стан має чітко виражену, зазвичай однорідну психічну модальність. Крім індивідуальних, бувають групові психічні стани. Часто слова «емоції» та «почуття» використовують як синоніми. Проведені дослідження, відображені в додатках, надають визначення якостей юриста, наведених нижче по тексту (Додаток С).

Індивідуально-психологічні особливості: професійні юридичні здібності, увага, пам'ять, мислення.

Психологічні процеси в підготовці юристів: форми різноманітних специфічних переживань (емоції, афекти, настрої, стресові стани, фрустрації почуттів); сприйняття (предметність, цілісність, структурність, константність, осмисленість, апперцепція, активність); функції (пізнавальні, емоційні, вольові).

Особистісні характеристики й загальні вимоги до юриста як працівника: активна життєва позиція, креативне мислення, розвинуті комунікативні навички, цілеспрямованість, високий рівень самомотивації, наполегливість, націленість на результат, старанність, дисциплінованість, лояльність, скрупульозність у роботі з документами, високий рівень відповідальності за реалізацію рішень, уміння приймати рішення, відповідальність, уміння працювати під пресингом (стресостійкість) та в агресивному середовищі, здатність (досвід) ефективно працювати в групі, у команді, уміння одночасно вести декілька справ, організаторські здібності, навички управління проектами, аналітичні здібності, системне мислення, уміння вести переговори, навички міжособистісного спілкування, робота з

людьми, доброзичливість, ведення ділового листування, уміння читати нормативно-правову документацію, навички публічних виступів, бізнес-стиль, сумлінність і порядність, регулювання та попередження конфліктів, мобільність.

Якості юриста-професіонала як особи: професійно-ділові, морально-етичні, інтелектуальні, емоційно-вольові (уміння в складних умовах залишатися виваженим), організаційні.

Моральний і етично-правовий портрет юриста: усвідомлення своїх прав та обов'язків, відмінне знання законодавчо-нормативної бази, чесність і правдивість, уміння підпорядковувати власні інтереси інтересам колективу, відчуття відповідальності, порядність, товариськість, тактовність, ввічливість, охайність, етика поведінки й мови.

Евристичні компоненти юридичної діяльності: уміння прогнозувати розвиток ситуації, аналізувати нештатні ситуації й моделювати можливі варіанти соціально-економічних наслідків правових дій при виконанні своїх професійних обов'язків, уміння використовувати в реальній практичній правовій діяльності проблемно-дослідницькі, проблемно-пошукові та бінарні методи аналізу ситуації, здатність передбачати результат діяльності, аналізувати альтернативні моделі, приймати та реалізовувати рішення, уміння моделювати ситуації в жорсткі часові інтервали в нештатних та непрогнозованих і малокерованих ситуаціях, цілеспрямованість та рішучість, диференційоване використання мови як засобу професійного спілкування.

Професійна теоретична підготовленість, знання, навички та вміння визначалися за анкетуванням, наведеним у Додатках Ж, З.

Теоретична підготовленість

Для випускника юридичного ВНЗ, який готовий до практичної діяльності, має бути характерним:

- усвідомлення соціальної значущості своєї професії;
- чітке розуміння суті, характеру і взаємодії правових явищ;

– володіння професійною етикою, правовою й психологічною культурою, високою етичною свідомістю, гуманністю, твердістю моральних переконань, відчуттям зобов'язання, відповідальністю за долі людей і доручену справу;

– принциповість і незалежність у забезпеченні верховенства права, свобод і законних інтересів особи, її охорони й соціального захисту;

– воля та наполегливість у виконанні ухвалених рішень, відчуття нетерпимості до будь-якого порушення закону;

– реалізація правових норм і забезпечення правопорядку в різних сферах життєдіяльності держави і суспільства, пов'язаних з діяльністю органів державної влади;

– участь у розробці проектів законів і підзаконних нормативно-правових актів;

– здійснення контролю за дотриманням законодавства в практичній діяльності галузевих, функціональних і територіальних органів виконавчої влади;

– захист інтересів організацій і громадян в судах та інших юридичних установах;

– організація взаємодії й забезпечення координації в роботі з органами законодавчої та виконавчої влади, правоохоронними органами, спецслужбами України;

– виконання посадових обов'язків відповідно до посадового регламенту;

– виконання доручень, даних керівниками в межах їх повноважень;

– дотримання права і законних інтересів громадян та організацій;

– підтримування рівня кваліфікації, необхідного для належного виконання посадових обов'язків;

– нерозголошення державної інформації, таємниць, які охороняються чинним законодавством, а також даних, що стали відомими у зв'язку з

виконанням посадових обов'язків, зокрема інформації, яка стосується приватного життя й здоров'я громадян, або зачіпає їхню честь і гідність;

– збереження державного майна, зокрема наданого для виконання посадових обов'язків.

Випускник юрист повинен знати:

– чинне законодавство України й норми сучасного міжнародного права;

– основні положення загальних гуманітарних і соціально-економічних дисциплін, математичних і природничо-наукових дисциплін та можливості їх використання в практичній діяльності;

– суть, зміст та значення правової та економічної культури юриста;

– суть і зміст загальнопрофесійних і спеціальних дисциплін;

– основні положення господарського, цивільного, кримінального, адміністративного права;

– законодавство за спеціалізацією;

– загальні положення суміжних галузей права відповідно до спеціалізації;

– практичні аспекти використання галузей права;

– основи бухгалтерського обліку, податкового законодавства.

Юрист повинен мати навички:

– володіння цивільною зрілістю й високою суспільною активністю;

– професійної етики;

– правової, економічної й психологічної культури;

– пошани до закону й дбайливого ставлення до соціальних цінностей правової держави, честі та гідності громадянина;

– високої етичної свідомості, гуманності, твердості моральних переконань, почуття обов'язку;

– відповідальності за долі людей і доручену справу;

– принциповості й незалежності в забезпеченні прав, свобод і законних інтересів особи, її охорони та соціального захисту;

- організації договірної роботи (підготовка, експертиза, узгодження угод);
- претензійно-позивної діяльності;
- участі в досудових заходах;
- ведення судової справи;
- успішного розгляду скарг;
- розробки договорів (залежно від спеціалізації);
- грамотного аналізу правоустановчих документів;
- необхідної волі й наполегливості у виконанні ухвалених правових рішень, відчуття нетерпимості до будь-якого порушення закону у власній професійній діяльності;
- широкого юридичного світогляду;
- вільного володіння основними правовими системами;
- розуміння суті й соціальної значущості своєї професії;
- чіткого розуміння суті, характеру та взаємодії правових явищ;
- знання основних проблем дисциплін, що визначають конкретну галузь діяльності, розуміння їх взаємозв'язку в цілісній системі знань і практичного застосування в професійній діяльності.

Юрист повинен мати вміння:

- тлумачити й застосовувати закони та інші нормативно-правові акти при виконанні своїх професійних соціально значущих обов'язків;
- забезпечувати дотримання законодавства в діяльності державних органів, фізичних і юридичних осіб;
- юридично грамотно й законодавчо-нормативно кваліфікувати факти та обставини;
- розробляти документи правового характеру, здійснювати правову експертизу нормативних актів, давати кваліфіковані юридичні висновки й консультації;
- ухвалювати правові рішення та здійснювати інші юридичні дії в точній відповідності до закону;

- розкривати й встановлювати факти правопорушень, визначати заходи відповідальності та покарання винних;
- робити необхідні заходи щодо відновлення порушених прав;
- використовувати системні й різносторонні правові знання та навички в практичній сфері;
- повної правової підтримки компанії (операції, угоди, дозвільна та узгоджувальна документація із державними органами, експертиза);
- підготовки нормативно-правових документів відповідно до функціональних обов'язків юриста як посадової особи;
- швидко й оперативно орієнтуватися в невідомій та новій правовій ситуації;
- систематично підвищувати свою професійну кваліфікацію, вивчати законодавство й практику його застосування, орієнтуватися в спеціальній літературі.

Критерії оцінки підготовленості випускника-юриста повинні бути цілісними й ґрунтуватися на сукупності знань, навичок і вмінь, необхідних для успішного виконання професійних обов'язків у сучасних умовах розвитку ринкової економіки й розбудови незалежної демократичної правової держави європейської спільноти.

Обов'язковою складовою професіограми є психограма. Важливим поняттям у психологічній праці є психограма, що розуміється як виділення й опис якостей людини, необхідних для успішного виконання певної трудової діяльності [106].

Психограма (Додаток Р)

Змістова частина професійної діяльності викладача правознавчих
дисциплін в умовах становлення демократії

Психограма розкриває, пояснює, вивчає інформацію психічних процесів, які виражаються не в словах, досліджує причини захворювань і проблем, характеризує пацієнта з позицій якостей його енергетики, визначає джерела й рівень негативних і позитивних енергій у його організмі.

Дослідження починається процесом трансформації психічної енергії пацієнта в графічні образи, символи й знаки, що досягається шляхом застосування різних способів перетворення психічної енергії на механічну енергію рухів за допомогою міокінетичного процесу [176].

Психограма – це окрема складова професіограми, яка в найбільш конкретних і достатньо повних формулюваннях дає опис визначеного виду професійної діяльності, відображає особливості та специфіку тієї чи іншої виробничої діяльності [123; 139], чітко відображає психологічний портрет ідеального робітника, визначає найвагоміші психофізіологічні пріоритети в профвідборі.

Провівши аналіз спеціальної літератури [59; 106; 123; 176] та врахувавши результати власних наукових досліджень, ми доходимо висновку, що психограма повинна містити в собі такі чинники та складові: рівень вимог до психології особистості, що претендує на посаду, детально паналізується за допомогою спеціального формування відповідної професіограми-психограми; для оцінки психологічних якостей особистості повинні бути наявні відповідні психодіагностичні засоби; відбір психодіагностичних засобів має відповідати вимогам психограми по кожній окремій посаді; ефективність професійного відбору, як і подальшого професійного маршруту, забезпечується наявністю експертної системи [139; 140].

Такі якості називаються професійно важливими – (ПВЯ).

Таким чином, розроблені компоненти наведеної професіограми (педагогічний аспект) магістра з правознавства дозволяють науково підійти до формування професійно важливих якостей, які лежать в основі успішної професійної діяльності викладача правознавчих дисциплін, а також є теоретичним підґрунтям визначення змісту, форм та методів формування педагогічної культури майбутнього юриста-викладача. Вважаємо: якщо сформувати знання, навички, уміння, професійні та психолого-педагогічні

якості, які визначено в професіограмі, то майбутній магістр з правознавства буде готовий до реальної професійної викладацької діяльності.

На основі аналізу праць науковців ми дійшли висновку, що для забезпечення якості формування педагогічної культури майбутніх магістрів з правознавства найдоцільніше використовувати інтерактивні методи, оскільки вони найбільше активізують навчальний процес.

2.3. Інтерактивні методи підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності

Педагогічна культура викладача багато в чому залежить від його умінь використовувати інтерактивні методи навчання [219]. Ми їх обрали тому, що це дозволяє, суттєво не змінюючи навчальний процес, домогтися активізації підготовки майбутніх фахівців (Л. Максимчук, І. Мельничук, О. Пошетун, Л. Романишина та ін.). Адже однією з найважливіших характеристик навчального процесу є методи навчання. *Методи навчання* (гр. *methodos* – шлях пізнання, спосіб знаходження істини) – це впорядковані способи взаємопов’язаної, цілеспрямованої діяльності педагога й студентів, спрямовані на ефективне розв’язання навчально-виховних завдань. Вони реалізуються через систему прийомів і засобів навчальної діяльності [157; 159].

Щодо методів навчання за джерелами знань, то поділ за зовнішніми проявами їх форм найбільш поширений і зрозумілий. На основі такого підходу розмежовують три групи методів навчання: словесні, наочні, практичні [125] (Рис. 2.4).

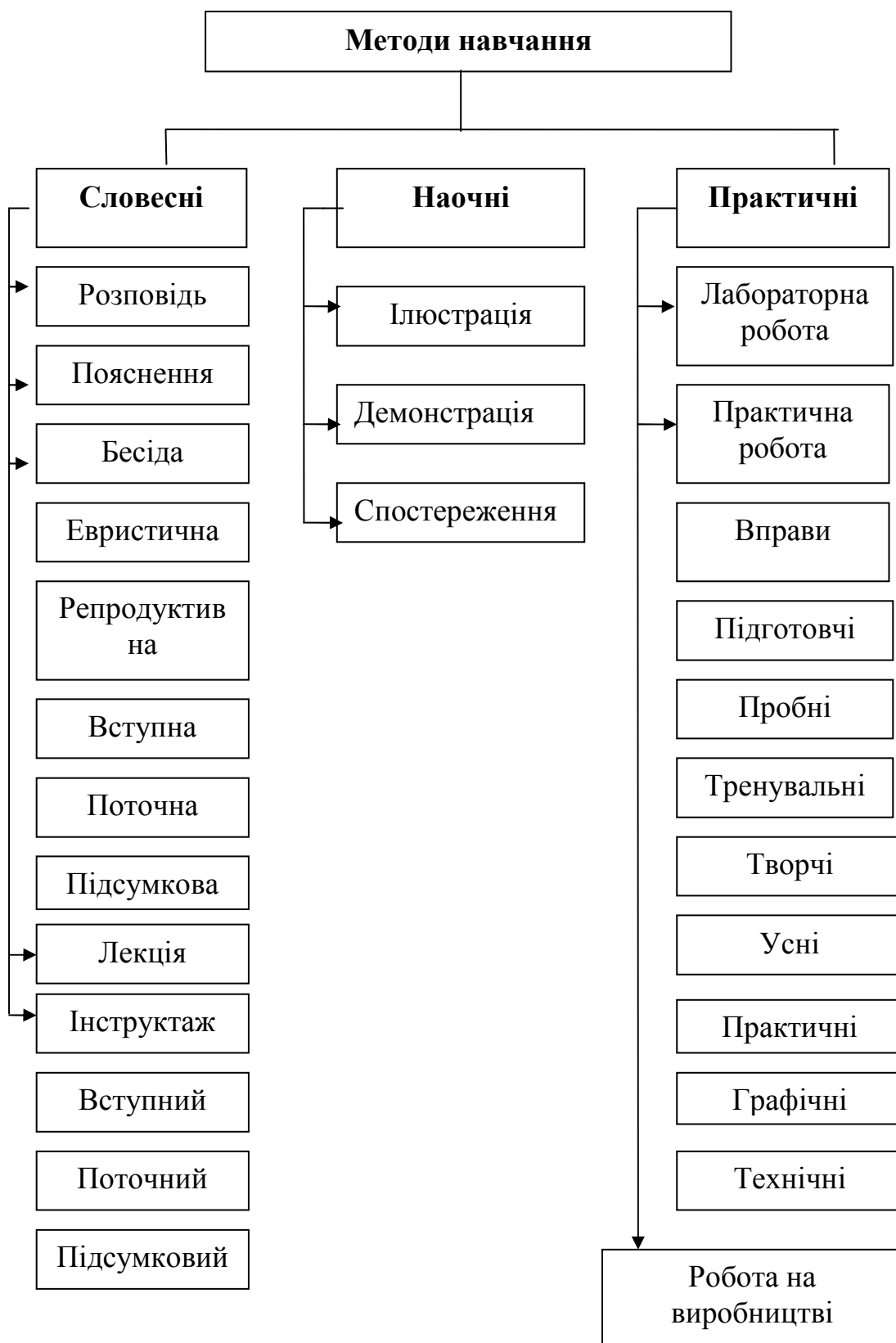

Рис. 2.4. Структура методів навчання за джерелами знань (за А. Кузьмінським [125])

Ефективне навчання неможливе без широкого використання наочних методів. Вони зумовлені діалектичними закономірностями пізнання й психологічними особливостями сприймання. Наочні методи передбачають насамперед використання демонстрації та ілюстрації. При цьому варто зауважити, що ці методи можуть застосовуватися як прийоми реалізації вимог інших методів [146; 150].

У цю класифікацію ми пропонуємо ввести групу інтерактивних методів, серед яких визначальними є: мозковий штурм, дискусії, кейс-стаді, діалог культур, портфоліо, ігри, ігрове проектування, симуляційно-ігрові, віртуально-професійні інтерактивні вправи, навчальні тренінги, круглий стіл [178; 204; 211; 220; 229].

Охарактеризуємо деякі методи. С. Кашлев розглядає інтерактивне навчання як інноваційне педагогічне явище та пропонує теоретичне обґрунтування цієї технології [103], а В. Мельник виділяє особливості технології організації інтеракції в освітньому процесі [145]. Особливу увагу науковці приділяли конкретизації форм і методів інтерактивного навчання [91]. Зокрема, у дослідженні Л. Матвійчук групова робота визначається як один із методів інтерактивного навчання [142]. Тому впровадження інтерактивних методик дослідники розглядають як складову процесу трансформації освіти [182]. В. Мельник відносить інтерактивні методи до кожної класифікаційної групи орієнтовно, оскільки через зміну мети вони можуть змінювати своє призначення. Якщо в основу класифікації інтерактивних методів покладено способи інформаційного обміну (за В. Мельник [145]), виокремлюються такі три групи методів:

- інтраактивні, коли студенти є суб'єктами учіння та виявляють самостійність у навчально-пізнавальному процесі;
- екстраактивні, коли студент – об'єкт навчання, і тому процес учіння залежить від активності навчального середовища;
- інтерактивні – усі інформаційні потоки двосторонні (діалог).

Тому, враховуючи різні підходи до класифікації інтерактивних методів, які входять до складу інтерактивних технологій, ми дійшли висновку, що в їх основі лежить провідна функція у взаємодії. Відтак виокремлюються такі групи інтеракцій, які спрямовуються на оптимізацію професійної підготовки майбутніх магістрів з правознавства, а саме:

1. Створення сприятливої атмосфери та організації комунікації. Наші дослідження показали, що це сприяє їх самоактуалізації та адаптації до створеної професійної ситуації.

2. Поєднання індивідуальної й групової спільної роботи учасників педагогічної взаємодії. Позитивні результати були отримані при використанні вправ на прийняття групового рішення, участь у якому кожного члена групи є обов'язковою.

3. Формування педагогічного мислення, що забезпечує мобілізацію творчого потенціалу кожного студента.

5. Організація рефлексивної діяльності, яка спрямована на самоаналіз і самооцінку студентами своєї діяльності та її результатів [112, с. 23].

Узагальнення методик застосування інтерактивних ігрових технологій, які пропонують дослідники [43], передбачає реалізацію основних *етапів*:

– *підготовку до проведення заняття в ігровій формі* (визначення мети гри та її часових меж; установлення відповідності її змістового наповнення навчальній дисципліні й темі заняття; розробка власного чи адаптація готового сценарію гри; похвилинне структурування етапів ігрової взаємодії (мотиваційного, діяльнісного, рефлексивного, контрольного-оцінювального); забезпечення необхідним обладнанням і матеріалами; розробка чіткої покрокової інструкції для студентів-учасників ігрової взаємодії (мета, завдання, правила, ігрові дії, умови));

– *безпосереднє проведення гри*, яке передбачає діяльність студентів як прояв їхньої внутрішньої (психологічної), зовнішньої (фізичної) та соціальної (професійно спрямованої) активності. Діяльнісна активність регулюється усвідомлюваною метою і має такі ознаки: передбачення

результату; усвідомлення можливості його досягнення; обґрунтоване планування своїх дій; вибір відповідних раціональних форм, методів, засобів та орієнтирів у міжособистісних відносинах; гармонізація внутрішньої і зовнішньої діяльності; оцінювання процесу та результатів своєї праці, що потребує вмінь нормувати, враховувати, контролювати, приймати оптимальні рішення, вирішувати загальні організаційні завдання (діагностувати, прогнозувати, стимулювати діяльність, підходити до неї комплексно, системно, цілісно). Це дає змогу студентами перевірити доцільність діяльності та її співмірність поставленій меті;

– *аналітично-оцінювальний етап* передбачає рефлексію, узагальнення результатів гри, формулювання висновків, визначення *студентами* позитивних аспектів результативності гри для їхнього особистісного професійного зростання в майбутньому, встановлення *викладачами* недоліків, упущень, шляхів удосконалення ігрової взаємодії студентів для подальшого використання апробованої методики в майбутньому.

Застосування дидактичних ігор сприяє перетворенню студента з об'єкта навчання на суб'єкт професійно спрямованої праці, що викликає його цілеспрямовану діяльність і творчу участь у самостійному формуванні професійної компетентності [79].

Змістова частина підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності складається із дидактичного наповнення методикою проведення рольового та ділового ігрового навчання, практики викладання лекцій у процесі опанування педагогічною технікою й культурою, практичними заняттями у вигляді «круглого столу», які націлюють магістрантів на участь у науково-педагогічній діяльності. Круглий стіл на експериментальних заняттях проводиться у формі наукового педагогічного семінару, де розглядається передовий педагогічний досвід і магістранти в процесі навчання його опановують, що стане їм в пригоді під час викладацької та наукової діяльності. Системоутворюючим фактором

розробленої моделі є сформована педагогічна культура викладача в процесі навчання в магістратурі.

При реалізації методів і методики їх використання ми враховували функції, які сприяють їх ефективності .

У педагогічному експерименті при підготовці майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності ми вдосконалили методику педагогічної підготовки на прикладі навчальних дисциплін: «Методика викладання у вищій школі» (Додаток М) – загальний обсяг 108 годин, лекцій – 36, практичних(семінарських) занять – 18 годин, «Правова педагогіка» – загальний обсяг 54 години, лекцій – 18, семінарських занять – 18 [65]. Враховуючи, що лекційний курс є особливістю освітньо-педагогічного процесу і практично використовується як педагогічне явище у вищій освіті, ми вважаємо за необхідне розкрити теоретичні моменти, які безпосередньо можна використати в нашому практичному дослідженні при розробці спеціальної підготовки для вивчення методики викладання у вищій школі, для чого і призначена педагогічна підготовка магістрів з правознавства.

Ми використовували практику читання лекцій, тому що знайти альтернативу лекції в начально-виховному процесі вищої освіти майбутніх магістрів важко, адже вона виконує низку дуже важливих *функцій*, серед яких:

- *інформаційна функція* – лекція дозволяє в найбільш концентрованій формі зосередити ту інформацію, що репрезентує зміст освіти;
- *методологічна функція* забезпечує вироблення певного наукового підходу до предмета, що полягає у вивченні його в русі й розвитку;
- *виховна функція* має свої специфічні особливості, оскільки, з одного боку, спонукає викладача самоудосконалюватися на педагогічній ниві, а з іншого – формує ціннісні, моральні орієнтири слухачів, їх громадську активність, розуміння соціальних і професійних норм поведінки;
- *розвивальна функція* пов'язана із завданням формування пізнавальної активності студентів;

– *орієнтуюча функція* дозволяє спрямувати магістранта в потоці інформації, одержаної із різноманітних джерел – лекцій, семінарських та практичних занять, вивчення навчальної та наукової літератури тощо;

– *організуюча функція* надзвичайно значуща, саме вона робить лекцію незамінною, найважливішою ланкою навчального процесу. У всій багатоманітності форм і методів навчальної діяльності тільки лекція здатна об'єднати всі елементи складного процесу пізнання, організувати й спрямувати процес для досягнення поставлених педагогічних цілей;

– *діагностична функція* проявляється в тому, що, читаючи лекцію, викладач водночас при здійсненні зворотного зв'язку відзначає, які з питань важко сприймалися аудиторією;

– *стимулююча функція* виражається в тому, що після гарної лекції виникає бажання пізнати ще більше, знайти відповіді на ті питання, які зацікавили своєю неоднозначністю, проблематичністю;

– *систематизуюча функція* полягає в тому, що саме лекція дозволяє найбільш наочно продемонструвати місце навчальної дисципліни в системі наук, виявити міжпредметні й міждисциплінарні зв'язки, втілювати правило: «Навчай спеціальності, а не окремому предмету» [64; 109; 132].

Безперечно, усі ці функції виділяються лише для розкриття теоретичних засад лекційної підготовки у вищому навчальному закладі і можуть застосовуватися в нашому науковому дослідженні підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності; у живому процесі лекційного викладання вони тісно пов'язані й взаємозумовлені особливостями та специфікою предмета.

Повною мірою реалізувати перелічені функції, зробити лекцію повноцінною для професійної підготовки майбутніх юристів допомагають такі дидактичні принципи: спрямованості навчання на реалізацію мети освіти; науковості та інформативності, логічності й систематичності; доступності викладеного матеріалу; проблемності навчання.

Ці дидактичні принципи сприятимуть подальшому зростанню майбутніх правознавців як науковців, викладачів та прогресивних юристів, які зможуть підвищувати свою професійну та педагогічну майстерність і сприяти вихованню в громадян правослухняності та національної свідомості.

Лекція є однією з важливих форм навчання. Розглянемо деякі види лекцій.

Лекція-конференція. Проводиться за схемою наукових конференцій. Складається із заздалегідь поставленої проблеми й системи доповідей (до 10 хвилин) з кожного питання, що висвітлює проблему. При цьому виступ готується як логічно закінчений текст, який є результатом самостійної роботи слухача (курсанта, студента). Функція викладача полягає в керуванні підготовкою таких доповідей до лекції. Під час лекції викладач може дещо узагальнити матеріал, допомогти «лектору-початківцю» з числа слухачів (курсантів, студентів), якщо йому не зовсім вдається відповісти на питання аудиторії. Такий вид лекцій, з одного боку, значно підвищує роль самопідготовки, з іншого – дозволяє виявляти резерви науково-педагогічних кадрів [49; 231].

Лекція-конференція більше за все задовольняє вимоги нашого практичного експерименту. На практичному занятті викладач виділяє 15 хвилин часу для проведення організаційних заходів з підготовки магістрантів до читання лекції і коротко (до трьох хвилин) доповідає, як буде проходити процес викладання студентами.

Потім називає тему та план. Розподіляє за кожним студентом один пункт, наприклад, 3.1 готує магістрант М і так далі. Тема лекції може бути прочитана після теоретичного ознайомлення з видами викладення матеріалу у вищому навчальному закладі: лекційні, практичні заняття та самостійна робота. Під час лекції магістранту на виступ дається 10 хвилин. Викладач попередньо ознайомлюється із матеріалом, який підготував магістрант, перевіряє хронометраж та заслуховує сам виклад матеріалу. Ця частина

співпраці з магістрантом проходить під час консультацій і є самостійною роботою.

Для проектування цілей та задач лекції типу конференція викладачеві необхідно чітко довести до магістрантів розуміння ключових дидактичних термінів «знання», «уміння» і «навички».

Таким чином, проектуючи ієрархію цілей (так зване «дерево цілей»), викладач формулює їх за трьома гілками: *освітньою; розвиваючою й виховною.*

На двох лекційних заняттях із спецкурсу «Методика викладання у вищій школі» ми проводимо, як приклад, фрагмент педагогічного формувального експерименту – лекцію-конференцію на тему «Методичні та дидактичні основи підготовки проведення лекції у вищій школі з урахуванням специфіки підготовки майбутніх юристів» за нижченаведеним планом.

План

1. Лекція: поняття, функції, значення.
 - 1.1. Походження терміну «лекція».
 - 1.2. Функції лекції.
 - 1.3. Практичне значення лекції в навчально-виховному процесі вищої школи.
2. Види лекцій.
 - 2.1. Ознайомча лекція.
 - 2.2. Вступна лекція.
 - 2.3. Оглядова лекція.
 - 2.4. Інформаційна лекція.
 - 2.5. Заключна (підсумкова) лекція.
 - 2.6. Лекція-конференція.
3. Методика проведення лекції.
 - 3.1. Відповідність тематичного плану й програми навчальної дисципліни.

3.2. Ознайомлення з навчально-методичною літературою бібліотеки навчального закладу, з фондовими матеріалами та напрацюваннями кафедри.

3.3. Визначення дидактичних цілей.

3.4. Складання плану лекції.

3.5. Робота з науковою та навчальною літературою, інформаційними довідниковими матеріалами.

3.6. Систематизація матеріалів і підготовки моделей тексту лекції.

3.7. Вибір остаточного матеріалу для лекції. Робота над формою викладу матеріалу.

3.8. Підготовка наочних матеріалів.

3.9. Оформлення тексту лекції. Представлення тексту для затвердження на кафедрі.

4. Лекція як акт публічного виступу. Процес підготовки до лекції як до публічного виступу.

4.1. Хронометраж викладання лекційного матеріалу.

4.2. Психологічна підготовка.

4.3. Риторична підготовка.

5. Методика проведення лекції.

5.1. Фази динаміки лекції.

5.2. Чинники успішності та пізнавального сприйняття.

5.3. Етапи формування нової установки та співпраці з аудиторією.

5.4. Емоційні прийоми викладача.

5.5. Завершальний етап лекції (висновки, підсумки, запитання, відповіді).

5.6. Методика самоаналізу лекції.

Для участі в лекції передбачено 27 магістрантів, відповідно до кількості пунктів плану. У даному випадку план складний, це виключення з метою проведення лекції-конференції, щоб для кожного магістранта було завдання, яке відповідає окремому пункту плану і є завершеною темою

доповіді. Академічна група складається з 25–30 чоловік. Коли розподіл плану за магістрантами проведено, надається один тиждень часу для самопідготовки магістранта до лекції. Після цього кожен магістрант представляє викладачеві розроблений матеріал для перевірки на консультації. Тільки після перевірки всього матеріалу, який підготували магістранти, викладач призначає день і час лекції, попередньо узгодивши з навчальною частиною. Лекція має відкритий тип проведення, запрошуються керівники навчального закладу, колеги з кафедри та інші охочі представники професорсько-викладацького складу навчального закладу.

На практичних заняттях позитивний ефект був виявлений при використанні таких інтерактивних методів, як: дискусія, «мозкова атака», проблемних ситуацій, навчальний тренінг, круглий стіл.

Дискусія характеризується колективним обговоренням навчальної проблеми, при якому відбувається обмін думками, ідеями між учасниками на базі отриманих під час підготовки до семінару знань. Основна мета цього методу – виявити відмінне й спільне в поглядах на проблему, що розглядається, та на основі обговорення прийти до загального рішення. Керівна роль у дискусії належить викладачу [232].

Суть підготовки до проведення дискусії полягає в тому, що на першому занятті майбутні магістри правознавства ознайомлюються з загальними правилами ведення дискусії, серед яких звертаємо увагу на ясність і чіткість формулювання проблеми, предметність і компактність висловлювань, уміння підводити підсумки дискусії, формулювати висновки. Цей метод забезпечує формування умінь узагальнювати зміст, стисло висловлювати думки, самостійно міркувати, захищати свої погляди, що важливо для майбутнього юриста. Дискусія передбачає організований обмін думками майбутніх магістрів гуманітарного профілю з приводу даної теми, а також розвиває мислення, допомагає формувати погляди й переконання, формулювати думки та висловлювати їх, учить оцінювати пропозиції інших

людей, критично підходити до власних поглядів, зважувати їхню істинність [109, с. 97].

Для стимулювання творчої активності майбутніх магістрів використовуємо такий метод, як «мозкова атака».

«Мозкова атака» – це метод, який використовуємо для розв’язання завдання за обмежений час. Суть методу полягає в тому, що необхідно висловити якнайбільше ідей за невелику кількість часу, обговорити та здійснити їхній відбір. Студентам ставиться завдання: визначити можливі шляхи вирішення проблеми. Вони подають пропозиції, які обговорюються групою, і обирають найбільш оптимальний варіант.

Для підготовки майбутніх магістрів до викладацької діяльності важливим є метод аналізу конкретних ситуацій. Він передбачає розгляд практичних ситуацій, складних конфліктних випадків, проблем, інцидентів, з якими в процесі професійної діяльності будуть зустрічатись викладачі правознавчих дисциплін.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень І. Бека [40; 41], А. Нісімчука [150; 156], К. Левітана [126; 127; 128], Г. Щукіної [215], Г. Яворської [228; 229; 230] свідчить, що лише активні форми особистісно орієнтованого виховання створюють умови для ефективного нагромадження кожним майбутнім викладачем особистого досвіду, самостійного усвідомлення ним загальнолюдських цінностей-ставлень, дозволяють йому проявити ініціативу, творчість, самостійність у процесі активної особистісно значущої діяльності, стимулюють його до природного самовираження та самореалізації, що особливо важливо в контексті нашого дослідження. Кожне з таких занять, які належать до інтерактивної форми навчання, – це наперед запланований виховний процес, призначений поглибити знання магістрантів про себе, сформувати вміння та навички самопізнання, педагогічної культури, самооцінки й самовизначення, виявити їхні організаційно-педагогічні цінності, ідеї, погляди, переконання у сфері виховання, поведінку майбутнього викладача як публічної людини з метою

зміни та оновлення власного педагогічно-психологічного розуміння. Крім того, вони сприяють розвитку здібностей пізнавати інших людей, усвідомлювати їх особистісну цінність та суспільну значущість, що особливо важливо для викладача правознавчих дисциплін [6; 27]. Заняття, які проводяться у формі круглого столу, сприяють формуванню позитивної «Я-концепції» магістрантів, які прагнуть бути викладачами, шляхом формування їхнього уявлення про соціальну значущість, цінність майбутнього педагога.

Хороші результати дає поєднання інтерактивних методів з методом проектів. Метод проектів базується на понятті «проект» і передбачає самостійну діяльність (індивідуальну, парну, групову). Цей метод володіє великими навчальними можливостями. Для нього характерна спрямованість на практичний результат, який можна осмислити, застосувати в реальній практичній діяльності. Одна з умов ефективності методу полягає в тому, що він ставав ефективним, якщо результати виконаних проектів були необхідними для майбутньої професійної діяльності [169].

Основні вимоги до використання методу проектів:

1. Наявність важливої в дослідницькому творчому плані проблеми.
2. Практична, теоретична, пізнавальна значимість передбачуваних результатів.
3. Самостійна (індивідуальна, парна, групова) діяльність майбутніх магістрів правознавства.
4. Структурування змістової частини проекту (із указівкою поетапних результатів).
5. Використання дослідницьких методів, що передбачають певну послідовність дій: визначення проблеми й задач дослідження, що впливають з неї (застосування в ході спільного дослідження методу «мозкової атаки», «круглого столу»); висування гіпотези їхнього рішення; обговорення методів дослідження (статистичних, експериментальних, спостережень та ін.); обговорення способів оформлення кінцевих результатів

(презентацій, захисту, творчих звітів, переглядів та ін.); збір, систематизація й аналіз отриманих даних; підведення підсумків, оформлення результатів, їхня презентація; висновки, висування нових проблем дослідження [163].

Нині великою популярністю користуються навчальні тренінги. Розробку тренінгів та їх використання ми тільки розпочали, але вже можемо зазначити, що така форма занять позитивно сприймається магістрантами. Проведено апробацію навчальних тренінгів з тем: «Професійно-непрофесійно», «Мікровикладання». Як правило, тренінги, розраховані на 15–20 хвилин, підпорядковані таким критеріям, як: чіткість постановки питань, мотивація, дотримання основної думки, аргументованість, ефективність доведення, точність сформульованих висновків. Навчальні тренінги дисциплінують, привчають до правильності висловлювань, вимагають знань з дисципліни.

*Розглянемо приклад експериментальної методики проведення заняття у
формі «круглого столу»*

«Круглий стіл» проводили на практичному занятті з теми «Педагогіка юридичної освіти» з навчальної дисципліни «Правова педагогіка», яка передбачена для підготовки магістрів. Ця тема більш за все відповідає професійній діяльності викладача з правознавства. Змістова частина заняття стимулює дискусію на тему юридичної освіти, побудови педагогічної системи підготовки майбутніх юристів до ефективної професійної діяльності, формування педагогічної культури майбутніх магістрів.

Практичне заняття у формі «круглого столу» проводиться після прочитаної лекції. Час на його проведення – одна академічна пара. Ведучим «круглого столу» є викладач, який веде практичні заняття. Він знайомить присутніх із порядком обговорення. Оголошує регламент для кожного, хто виступає, – відповідно до важливості його повідомлення. У процесі обговорення ведучий слідкує за дотриманням регламенту, тактовно пропонує скоротити виступ, якщо необхідно, або, навпаки, виділяє додатковий час.

До основних умов успішного проведення занять у формі «круглого столу» в процесі психолого-педагогічної підготовки майбутніх викладачів до професійної діяльності необхідно віднести такі чинники:

- чітка мотиваційна установка;
- акцентуація уваги на значущості проблеми, розкриття особистісної цінності змісту заняття для кожного магістранта;
- створення комфортного середовища для спілкування (забезпечення доброзичливості, довіри учасників «круглого столу» один до одного;
- використання методів, що відповідають індивідуально-типологічним особливостям кожного магістранта;
- пошуковий характер кожного заняття, використання досвіду в нових, нестандартних ситуаціях, стимулювання творчої активності учасників;
- застосування раніше набутих знань, навичок, умінь, особистого досвіду учасників, здобутого в процесі педагогічної практики, створення умов для обміну досвідом;
- використання різноманітних технік, які стимулюють магістранта до інтелектуальної, емоційної, фізичної активності;
- створення ситуації успіху в процесі проведення занять у формі «круглого столу», відзначення педагогічних досягнень та майстерності магістрантів, оцінювання зусиль;
- розкриття перед учасниками перспективи особистісного розвитку, можливостей застосування набутих знань, навичок, умінь.

У процесі заняття повинні бути закріплені **знання** про:

- теоретичні основи юридичної освіти;
- характеристики особистісних психолого-педагогічних якостей юриста;
- професійну компетентність як систему професійних знань, умінь, навичок;
- педагогічну культуру юриста;
- теоретичні основи виховання;

- задачі виховання та методи виховання;
- психолого-педагогічні умови ефективності освітнього процесу.

Попередня підготовка до заняття

Тема й питання для обговорення визначаються й оголошуються заздалегідь. Це дає можливість учасникам підготуватися до обговорення, приготувати матеріали для демонстрації, аналітичні дані, фактичні матеріали, що робить засідання цікавим, активним і результативним. Кількість учасників – академічна група (20 осіб). Практичне заняття з теми «Педагогіка юридичної освіти», яке проводиться у вигляді «круглого столу», проходить у пристосованому для цього приміщенні. Навчальна аудиторія, яка використовується для заняття, переобладнується таким чином, щоб столи були розташовані, як у конференц-залі. Учасники розміщуються за одним столом, поряд з кожним ставиться табличка, де зазначається інформація про особу або організацію, яку вона представляє. Перед початком виступів і обговорення ведучий представляє всіх присутніх, як правило, черговість представлення задається порядком розміщення за столом – наприклад, за годинниковою стрілкою.

Враховуючи вищеперелічене, для успішного проведення заняття у формі «круглого столу» маємо розподілити учасників за ролями. Знайти кожному завдання для підготовки, роз'яснити сам процес підготовки та сценарій відповідно до ролі учасника, надати список необхідної літератури, визначити інформаційний обсяг матеріалу, який повинен підготувати учасник, ознайомити із змістом та методикою проведення заняття. Це все можна зробити, виділивши 15 хвилин часу на практичному занятті академічної групи, яка бере участь у «круглому столі».

Відповідно до сценарію «круглого столу» між магістрантами розподіляються ролі: 8 осіб – викладачі кафедр правознавчих дисциплін, 8 – працівники державних юридичних установ, 4 – експерти з юриспруденції.

Метою обговорення є:

- значення юридичної освіти для формування сучасного юриста;

- педагогічна культура викладача;
- основні психолого-педагогічні умови ефективності освітнього процесу професійної підготовки майбутніх юристів;
- значення та ефективність педагогічної системи в юридичному навчальному закладі.

«Працівники державних юридичних установ» отримали такі питання для самопідготовки:

- професійна компетентність юриста;
- соціально-мотиваційні якості професійної спрямованості юриста;
- характеристика особистісних якостей юриста;
- педагогічна культура юриста.

До початку «круглого столу» магістрантів ознайомлено з темою, метою обговорення, розподілено ролі для самостійної підготовки до викладу матеріалу. Кожен учасник отримав особисте завдання відповідно до ролі. На самопідготовку до заняття дається тиждень. Учасники, які виступатимуть в ролі «викладачів», отримали такі питання для самопідготовки:

- юридична освіта: теорія та практика;
- педагогічна система в навчальному закладі;
- сучасний стан та проблеми розвитку юридичної освіти в Україні;
- основні психолого-педагогічні умови ефективності навчально-виховного процесу підготовки майбутніх юристів.

Чотири «експерти» ознайомлені зі всіма питаннями, які готують «викладачі» та «працівники державних юридичних установ». Вони знаходять відповідний матеріал для власного ознайомлення із станом проблеми, перспективами розвитку й можуть заздалегідь готувати пропозиції та рекомендації. Такі знання допоможуть магістрантам у педагогічній підготовці до викладацької діяльності. На заняття у формі «круглого столу» можна запросити юристів-практиків для участі в обговоренні доповідей, підбиття підсумків та надання практичних рекомендацій за темами доповідей учасників заняття.

Процес проведення експериментального заняття у формі «круглого столу»

Ведучий знайомить присутніх з порядком обговорення. Оголошує регламент для кожного, хто виступає, – відповідно до важливості його повідомлення. Час на виступ – до 7 хвилин. У процесі обговорення ведучий слідкує за дотриманням регламенту, тактовно пропонує скоротити виступ, якщо необхідно, або, навпаки, виділяє додатковий час. Закінчується обговорення коротким резюме ведучого, прийняттям відповідних програм або ухваленням пропозицій з метою удосконалення педагогічної підготовки в майбутніх магістрів з правознавства для їх ефективної викладацької діяльності.

Спочатку надається слово команді «викладачів» (8осіб). Учасники повинні були підготувати чотири питання, одне питання для двох магістрантів. Вони працювали в парі. Виступ складається із двох частин у такій послідовності, як вирішили учасники, але загальний обсяг часу доповіді не повинен перевищувати 7 хвилин. Ведучий заняття представляє команду й коротко характеризує задачу викладача правознавчої кафедри для розбудови національної юридичної освіти. Потім доповіді зачитуються відповідно до порядку питань. Після доповідей група «експертів» проводить короткий аналіз проблематики та можливі рекомендації, які не було озвучено командою «викладачів».

Викладач надає слово команді «працівників державних юридичних установ». Після їх виступу «експерти» аналізують почуте.

Ліміт часу на проведення заняття у формі «круглого столу»

Виступ викладача – ознайомлення з темою заняття, короткий вступ, представлення учасників «круглого столу» – 5 хвилин.

Обговорення учасників команди «викладачів» – 20 хвилин.

Підсумки – команда «експертів» – 5 хвилин.

Виступ команди «працівників державних юридичних установ» – 20 хвилин.

Підсумки – команда «експертів» – 5 хвилин.

Участь запрошених гостей – 10 хвилин.

Підсумки викладача та оцінювання магістрантів-учасників «круглого столу» – 15 хвилин.

Всього за лімітом часу – 80 хвилин, 1 година 20 хвилин (повна академічна пара).

Ми розробили *методику оцінки* магістрантів за результатами запитань у формі «круглого столу». Оцінка проводиться у відповідності до 100 % максимального бала.

Бали плюсової оцінки:

50 % – підготовка доповіді;

25 % – доповідь (чіткість, лаконічність виступу);

15 % – уміння аргументовано й коректно відповідати на зауваження опонентів;

10 % – так звані «викладацькі», викладач ставить за досконалість доповіді.

Мінусові бали:

– 20 % – за перевершення ліміту часу;

– 10 % – за некоректну аргументацію опонентів;

– 10 % – за невідповідність теми доповіді;

– 10 % – за лексику та риторику під час доповіді та аргументування.

У процесі проведення заняття викладач заповнює оціночну таблицю учасників заняття (магістрантів) (Табл. 2.1.).

Таблиця 2.1

Оцінка учасників заняття «Круглий стіл»

№ з/п	ПІБ учасника «круглого столу»	Оцінка за підготовку	За доповідь	За аргументацію	Викладацькі	Мінусові бали	Всього учасників
1							
2							
3							

Шкала результатів загальної оцінки за заняття відповідно до Болонської системи оцінювання:

90–100% – відмінно – «А».

82–89% – дуже добре – «В».

75–81 – добре – «С».

68–74 – задовільно (посередньо) – «D».

50–67% – задовільно (достатньо) – «Е».

Проведене за інноваційними формами заняття забезпечило достатній рівень готовності майбутніх магістрів з правознавства до професійної педагогічної діяльності.

Використання методу аналізу конкретних ситуацій сприяє поглибленню знань із теми, установленню зв'язку теорії та практики, формуванню у майбутніх магістрів з правознавства вмінь аналізувати професійну ситуацію, робити висновки, приймати відповідні рішення, вести конкретну продуктивну діяльність у нетипових або непередбачуваних ситуаціях [109, с. 128].

Під час написання магістерської роботи використовуємо метод проектів. Це саме той метод, який сприяв формуванню педагогічної культури в майбутніх магістрів через використання джерел інформації, вироблення вмінь розв'язувати проблеми, працювати в парі, індивідуально, спільно в групі. Виконання проекту дає можливість майбутнім магістрам проаналізувати проблему, визначити способи її розв'язання, апробувати й запропонувати власні алгоритми й технології [109, с. 226].

Ми звертаємо увагу на те, щоб результати виконаних проектів були необхідними: якщо це теоретична проблема, то конкретне її вирішення, якщо практична – конкретний результат, готовий до впровадження [148].

Наступним є метод аналізу професійних ситуацій, який сприяв поглибленню знань із теми, установленню зв'язку теорії та практики, формуванню у майбутніх магістрів гуманітарного профілю вмінь аналізувати ситуацію, робити висновки, приймати відповідні рішення, вести конкретну

продуктивну діяльність у нетипових або непередбачуваних ситуаціях [109, с. 128].

Використані методи інтерактивної підготовки склали основу моделі формування педагогічної культури майбутніх магістрів з правознавства, що в поєднанні з іншими складовими моделі повинно забезпечити ефективність підготовки майбутніх магістрів до педагогічної діяльності.

2.4. Модель підготовки майбутніх магістрів до викладацької діяльності

Аналіз дисертаційних досліджень, поданий у розділі 1, показав, що позитивний ефект спостерігається при використанні моделей підготовки майбутніх фахівців. Для розробки моделі підготовки майбутніх магістрів нами також був використаний метод моделювання.

Моделювання (від лат. *modulus* – міра, мірило, зразок) – це опосередковане дослідження характеристик об’єкта, за якого вивчається не сам об’єкт, а певна допоміжна система, яка виступає в речовій або абстрактній формі і відображає таким чином функціональні зв’язки об’єкта на основі певної подібності моделі й об’єкта [73].

За Т. Ільїною, моделювання полягає в створенні штучної ситуації, у якій основну роль відіграють ті ж зв’язки, що і в реальній задачі, а результати дослідження подібної ситуації, отримані на модельних об’єктах, переносяться потім за аналогією на реальні умови [93].

У Ю. Бабанського є таке трактування цього поняття: моделювання, по-перше, дозволяє наочно, у вигляді схем, креслень, коротких словесних характеристик, опису охарактеризувати процес, який вивчається; по-друге, на основі використання аналогій, які, як відомо, мають не тільки пояснювальну, але й прогностичну значущість, робить вивчення явищ більш глибоким за своєю суттю [16].

За баченням Н. Новіка [151], під моделюванням слід розуміти метод опосередкованого практичного або теоретичного оперування об'єктом, при якому використовується допоміжний, проміжний або природній «квазіоб'єкт» (модель), що знаходиться в деякій об'єктивній відповідності з об'єктом, який пізнається, здатний заміщати його в певних відношеннях і давати при його дослідженні в кінцевому результаті інформацію про модельований об'єкт.

Інші науковці під моделюванням розуміють процес побудови, вивчення й застосування моделей. Моделювання застосовується в дидактиці для вирішення таких завдань, як:

- оптимізація структури навчального матеріалу;
- покращення планування навчального матеріалу;
- управління навчально-пізнавальною діяльністю;
- діагностика, прогнозування, проектування навчання [168].

Результатом моделювання є розробка моделі. «Модель (від лат. *modulus* – міра, мірило, зразок) навчального процесу» – це еталонне уявлення про навчання учнів, його конструювання в умовах конкретних освітньо-виховних закладів. Вона визначає цілі, основи організації та проведення навчального процесу [105].

Модель трактується вченими як уявна або матеріально реалізована система, яка відображає або відтворює об'єкт-оригінал і в певних умовах замінює його так, що її безпосереднє вивчення дає нові знання про об'єкт дослідження. Модель – це система елементів, яка відтворює певні сторони, зв'язки, функції об'єкта з метою пояснення тих чи інших його властивостей [76, с. 190].

За баченням К. Коржової, модель педагогічного процесу має вигляд структурно-логічної схеми, на якій подано окремі його компоненти. Рівень деталізації такої схеми може бути довільним і залежить від ступеня врахування різноманітних чинників. Функціональність моделі виражається взаємозв'язками між окремими її компонентами та описом перебігу

педагогічного процесу. Модель дає змогу позбутися дослідження маловпливових чинників і зосередити увагу на вагомих. Це сприяє здійсненню ефективного аналізу обраної складової та прогнозуванню її результативності при зміні певних умов [116].

Модель є схемою будь-якого процесу, тому має містити прогностичний аспект, що пов'язує інформаційний образ теперішнього з теоретичним образом майбутнього. У процесі пізнання модель заміщає об'єкт і сама стає об'єктом дослідження [146, с. 271].

У нашому випадку під моделлю ми розуміємо схематичну структуру елементів педагогічної підготовки майбутніх магістрів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін та опис наявних зв'язків між ними.

Основу розробки педагогічних моделей складає проектування високоефективної навчальної діяльності особистості. У загальному вигляді вона включає:

- опис очікуваного результату навчання (ступінь опанування понять, способів діяльності, особливостей інтелектуального розвитку тощо);
- характеристику психічних процесів (логічних, емоційних, творчих тощо), які необхідно актуалізувати для досягнення поставлених освітніх цілей;
- обґрунтування змісту діяльності, яка стимулює психічні процеси;
- конструювання ситуацій спілкування, що сприяють формуванню пізнавального й практичного досвіду;
- подання навчального матеріалу у вигляді системи завдань і дидактичних процедур їх засвоєння (організація індивідуальної та колективної навчальної діяльності);
- виявлення логіки навчального предмета, перенесення засвоєного в нові освітні ситуації;
- розробку процедур контролю, вимірювання, діагностику якості засвоєння матеріалу (ступеня індивідуального розвитку учня, способів його корекції) [44].

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури були визначені організаційно-педагогічні умови формування педагогічної культури майбутніх магістрів з правознавства. Виділено 52 організаційно-педагогічні умови, проаналізовано їх зміст, обрано ті, які відповідають предмету дослідження. Визначивши організаційно-педагогічні умови формування педагогічної культури майбутніх магістрів правознавства, мету, методи й засоби, розроблено модель підготовки до викладацької діяльності майбутніх магістрів, що представлена на рисунку 2.6.

У подальших дослідженнях перевірятимемо ефективність такої моделі, використовуючи обрані організаційно-педагогічні умови, відповідну методику організації процесу формування педагогічної культури майбутніх магістрів.

Основне завдання моделі підготовки майбутніх магістрів полягало в розробці та конструюванні цілісного абстрактного образу навчального процесу. Модель схематично відображає експериментальну методику підготовки магістрів правознавства.

В авторській моделі використано взаємозв'язок між її складовими, які відображають три блоки: мотиваційно-цільовий, діяльнісно-змістовий і оцінно-результативний. Підготовку майбутніх магістрів із правознавства ми здійснювали, використовуючи загальнодидактичні й специфічні принципи та організаційно-педагогічні умови.

Навчальний процес описується трьома блоками: *мотиваційно-цільовим, діяльнісно-змістовим та оцінно-результативним*.

Подамо характеристику кожного блоку й деяких складових моделі.

Мотиваційно-цільовий блок. Цей блок представлений метою, завданнями й принципами навчальної підготовки. Мета полягає у формуванні педагогічної культури майбутніх магістрів. Основні завдання: забезпечити якісну підготовку до викладацької діяльності майбутніх магістрів; підвищити рівні сформованості педагогічної культури майбутніх

Рис. 2.5. Модель підготовки майбутніх магістрів з правознавства

магістрів правознавства. Ці завдання підпорядковуються загальній меті дослідження.

Діяльнісно-змістовий блок. Для набуття знань, формування навичок та вмінь нами було розроблено зміст підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності. Зміст був удосконалений з використанням модульного принципу. Це дозволило (підрозділ 2.1) за наявності тієї ж кількості годин забезпечити опанування більшим обсягом навчального матеріалу.

Цей блок включає види підготовки (психолого-педагогічна, теоретична юридична, педагогічна практика); педагогічні уміння магістрів правознавців (переводити зміст процесу в конкретні педагогічні уміння; побудувати педагогічну систему встановлення міждисциплінарних зв'язків; оцінювання результатів дослідження). Серед домінантних якостей викладача правознавства виділено такі, як: гуманність; громадянська відповідальність; соціальна активність; інтелігентність; справедливість; порядність; працьовитість; самовідповідальність; інноваційний стиль науково-педагогічного мислення. Для їх формування вдосконалено навчальні програми дисциплін «Методика викладання юриспруденції», «Соціологія права і методи емпіричного дослідження», «Вища освіта України і Болонський процес», спецкурс «Методика навчання у вищій школі», професіограму майбутніх магістрів з правознавства: опис результатів; опис трудових дій; опис умов праці; можливі шляхи навчання; вказівки на родинні професії. Для цього були використані такі форми й методи інтерактивного навчання: навчальний тренінг; ділові й рольові ігри; «мозкову атаку», круглий стіл; метод проектів. Усі ці складові потрібні для формування педагогічної культури: комунікативної, психолого-педагогічної, методичної ерудиції, педагогічного мислення, естетичності, педагогічної майстерності.

Оцінно-результативний блок включає компоненти (мотиваційно-цільовий, ціннісно-орієнтаційний; педагогічно-комунікативний; творчий,

операційно-діяльнісний); критерії та рівні сформованості педагогічної культури.

Для виконання змістової частини навчального плану ми спиралися на дидактичні та специфічні принципи навчальної діяльності. Виходили з того, що принципи навчання виконують регулятивну функцію з погляду моделювання дидактичних теорій і способів регулювання практики навчального процесу.

Загальнодидактичні принципи лежать в основі вивчення всіх психолого-педагогічних дисциплін («Методика викладання юриспруденції», «Соціологія права і методи емпіричного дослідження», «Вища освіта України і Болонський процес», спецкурс «Методика навчання у вищій школі»), а також мають регулювати організаційні основи навчального процесу на різних рівнях. Принципи тісно пов'язані із закономірностями навчання й відображають дидактичні закони. На основі загальнодидактичних розробляють принципи фахових методик.

Ці принципи були використані в трьох видах підготовки: психолого-педагогічної, теоретичної юридичної й педагогічної практики (підрозділ 2.2). Принципи навчання в підготовці магістрів з правознавства до викладацької діяльності – це положення, які регламентують вимоги до змістовної частини навчання, формують професійно важливі якості та умови педагогічної майстерності майбутніх магістрів з правознавства, що дає їм можливість ефективно працювати на викладацькій роботі у сфері підготовки майбутніх юристів-правознавців та підвищувати власну педагогічну майстерність і професійність як викладача, дозволяє розбудову юридичної підготовки, заснованої на останніх наукових досягненнях дидактики. Принципи навчання дозволяють виділити найбільш вагомі та психологічно обґрунтовані засоби навчання, визначити зміст, методи й засоби підготовки, які відповідають вимогам сучасного стану розвитку науки [117; 126].

Сучасна концепція принципів навчання забезпечує цілісність і визначену логіку розташування принципів, допомагає реально керуватися

ними при плануванні та організації навчального процесу. Кожен із принципів впливає на весь компонент навчально-виховного процесу, але може мати переважне відношення до окремо визначеного компонента навчання [118].

В основу підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності нами було покладено *загальнодидактичні принципи*: системності та послідовності; науковості; доступності; наочності; усвідомленості та активності в навчанні; міцності знань, навичок та вмінь; врахування індивідуальних та вікових особливостей.

Для більш успішної й ефективної підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності використовуються *специфічні принципи*, які відображають сутність викладача правознавчих дисциплін у сучасних умовах розвитку.

Розглянемо характерні особливості цих принципів.

Принцип домінантно-мотиваційної установки передбачає моделювання процесу реальної навчально-виховної діяльності в професійній підготовці майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності, який визначає тривалість, насиченість педагогічного процесу, особисту методику підготовки до лекцій і практичних занять та розробки навчальних робочих програм.

Принцип індивідуальності в навчанні. Упровадження новітніх орієнтацій і цінностей сучасної освіти обумовили необхідність розуміти навчально-виховний процес як індивідуальну дійсність і як індивідуальну можливість. Індивідуальним у людині називають те особливе, що вирізняє її з-поміж інших людей, а індивідуальністю – яскраво виражену сукупність ознак, властивих окремій людині, які закладені природою або набуті нею в індивідуальному досвіді. Принцип індивідуальності значною мірою обумовлює процес засвоєння знань, формування всіх якостей особистості педагога [15; 125].

Принцип різнонаправленої ритмічної підготовки передбачає ритмічне чергування навантажень різного характеру, загальний обсяг навантажень (завантаженості), який ритмічно змінюється, професійне удосконалення з визначеною закономірністю у співвідношенні організації домінантно-мотиваційної установки. Цей принцип має тісний зв'язок з професійною направленістю педагогічного процесу професійної підготовки. Ритмічність визначається коливанням навантаження, при цьому величина кроку коливання має принципово важливе значення. Р. Макаров відмічає [139; 140], що в спеціальних дослідженнях встановлено, що в педагогічному процесі професійної підготовки найбільш оптимальними умовами відновлення нервово-емоційних та енергетичних затрат організму забезпечуються при співвідношенні напруженості в плюсових і мінусових фазах у недільному мікроциклі 2:1.

Принцип суворої регламентації та часового лімітування професійних дій викладача. Цей принцип пов'язаний з рівнем педагогічної культури викладача, яка включає: педагогічні цінності, творчі способи педагогічної діяльності, досвід створення викладачем зразків педагогічної практики з позицій гуманізму. Адже педагогічна культура розуміється як: система цінностей-регуляторів педагогічної діяльності; передумова, мета, засіб, інструмент педагогічної діяльності, рівень самореалізації в ній; концентроване вираження особистості педагога [54]. Вона має досягти найвищого рівня, показниками якого слід вважати:

- гуманістично-педагогічну позицію в ставленні до студентів, здатність бути вихователем;
- психолого-педагогічну компетентність і розвинене педагогічне мислення;
- освіченість у сфері предмета викладання та оволодіння педагогічними технологіями;

– досвід творчої педагогічної діяльності, уміння обґрунтовувати власну педагогічну діяльність як систему, здатність розробити авторський освітній проект;

– культуру професійної поведінки, способу саморозвитку, уміння саморегуляції власної діяльності, культуру спілкування.

Особливо має величезне значення для ефективності праці викладача уміння виконувати свої професійні дії в умовах жорсткого часового обмеження.

Принцип додаткового психологічного навантаження на основі основної психофізіологічної напруги. Цей принцип передбачає використання в підготовці майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності ситуаційних завдань як з вітчизняної практики юридичної педагогіки, так і зарубіжної, аналіз позитивних та негативних сторін, можливість розібратися в практичній площині застосування психолого-педагогічних принципів для ефективного опанування знаннями.

Принцип емоційності навчання впливає з природи розвитку й діяльності особистості. Емоції (від лат. *emoveo* – хвилюю, збуджую) – особливий вид психічних процесів і стану, пов’язаний з інстинктами, потребами й мотивами, які проявляються у формі безпосередніх переживань (задоволення, радості, страху та ін.) і впливають на життєдіяльність людини. Емоції, на думку С. Рубінштейна [179; 180], суттєво впливають на протікання діяльності; у навчальній діяльності вони відіграють роль внутрішньої спонукальної сили. Негативні емоції (страх, ненависть та ін.) не відіграють роль спонукального заряду в навчанні. Навпаки, вони гальмують дії, активність думки. Виходить, що в процесі пізнавальної діяльності в учнів виникають певні почуття, які можуть стимулювати успішне засвоєння знань або заважати йому. Процесові пізнавальної діяльності сприяє логічний, жвавий, образний виклад матеріалу, наведення цікавих прикладів, використання наочності й ТЗН, зовнішній вигляд викладача, його ставлення до студентів (курсантів). Основне завдання педагога в реалізації цього

принципу – керувати формуванням емоцій, що активізують навчально-пізнавальну діяльність, і запобігати появі тих, які негативно позначаються на ній. Викладач повинен виховувати в учнів уміння володіти настроєм, емоціями, переживаннями.

Кожний навчальний процес відбувається за певних умов. Під умовами І. Хачирова розуміє обставини, від яких залежить наявність чи зміна чогонебудь, що зумовлено ними [210].

С. Висоцький подає визначення «педагогічним умовам», які розглядає як сукупність об'єктивних можливостей змісту навчання, методів, організаційних засобів його здійснення, коли забезпечується успішне вирішення поставленого педагогічного завдання [62, с. 92]. У дослідженнях О. Федорової під педагогічними умовами розуміється сукупність об'єктивних можливостей змісту навчання, методів, організаційних форм та матеріальних можливостей, що забезпечують успішне вирішення поставленого завдання [208].

Магістр правознавства повинен оволодіти загальнотеоретичними основами дисциплін, які необхідні для психолого-педагогічної підготовки, науково-методичних та організаційно-педагогічних умінь. Визначено, що процес підготовки залежить від організаційно-педагогічних умов. Під організаційно-педагогічними умовами розуміємо фактори, які забезпечують ефективність організації навчального процесу. Формування педагогічної культури забезпечено впровадженням організаційно-педагогічних умов такого процесу. До організаційно-педагогічних умов ми віднесли такі, як: забезпечення професійної мотивації майбутніх магістрів; орієнтація підготовки на професію- і психограми викладачів правознавства; використання інформаційного середовища навчального закладу; упровадження інтерактивних методів для формування педагогічної культури майбутніх магістрів.

Для реалізації *першої організаційно-педагогічної умови* виходили зі значення мотивації в підготовці фахівців. Мотивація – механізм

співвідношення особистістю зовнішніх та внутрішніх факторів поведінки, який визначає конкретні форми діяльності. Більш широким є поняття мотиваційної сфери, що містить ефективну та вольову сфери особистості, переживання, задоволення потреб [87].

Ми більше уваги звертали на внутрішню мотивацію, оскільки вона є залежною від зовнішньої мотивації й особистих рис магістранта. Одним із ефективних способів формування внутрішньої мотивації студента може бути актуалізація позитивного досвіду застосування їх для успішного розв'язання різноманітних завдань, вирішення різних проблем. Позитивний досвід може бути як власним, так і опосередкованим через сприйняття інформації з різноманітних джерел, серед яких – художні твори, засоби масової інформації, науково-популярні й науково-методичні видання, спостереження за успішною роботою викладача, більш досвідчених колег [172]. Так, враховуючи сутність людських потреб, А. Маслоу розробив позитивну теорію мотивації, відповідно до якої виокремив п'ять базових потреб:

- фізіологічні: голод, спрага тощо;
- потреба безпеки;
- потреба приналежності й любові;
- потреба у визнанні;
- потреба в самоактуалізації.

У своїх дослідженнях науковець підкреслює, що ці потреби співіснують у тісному взаємозв'язку, і кожна наступна актуалізується лише за умови задоволення потреб з нижчих щаблів, що забезпечує розвиток особистості та можливості реалізації власного потенціалу [141].

Ми орієнтувалися на професійну мотивацію, оскільки вона є складовою нашого дослідження. Професійна мотивація формується в результаті творчої педагогічної взаємодії. Ми дотримувалися поглядів С. Занюка про ефективність формування в майбутнього фахівця високого рівня професійної мотивації. За його баченням, професійна мотивація визначається такими умовами: навчання на оптимальному рівні складності,

який підпорядкований вимогам навчальної програми, а також властивостям і можливостям зони актуального й найближчого розвитку кожного майбутнього фахівця; індивідуалізація процесу навчання, щоб надати можливість кожному пережити й відчувати власний досвід; використання педагогічної й моральної системи оцінок як об'єктивного показника індивідуальних досягнень особи, а не засобу заохочення чи покарання; заснування професійно орієнтованих центрів для роботи майбутніх фахівців без відриву від навчання [86].

Для педагогічного управління цим процесом проведено активізацію професійного самовизначення майбутніх фахівців. Для цього потрібно було організувати психолого-педагогічну підтримку процесу: сформувати установку на власну активність і самопізнання як основу професійного самовизначення; ознайомити зі світом актуальних професій, потребами ринку праці, вимогами професійного успіху; забезпечити самопізнання та сформувати позитивний «Образ-Я» як суб'єкта майбутньої професійної діяльності; забезпечити розвиток професійно важливих якостей особистості; сформувати мотивацію та психологічну готовність до зміни професії й переорієнтації на нову діяльність [149; 184].

Для реалізації *другої організаційно-педагогічної умови* розроблена професіо- і психограма майбутнього магістра правознавства. Педагогічна підготовка в професії майбутніх юристів виконує одночасно перетворюючу та управляючу функції. Як відмічає Л. Міщенко, для того щоб управляти процесом розвитку особистості, необхідно бути компетентним. Поняття професійної компетентності викладача виражає єдність теоретичної та практичної готовності в цілісній структурі особистості та характеризує його професіоналізм [147].

Зміст педагогічної підготовки майбутніх магістрів з правознавства може розглядатися як єдність знань, навичок та вмінь, досвіду творчої викладацької діяльності й досвіду емоційно-ціннісних відношень у

педагогічній дійсності. Взаємодія цих складових не протирічить їх лінійності [10].

У загальному вигляді психолого-педагогічні знання в процесі підготовки юриста-правознавця в магістратурі визначені навчальними програмами та планами підготовки на заняттях з «Методики викладання» та «Педагогіки вищої школи». Психолого-педагогічна підготовка майбутнього магістра правознавства наближує моделювання й реалізує методологію, теорію та технологію педагогічної діяльності (Рис. 2.1) [175; 176].

Досягнення високої майстерності в навчанні й вихованні великою мірою залежить від особистих якостей педагога. І насамперед від його педагогічних здібностей. Тому ми звернули увагу на здібності майбутніх магістрів до педагогічної діяльності. Під здібностями до педагогічної діяльності розуміють певне поєднання психологічних та особистісних якостей викладача, які забезпечують досягнення високих результатів у навчанні й вихованні [95]. Дослідження психологів [21; 136; 174] показали, що педагогічна діяльність вимагає не тільки спеціальної організації і певних умінь та навичок, але й цілої низки психологічних особливостей, які належить до категорії педагогічних здібностей. Відомі декілька складових таких здібностей.

Дидактичні здібності – це здібності передавати студентам навчальний матеріал доступно, зрозуміло, викликати активну самостійну думку, організувати самостійну діяльність студентів, керувати пізнавальною активністю. В основі цих здібностей лежить постійна установка педагога на врахування психології студентів (курсантів), рівня їх розвитку, можливостей тощо. Конкретно ці здібності проявляються в процесі використання методів передачі знань, в організації опанування знань, навичок та умінь, забезпеченні розвитку особистості, перевірці, контролі, оцінюванні результатів учіння.

Академічні здібності – здібності до галузі науки, що є предметом викладання. Здібний викладач добре знає навчальний предмет, досконало,

глибоко володіє матеріалом, має до нього великий пізнавальний інтерес, проводить науково-дослідницьку та методичну роботу. Він постійно знайомиться з новими досягненнями у своїй галузі, а також у суміжних науках.

Перцептивні здібності – це здібності викладача проникати у внутрішній світ вихованця, психологічна спостережливість, пов'язана з розумінням особистості студента (курсанта) та його тимчасових психічних станів.

Мовні здібності – це здібності чітко висловлювати свої думки й почуття за допомогою мови, а також з допомогою невербальних засобів (міміки, пантоміміки) [87].

Організаторські здібності – це вміння згуртувати аудиторію, правильно організувати власну діяльність (планування, контроль тощо).

Експресивні здібності виражаються в емоційній насиченості, умінні транслювати себе студентам (курсантам) [20; 112]. Правильна дикція, добре поставлений голос, дихання, узгодженість мови, міміки й жестикуляції – усе це входить у поняття «педагогічна техніка». І. Зязюн та В. Сластьонін [88; 89; 90; 189] правильно ставлять завдання навчати студентів основ педагогічної техніки: «Учитель, який професійно володіє педагогічною технікою, відзначається вмінням перетворювати в апарат педагогічного впливу свої емоції, голос, жест, міміку. Мова педагога повинна бути точною, переконливою, яскравою, жвавою, дієвою, образною та захоплюючою» [88; 89; 90; 189].

Сугестивні здібності виражають здатність вчителя до безпосереднього емоційно-вольового впливу на студентів (курсантів) і вміння на цій основі домагатися в них авторитету. Педагогічна уява – спеціальна здатність, яка має вияв у передбаченні результатів своїх дій, у проектуванні розвитку особистості студента (курсанта). Педагогічна рефлексія – здатність оцінити свою діяльність, її результати, концепцію, індивідуальний стиль.

Одним із компонентів педагогічних здібностей є розподіл, обсяг і переключення уваги (педагогічна спостережливість) [189]. Наші дослідження показали, що підготовка майбутніх магістрів з правознавства буде ефективною, якщо проводити її відповідно до професіограми такого фахівця.

Третя організаційно-педагогічна умова базується на використанні інформатизації освіти. Інформатизація освіти визначає необхідність підвищення ефективності інформаційної підготовки майбутніх фахівців у інформаційному середовищі для: зростання професійного й творчого становлення, підготовки та діяльності фахівця; можливості неперервності освіти для реалізації й адаптації як в інтересах суспільства, так і у власних; підготовки фахівця до реалій сьогодення з конкурентноспроможністю на ринку праці. Саме інформатизація освіти має бути попереду інформатизації інших напрямків діяльності в освітньому середовищі й формувати готовність до роботи в ньому [98].

Створення інформаційного середовища [98; 172] проводиться кількома шляхами, серед яких ми віддали перевагу таким: готовність викладачів до впровадження інформаційних технологій у навчальний процес; створення внутрішньої єдиної мережі Інтернет у навчальному закладі; забезпечення навчального процесу достатньою кількістю комп'ютерів, створення програмних продуктів для самостійної роботи студентів.

Одна з умов – досконале володіння комп'ютерною технікою, незалежно від дисципліни, яка викладається. Посильну допомогу в цьому надають викладачі інформатики. Це можливо за наявності єдиної внутрішньої мережі Інтранет. У такій мережі розміщують:

- методичні матеріали з різних предметів, що викладаються;
- електронні варіанти посібників;
- завдання для підготовки до лабораторних, практичних, курсових та магістерських робіт;
- матеріали для самостійної роботи магістрантів.

Необхідність створення інформаційного середовища в навчальному закладі пояснюється низкою причин: *інформатизацією освіти, інформаційною культурою, яка є складовою педагогічної культури, гуманізацією освіти через інформатизацію*. Із збільшенням кількості комп'ютерів підвищується інтерес до мультимедійних програмних засобів [56; 68].

Четверта організаційно-педагогічна умова стосується застосування інтерактивних методів навчання. Обираючи інтерактивні методи навчання, ми виходити з того, що вони передбачають суттєві зміни методики підготовки фахівців. Навчальний процес стає більш активним і продуктивним. Інтерактивне навчання передбачає використання таких методів навчання: рольові й ділові ігри, «мозкова атака», круглий стіл, тренінги, метод проектів, використання професійних ситуацій. Ці методи ефективно сприяють формуванню професійних умінь і навичок, створюють атмосферу співробітництва, забезпечують мотивацію навчального процесу [79]. Методика впровадження інтерактивних методів подана в підрозділі 2.3.

Результати впровадження інтерактивних методів навчання перевіряли під час написання магістерських робіт: уміння аналізувати приклади наукового апарату дослідження магістерських робіт відповідно до обраного фаху.

Оцінно-результативний блок включає компоненти (мотиваційний, ціннісно-орієнтаційний, творчий, операційно-діяльнісний), критерії, рівні сформованості педагогічної культури (репродуктивно-інтуїтивний, емоційно-репродуктивний; реконструктивний; рефлексивно-творчий) і результат. Використання розробленої моделі дало позитивні результати.

Опис цих складових подано в розділі 1.

Розроблена модель психолого-педагогічної підготовки, на нашу думку, допоможе підготувати майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності на високому рівні. Надалі необхідно провести дослідну

експериментальну перевірку ефективності розробленої моделі підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності

У результаті впровадження в навчально-виховний процес розробленої моделі підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності вони змогли творчо застосовувати знання, навички, вміння, нетрадиційно мислити, використовувати на практиці викладацької діяльності інноваційні технології, самостійно опрацьовувати та аналізувати педагогічні ситуації. Усе це сприятиме високому рівню професіоналізму магістра з правознавства як викладача. Використання розробленої моделі дало позитивні результати, що подано в третьому розділі.

Висновки до розділу

1. Аналіз навчальних програм та планів підготовки магістрів показав, що освітня частина програми підготовки передбачає нормативні професійно орієнтовані (фундаментальні), гуманітарні, соціально-економічні та психолого-педагогічні дисципліни й забезпечує здобуття освітнього рівня магістра. При удосконаленні навчальних програм був використаний модульний принцип.

Запропонована методика дозволяє розробити професіограму педагогічно-психологічної підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності, яка допоможе визначити основні чинники, складові, якості майбутнього викладача правознавчих дисциплін.

2. Для формування знань, навичок та вмінь нами було розроблено модель підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності. В основу експериментальної моделі покладено загальнодидактичні принципи: системності та послідовності; науковості; домінантно-мотиваційної установки; доступності; наочності та наглядності; усвідомленості та активності; міцності знань, навичок та вмінь; урахування індивідуальних та вікових особливостей. Одним із напрямків реалізації

моделі підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності розглядаємо впровадження інтерактивних форм і методів навчання, які сприяють отриманню очікуваних результатів, особливої уваги набуває інтегрування дисциплін психолого-педагогічної підготовки.

3. Для реалізації моделі підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності впроваджено в навчальний процес спецкурс «Методика викладання у вищій школі». Як приклад, ми описали методику й сам практичний процес експериментального заняття у формі лекції-конференції, яка проводилася за схемою наукових конференцій. На двох лекційних заняттях проводили лекцію-конференцію на тему: «Методичні та дидактичні основи підготовки проведення лекції у вищій школі з урахуванням специфіки підготовки майбутніх юристів» відповідно до розробленого нами плану та методики проведення лекційних занять у вищій школі. У цьому занятті брали участь магістранти експериментальної та контрольної груп.

4. Визначено, що ефективність підготовки підвищується при впровадженні таких організаційно-педагогічних умов, як: забезпечення професійної мотивації майбутніх магістрів; орієнтація підготовки на професію- і психограми викладачів правознавства; використання інформаційного середовища навчального закладу; упровадження інтерактивних методів для формування педагогічної культури майбутніх магістрів.

5. Для перевірки ефективності розробленої моделі підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності ми використовували дисципліну «Правова педагогіка». Як приклад, наведено експериментальне практичне заняття у формі «круглого столу» на тему «Педагогіка юридичної освіти». На експериментальному занятті використано інтерактивні форми навчання, що стимулює розвиток дискусії з теми юридичної освіти, формує педагогічну культуру в майбутніх магістрів з правознавства.

6. Практичне експериментальне заняття «Педагогіка юридичної освіти» у формі «круглого столу» проводиться після прочитаної лекції по темі заняття. На проведення круглого столу відводиться академічна пара – 1 година 20 хвилин. Ведучим круглого столу є викладач, який веде практичні заняття. Заняття проводилося як контрольне в контрольній та експериментальній групах для визначення ефективності запропонованої системи підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності. Експериментальне практичне заняття відповідає сучасним досягненням методики викладання предметів психолого-педагогічного спрямування з урахуванням специфіки підготовки магістрів з правознавства для розв’язання актуальних проблем їх підготовки до практичної викладацької діяльності в майбутньому.

7. Під системою підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності ми розуміємо розгорнуту програму, яка включає шляхи досягнення поставленої мети та має певну структурну організацію. Основними структурними компонентами розробленої системи є: мета, принципи, зміст, завдання, методи, форми, етапи підготовки, компоненти й рівні сформованості, результат. Забезпечує дієвість системи змістовне дидактичне наповнення, структурні компоненти якого спрямовані на досягнення єдиного фокусуючого результату.

Матеріали розділу опубліковані в таких працях: [28; 29; 30; 31; 33; 34; 37].

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ З ПРАВознавства до викладацької діяльності

3.1. Організація проведення експерименту

У відповідності з метою та завданнями наукової роботи були проведені експериментальні дослідження із впровадження в навчально-виховний процес магістратури моделі підготовки магістрантів до викладацької діяльності.

Дослідження проводились упродовж 2011–2014 років на базі Міжрегіональної академії управління персоналом Кіровоградського інституту імені Святого Миколая, Кіровоградського інституту розвитку людини, Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», юридичного факультету Київського університету ринкових відносин, Кіровоградського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка (юридичний факультет). До досліджень залучалися 147 студентів магістратури та 117 викладачів правознавчих кафедр.

Сформовано дві групи:

- експериментальну (ЕГ) – 73 магістранти;
- контрольну (КГ) – 74 магістранти.

Із метою коректного проведення експерименту всі студенти були попередньо перевірені (перед початком експерименту) за основними показниками, які впливають на загальний показник успішності опанування навчальним матеріалом. Для цього використовувалися загальноприйняті тести діагностики інтелектуальних здібностей Г. Айзенка «Коефіцієнт інтелекту» [3]. Дана методика дозволила визначити, якою мірою піддослідний має нестандартне мислення. Тест призначений для людей

віком від 18 до 50 років, які мають освіту не нижче середньої, що цілком задовольняло нашим вимогам (Додаток Б).

Магістранти досліджувалися за такими основними показниками:

- за рівнем розвитку розумових здібностей та інтелекту: концентрація уваги, час прийняття рішення, уміння виділяти основну інформацію в короткі часові терміни, обсяг короткотермінової пам'яті, асоціативність мислення;

- за успішністю з основних загальноосвітніх та спеціальних юридичних дисциплін;

- за розумовими здібностями;

- за суб'єктивним контролем;

- за особливостями вольової саморегуляції;

- за комунікативними та організаторськими здібностями;

- за професійною направленістю особистості.

Пакет діагностичних методик представлено в Додатку А, Б.

В умовах стрімких запитів ринку педагогічної праці специфіку педагогічних проблем юридичної освіти зумовлює необхідність набуття майбутніми фахівцями з правознавства високого рівня професіоналізму ще під час навчання в юридичному ВНЗ. Вища юридична освіта України зазнає в останні роки істотних змін в умовах загального контексту європейського інтегрування, що впливає і на низку сфер суспільного життя в Україні. Особливого значення набуває впровадження європейських норм і стандартів, які потребують чіткої диференціації вимог до оновлення змісту освіти та професійної підготовки фахівців різних освітньо-кваліфікаційних рівнів, до впровадження освітніх інновацій із притаманними для них формами навчання й контролю.

Для вирішення поставлених цілей наукового дослідження підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності сформульовано такі задачі: проаналізувати проблему педагогічної підготовки юристів у системі вищої юридичної освіти в науковій літературі; на основі

аналізу філософської, соціологічної, психолого-педагогічної, правознавчої літератури визначити сутність, структуру, зміст та специфіку викладацької діяльності викладачів правознавчих кафедр; науково обґрунтувати й розробити професіограму викладача з правознавства (педагогічний аспект); обґрунтувати й розробити модель психолого-педагогічної підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності; експериментально перевірити модель педагогічної підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності.

Соціально-економічні перетворення в Україні призводять до суттєвої реконструкції теорії й практики підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності. Їхня модернізація спрямована на підготовку до перманентного поглиблення, розширення, комплексного використання на практиці та формування на їхній основі умінь і навичок самоосвіти. Особливого значення в підготовці педагогічних кадрів для вищих юридичних навчальних закладів освіти в сучасних умовах набуває поєднання фундаментальної освіти шляхом глибокого опанування наукових основ професійної діяльності із практичним її засвоєнням у монолітній єдності із формуванням практичних умінь і навичок. Основну мету педагогічної підготовки магістрів з правознавства до викладацької діяльності ми вбачаємо в опануванні ними знаннями як інструментом побудови педагогічної техніки у взаємодії з педагогічною культурою в різних умовах реального навчально-виховного процесу вищої юридичної освіти із урахуванням постійної мінливості законодавства й розвитку освітніх технологій до змін в законодавстві для ефективної підготовки майбутніх юристів.

У своїх дослідженнях ми врахували сутність педагогічної культури юриста в побудові педагогічної техніки в майбутніх магістрів правознавства до викладацької діяльності, що реалізується через низку функцій, основними з яких є такі:

- формування здатності педагогічної спостережливості й передбачливості;
- набуття умінь аргументації юридичних доказів, тактики й етики допиту;
- підвищення культури юридичного діалогу;
- покращення якості юридичних консультацій;
- досягнення ефективного двостороннього процесу у вихованні;
- застереження від педагогічного свавілля;
- виховання юридичної активності населення, юридичної просвіти.

Великого значення ми надавали одній із основних функцій педагогічної культури майбутнього магістра – формуванню педагогічної спостережливості та передбачливості. Йдеться про здатність магістра відчувати якісні та кількісні зміни в поведінці громадянина, у конкретному правовому явищі. Зокрема, завдяки спостережливості можна виявити ступінь причетності особи до юридичної справи, тенденції розвитку подій, що відбувалися, зрозуміти психічний стан людини на різних етапах. Узагалі кожний контакт з громадянином юрист розпочинає зі спостереження. Це дає змогу передбачати його майбутню поведінку, прогнозувати перспективу розвитку подій, робити більш обґрунтовані юридичні висновки. Загалом з цією функцією педагогічної культури юриста пов'язане своєрідне педагогічне діагностування поведінки особи в конкретній правовій ситуації.

Успішна професіоналізація юридичної спеціальності започатковується в ранній юності й завершується фактом здобуття фаху. Цей процес охоплює:

- професійне самовизначення (процес і результат свідомого та самостійного вибору професії) – випускні класи школи, цьому сприяє викладання курсу правознавства в школі;
- юридичну професійну підготовку – 1–4 курси ВНЗ (здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня юрист-бакалавр);
- професійну технічну адаптацію, фахову компетентність викладача (роки навчання в магістратурі).

Професійна підготовка майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності базується на певній системі цінностей. Базові цінності в процесі виховання, на думку багатьох дослідників, значною мірою відбивають суспільні уявлення про особу викладача, що змінювалися й еволюціонували, так як і суспільне розуміння функції вчителя-носія й виразника тих цінностей, що лежать в основі суспільного життя. У процесі цілеспрямованої педагогічної діяльності викладачу, особливо правознавчих дисциплін, завжди потрібно було навчати, розвиватися відповідно до змін в законодавстві та суспільно-політичному житті. Установки на забезпечення внутрішнього розвитку студентів (курсантів) юридичного напрямку підготовки, зміцнення їх психічного здоров'я, формування розуму, а не просто озброєння знаннями, носієм яких є викладач, потребують нових концептуальних засад підготовки особи до педагогічної діяльності. Професійна діяльність педагогічних і науково-педагогічних кадрів у процесі підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності є неперервним процесом розв'язання навчально-виховних завдань, спрямованих на розвиток особистості педагога. Її ефективність здебільшого визначається сформованістю професійних ціннісних орієнтацій майбутнього магістра з правознавства як викладача. Реальні потреби гуманізації юридичної освіти передбачають творчу, вільну діяльність особистості, спрямовану на прогресивний розвиток верховенства права в державі. А це вимагає орієнтації професорсько-викладацького складу при підготовці магістрів з правознавства до викладацької діяльності в юридичних навчальних закладів освіти на необхідність кардинальної гуманізації виховного процесу, на створення умов для самореалізації майбутнього викладача правознавчих дисциплін як суб'єкта морально-духовної відповідальності за майбутнє юридичної освіти.

Говорячи про підготовку магістрів правознавства до викладацької діяльності в системі професійної підготовки, ми відмітили такі основні завдання:

- якісна професійна підготовка;
- самопідготовка магістрантів до викладацької діяльності;
- самоосвіта.

Одночасно були враховані функції такої підготовки:

- акселераторна, що підтягує знання до рівня виробничо-суспільно необхідної компетенції;
- амортизаційна, що пом'якшує розрив поколінь за освітнім рівнем, інформованістю, знаннями та ціннісними орієнтаціями;
- компенсаторна, що здійснює компенсацію недоотриманої базової освіти та виправлення недоліків функціонування попередніх систем освіти;
- розвиваюча, що організує професійний та загальнокультурний розвиток особистості, підвищує її творчий потенціал, задовольняє інтелектуальні та творчі потреби;
- адаптивна, що сприяє пристосуванню слухачів до змінюваних вимог соціального середовища;
- організаційна, що полягає в раціональному розподілі вільного часу викладача для його самоосвіти;
- корегуюча, що здійснює спрямовану зміну якостей особистості фахівця з урахуванням його професійно-педагогічної діяльності у ВНЗ [2].

Отже, студент юридичного ВНЗ унаслідок поетапної професійної підготовки здобуває кваліфікацію юриста, а в подальшому – магістра з правознавства. Натомість слід констатувати, що педагогічну спеціалізацію магістрант має можливість отримати лише впродовж навчання в магістратурі. Магістрант юридичного ВНЗ, тобто майбутній педагог, здобуває подвійну (юридичну та педагогічну) освіту. Відповідно, його готовність до професійної діяльності охоплює готовність до правознавчої й до педагогічної діяльності. Зазначимо, що для магістрантів юридичного ВНЗ в умовах традиційної системи підготовки відсутні належні умови для свідомого й глибоко вмотиваного педагогічного вибору, що зумовлює неспроможність адекватно оцінити особистісні педагогічні здібності.

Короткий термін педагогічної спеціалізації утруднює психолого-педагогічне самовдосконалення майбутнього педагога, оскільки не стимулює його особистісний саморозвиток.

Таким чином, професійний успіх обумовлений готовністю до педагогічної діяльності. Відтак перед майбутнім викладачем вищої юридичної школи постають принципово нові завдання. Якщо раніше кваліфікацію магістра визначали за рівнем його фахової підготовки, то сьогодні не менш важливим чинником є цілеспрямована готовність до самостійної професійної педагогічної діяльності. Отже, проблеми готовності майбутніх магістрів правознавства до педагогічної діяльності – це невід’ємна складова модернізації освіти в Україні.

Науково-методична, нормативно-правова література, яка регламентує діяльність викладача вищої школи в умовах становлення освіти європейського рівня, надає можливість визначити проблему й конкретизувати задачі наукової роботи. У зв’язку з цим наше дослідження перш за все стосується проблеми підготовки до викладацької діяльності магістрів з правознавства, забезпечення можливості формування педагогічної культури в магістра з правознавства як основної складової професійного інтелекту, майстерності, професійно важливих якостей сучасного викладача правознавчих дисциплін. В основу дисертаційного дослідження покладено елементи поетапного формування розумових дій (П. Гальперін, Н. Тализіна) [63; 64; 201; 202], методики ігрового навчання (О. Леонтьєв, Д. Ельконін) [130; 131; 220], застосування сучасних методів розвиваючого навчання й, особливо, проблемного (І. Лернер, О. Матюшкін, М. Данилов) [132; 133; 143; 72]. Вивчалась законодавчо-правова основа діяльності, формування та становлення юридичної освіти в Україні. Аналіз психолого-педагогічної літератури довів, що психологічні складові в педагогічному процесі підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності та, зокрема, формування в них педагогічної культури є основними чинниками в навчально-педагогічному процесі.

Особливої уваги надано вивченню літератури в галузі юридичної педагогіки, психології управління, дидактики та методики навчання, розвитку елементів уваги, теорії наукового пізнання, загальної та спеціальної педагогіки в галузі спілкування, виховання в колективі.

Анкетування надало можливість виявити індивідуальні особливості особистості викладача правознавчих дисциплін в умовах розвитку ринкових відносин, становлення освіти європейського рівня: мотивацію, лідерство, публічність, інтереси, схильності, особисті психологічно-педагогічні якості.

Спостереження проводилося на всіх етапах експериментальних досліджень, педагогічної практики та педагогічного експерименту.

Уся інформація, отримана в ході експериментального дослідження, піддавалася ретельному аналізу й математичній обробці [102; 152; 181; 188]. Визначаємо такі статичні параметри:

\bar{X} – математичне очікування;

σ – середньо квадратичне відхилення;

m – величина стандартної похибки;

r – коефіцієнт кореляції.

Вірогідність розходжень отриманих результатів досліджень визначали за допомогою t-критерію Стюдента. Математичне очікування дискретних випадкових величин, якими стали результати тестування та анкетування психофізіологічних параметрів та ін., визначалися за формулою 3.1:

$$\bar{X}_i = \frac{m_i}{n} = \frac{x_1 m_1 + x_2 m_2 + x_n m_n}{n} \quad (3.1)$$

де: $x_1 m_1$ і т.д. – відповідає значенню досліджуваних параметрів; n – число випадків.

Середньоквадратичне відхилення визначалося за формулою 3.2:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum_{x=1} (x_i - \bar{x})^2}{n}} \quad (3.2)$$

Величину стандартної похибки визначали за формулою 3.3:

$$m = \frac{\sigma}{\sqrt{n}} \quad (3.3)$$

де: σ – середньоквадратичне відхилення; n – обсяг вибірки.

Вірогідність розходжень визначалася за допомогою t-критерію Стюдента за формулою 3.4:

$$t = \frac{\overline{x_1} - \overline{x_2}}{\sqrt{m_1^2 + m_2^2}} \quad (3.4)$$

де: $\overline{x_1}$ і $\overline{x_2}$ – середні арифметичні значення порівнюваних груп (контрольної та експериментальної);

m_1 і m_2 – відповідні стандартні помилки середньої величини в групах.

Методи дослідження особистісних якостей, які застосовувалися нами при комплектуванні експериментальної й контрольної груп, представлені в Додатку Р.

Відповідно до мети, завдання та методів дослідження ефективності розробленої нами моделі підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності в експериментальній групі проведена порівняльна (з контрольною групою) оцінка ефективності.

Усі використані методи спрямовані на розв’язання таких завдань:

– установити рівні сформованості педагогічної культури майбутніх магістрів та порівняти їх із результатами констатувального етапу педагогічного експерименту;

– з’ясувати розвиток особистісно професійних якостей майбутніх магістрів;

– визначити мотиваційний комплекс для майбутніх магістрів у виборі професії педагога та умови переведення емоційної стабільності на потребу професійного вдосконалення.

На основі результатів аналізу робіт учених у галузі юридичної підготовки та правової педагогіки (В. Васильєв [53; 54], В. Журавський [80; 81], О. Котикова [117; 118], К. Левітан [126; 127; 128], В. Рижиков [175; 176; 177; 178], О. Столяренко [195; 196], Г. Яворська [228; 229; 230])

визначено критерії (Додаток С таблиця 1, таблиця 2) діагностування сформованості компонентів готовності магістрантів правознавства до викладацької діяльності. Вони складаються з таких компонентів: мотиваційно-цільового, ціннісно-орієнтаційного, педагогічно-комунікативного, творчого, операційно-діяльнісного. У таблиці 2 Додатку Є представлено аналіз результатів анкетування сформованості компонентів педагогічної культури майбутніх магістрів правознавців відповідно до означених компонентів. За основу оцінки ми вибрали чотирьохрівневу градацію.

Виокремлені критерії вважали достатніми для оцінки сформованості педагогічної культури майбутніх магістрантів юридичного ВНЗ, оскільки вони уможливлювали характеристику мінливості отриманих результатів. Означеними критеріями ми оперували при плануванні, організації занять (лекції, семінар-конференція, лекція-практика, практичні, індивідуальні, консультації), а також під час спостережень, бесід, анкетування, аналізу результатів діагностування. Водночас із основними критеріями готовності використовували низку інших показників: успішність, активність відвідування занять, своєчасне виконання індивідуальних завдань, участь у практиці проведення лекцій, семінарів-конференцій. Усі зазначені аргументи дали нам можливість окреслити чотири рівні сформованості педагогічної культури майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності (Рис. 3.1).

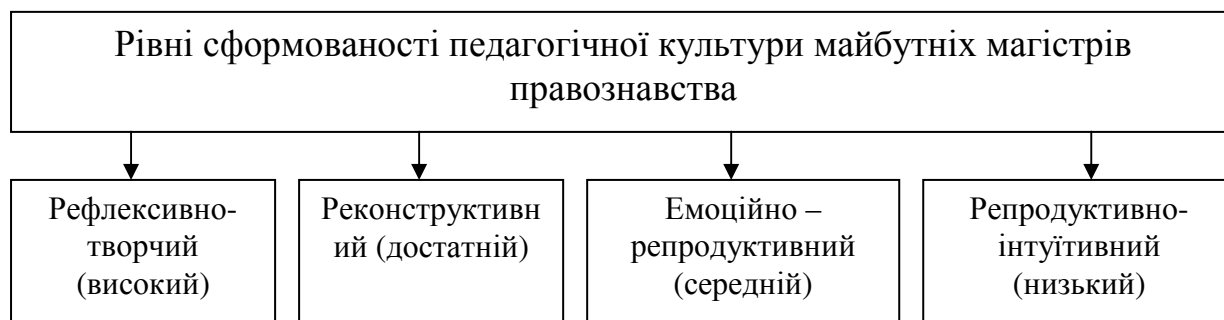

Рис. 3.1. Рівні сформованості педагогічної культури майбутніх магістрів правознавства

Надамо характеристику кожного з рівнів сформованості педагогічної культури майбутніх магістрів правознавства.

Рефлексивно-творчий рівень характеризується сформованістю в магістрантів-правознавців усіх компонентів (мотиваційного, ціннісно-орієнтаційного, комунікативно-інформаційного, креативного, операційно-діяльнісного) педагогічної культури. Респондентам властиві прийоми мислення, які забезпечують високий рівень знань, притаманна творчість. Вони адекватно усвідомлюють рівень практичної готовності та свої інтелектуальні можливості, розуміють важливість опанованих способів педагогічних дій.

Майбутні магістри, яким притаманний *реконструктивний (достатній)* рівень сформованості педагогічної культури, усвідомлюють вагомість компонентів майбутньої професійної діяльності, що визначають спрямованість їх знань і способів дій. Процеси мислення, які забезпечують середній рівень знань, мають здебільшого продуктивний характер. Магістранти частково усвідомлюють прогалини в підготовці до майбутньої професійної діяльності викладача, проте прагнуть до реалізації своїх можливостей як викладачі юридичних вищих навчальних закладів.

Емоційно-репродуктивний (середній) рівень характеризується деякими уявленнями магістрантів про цілі, зміст, методи й результати майбутньої професійної педагогічної діяльності викладача вищого юридичного навчального закладу. Магістранти мають задовільний рівень знань з педагогічних дисциплін, під час проходження педагогічної практики показують достатній рівень педагогічної культури, є обізнаними з основними принципами дидактики, здатні розв'язувати стандартні педагогічні ситуації.

Репродуктивно-інтуїтивний (низький) рівень характеризується поверхневими уявленнями магістрантів про цілі, зміст, методи й результати майбутньої професійної педагогічної діяльності викладача вищого юридичного навчального закладу. Процеси мислення, що забезпечують

функціонування знань, системи дій на цьому рівні, перебувають на рівні інтуїції. Майбутні магістри з правознавства, зазвичай, не можуть об'єктивно оцінити рівень сформованості педагогічної культури та недостатньо усвідомлюють важливість знань, способів дій для власної майбутньої професійної діяльності викладача.

Майбутній фахівець під час навчання в магістратурі юридичного вищого навчального закладу повинен не лише опанувати ґрунтовними професійними знаннями, а й самостійно застосовувати їх у педагогічній діяльності задля вирішення проблем освіти у вищій юридичній школі. Однак ми вважаємо, що традиційна технологія підготовки майбутніх магістрів з правознавства у вищих юридичних навчальних закладах IV рівня акредитації недостатньо сприяє формуванню їх педагогічної готовності до викладацької діяльності. Для перевірки цього припущення проведено констатувальне експериментальне дослідження, до якого залучено 147 магістрантів та 117 викладачів Кіровоградського інституту ім. Святого Миколая, Міжрегіональної академії управління персоналом, Кіровоградського інституту розвитку людини «Україна», Кіровоградського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка, юридичного факультету Київського університету ринкових відносин. Дослідження здійснювали впродовж 2008–2012 рр.

На першому етапі констатувального експерименту застосовували анкетування, бесіди, спостереження, тестування для того, щоб:

- з'ясувати рівень володіння респондентами психолого-педагогічними знаннями;
- установити рівень обізнаності із сучасними педагогічними та інформаційними технологіями;
- визначити наявність мотивації на досягнення успіху та задоволеність професійним вибором;
- дослідити вміння приймати педагогічно виважене рішення в нестандартних ситуаціях та застосовувати теоретичні знання на практиці;

- вивчити рівень розвитку культури спілкування (вербальні та невербальні засоби спілкування);
- установити сформованість потреби в самопізнанні та програмуванні самоосвіти.

Анкета складалася із прямих закритих запитань, які піддавали статистичній обробці. Запитання сформульовано так, щоб виявити особливості та встановити конкретний рівень готовності майбутніх магістрів з правознавства до педагогічної діяльності (Додаток Т). В анкеті закладено 5 блоків запитань відповідно до компонентів готовності майбутніх магістрів правознавства до викладацької діяльності. Прослідковано, щоб прояви рівня сформованості мотиваційно-цільового, ціннісно-орієнтаційного, педагогічно-комунікативного, творчого, операційно-діяльнісного компонентів готовності в кожного респондента були індивідуальні. Зазначимо, що, відповідаючи на запитання анкети, кожен магістрант зміг провести діагностику власних можливостей та самостійно проектувати себе в якості майбутнього викладача.

Проведене експериментальне вивчення проблеми особистості викладача вищої школи: яким бачать ідеального викладача студенти. Опитування за методикою Мілтона Рокича показало, що з 18 якостей особистості, запропонованих для оцінки ідеального викладача, студенти виділили такі (у порядку зниження значущості): на перших двох місцях з великим відривом від усіх решта якостей – професіоналізм і доброта, далі – справедливість, вихованість, чесність, освіченість (висока загальна культура), товариськість, життєрадісність [171].

Анкетне опитування фахівців (експертів) є найпоширенішим способом розробки професіограми при оптимальній кількості експертів з кожної професії (не менше 250–300).

У проведеному нами анкетуванні брали участь викладачі юридичних дисциплін, науковці в галузі права, психології, педагогіки, практикуючі юристи, студенти випускних курсів спеціальності «правознавство». На

підставі отриманих і математично оброблених більш ніж трьохсот анкет, згідно з результатами анкетного опитування експертів розраховуються професійно важливі якості юриста. Із цією метою результати експертного опитування з кожної професії подаються у вигляді матриці відповідей за методикою, описаною Є. Клімовим [106; 107] та Р. Макаровим [114; 115] (a_{ij}):

$$a_{ij} = \begin{pmatrix} a_{11} a_{12} \dots a_{1n} \\ a_{21} a_{22} \dots a_{2n} \\ \dots \\ a_{m1} a_{m2} \dots a_{mn} \end{pmatrix} \quad (3.5)$$

де : $i = 1, 2, \dots, m$ – оцінювані якості; $j = 1, 2, \dots, n$ – учасники опитування.

Зазвичай оцінки учасників опитування мають суб'єктивний характер і виражаються в різних середніх значеннях. Для зменшення впливу суб'єктивізму проводиться нормування. Із цією метою вихідна матриця відповідей (b_{ij}) перетворюється в матрицю нормованих оцінок (a_{ij}):

$$b_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^m a_{ij}} \quad (3.6)$$

Кількісна міра значущості кожної із професійно важливих якостей як середнє значення нормованої оцінки – i -ї якості, обчислене за відповідями всіх учасників опитування, розраховується за нормованими оцінками. Далі визначається коефіцієнт відносної значущості кількісної оцінки кожної якості в порівнянні з максимально можливою оцінкою S_{\max} (у частках одиниці), рівень S_{\max} (у частках одиниці). Рівень S_{\max} визначається з припущенням, що всі учасники опитування певної групи оцінюють деякі якості найвищим балом «100». S_{\max} вираховується з вираження думки експертів:

$$S_{\max} = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n \frac{2}{\sum_{i=1}^m a_{ij}} \quad (3.7)$$

Коефіцієнт відносної значущості якостей (С) може перебувати в діапазоні від 1 до 0. До переліку професійно важливих якостей рекомендується включати якість із відотною значущістю $C > 0,7$ [139].

Індивідуальна професійна відповідність досягалася за рахунок достатнього й рівномірного розвитку всіх професійно важливих якостей, у тому числі й інтелектуальних як їх складової. Таким чином, сукупність здібностей, їхня взаємна компенсація, а не окремі якості й здібності, є важливими для кожної із професій.

З метою прогнозування індивідуальної професійної відповідності людини вимогам професії ми використовували комплексний критерій. До рівнянь для розрахунку комплексного критерію входять нормовані значення вимірюваних професійних показників X_i з коефіцієнтами їхньої значущості для успішного освоєння професії C_i . У загальному виді рівняння для розрахунку критеріального показника K має вигляд:

$$K = \sum_{i=1}^n C_i \cdot X_i; i=1, 2, \dots, n, \text{ де} \quad (3.8)$$

C – коефіцієнт відносної значущості професійно важливих якостей;

X – індивідуальні значення професійно важливих якостей, виражених у балах (у нашому випадку ми беремо за основу 100-бальну шкалу за Р. Макаровим) [139; 140].

Бали визначаються в такий спосіб: найнижчому значенню показника відповідає 1 бал, найвищому – 100 балів. Отримані значення в балах подаються у формулах для розрахунку показника професійної відповідності (K). Індивідуальні значення (K) порівнюються із критеріальними ($K_{кр}$), розрахованими для кожної професії. Якщо виконується умова $K \geq K_{кр}$, робиться позитивний висновок про професійну відповідність. При $K < K_{кр}$ людині не рекомендується навчання за цією професією [140].

Визначено, що не всі інтелектуальні якості однаковою мірою необхідні для успішного опанування професією. Багато професій не вимагають абсолютної професійної придатності, отже, не припускають

твердого професійного відбору. Тобто кожної із цих професій можна навчити будь-якого підлітка, юнака або дівчину. Але питання полягає в тому, яких результатів при цьому можна чекати і якою інтелектуальною «ціною» людина цього досягне.

Для виконання будь-якої діяльності потрібні відповідні (загальні й спеціальні) здібності. Вони, як відомо, формуються в процесі діяльності, і тому при проведенні професійної консультації або відбору необхідно опитатися не на виявлення особистих здібностей, а на закладені в людині природою певного рівня розвитку якості. Разом узяті, вони утворюють певну сукупність якостей, зокрема й професійно важливих, що можуть забезпечити надалі успіх у професійній діяльності. Саме на виявленні професійно важливих якостей (ПВЯ) зазвичай і ґрунтується психофізіолог у своїй діяльності при проведенні професійної консультації або професійного відбору [101].

Запропонована методика дозволила створювати професіограми для найбільш важливих професій безпосередньо практичними працівниками. Однак при складанні таблиць критеріальних значень професійно важливих якостей для досягнення їхньої репрезентативності необхідно дотримуватися таких правил:

а) кількість обстежуваних повинна бути якомога більшою, зазвичай не менше 200 осіб;

б) відповідні критеріальним значенням бали повинні відповідати умові $K = M \pm U$, де $M \pm 0,5$ U – середнє значення всієї сукупності даних по параметрах відповідає 3 балам $M + U = 5$ балам, $> M + U = 5$ балам і $M - U = 2$ балам, $M - M - U = 1$ балу в тих випадках, коли є безпосередня залежність між зростанням абсолютного значення показника й покращенням функції та навпаки, коли є зворотна цієї залежності $< M - U = 4$ балам, $M - U = 5$ балам, і $> M + U = 2$ балам, $M + U = 1$ балу.

Професіограма подається у вигляді переліку професійно важливих якостей з коефіцієнтом відносної значущості (3) не нижчим 0,7. Потім

розраховується критеріальне значення. Отримані результати в балах заносяться до формули для розрахунку показника професійної відповідності K [176].

Індивідуальні значення (K) порівнюються із критеріальними ($K_{кр}$), розрахованими для кожної професії. І, про що йшлося раніше, якщо виконується умова K більше $K_{кр}$, робиться позитивний висновок про професійну відповідність. При K менше $K_{кр}$ особу не слід рекомендувати до цієї професії.

Нами було проведено спеціальне анкетування серед викладачів правознавчих кафедр, юристів-практиків, студентів (курсантів) юридично-правових спеціальностей для визначення професійно важливих якостей викладача юридичної кафедри. Серед респондентів було більше 400 осіб різного віку, статі. Результати проведеної середньостатистичної математичної обробки: особистісні якості – 93,34 %, інтелектуальні якості – 91,25 %, психофізіологічні якості – 90,00 %, фізичні якості – 85,00 %, емоційно-вольова сфера особистості – 88,20 %, нормативність – 83,33 %, комунікативні – 88,00 %, ставлення до себе – 94,00 %, ставлення до праці – 86,67 %, здібності – 90,56 %, пам'ять – 91,67 %, мислення – 87,50 %, мовлення – 96,67 %.

Таким чином, отримані результати анкетування дали змогу на основі дидактичного прогнозування констатувати, що в професійно-педагогічній підготовці майбутніх магістрів правознавства необхідні суттєві зміни, адже рівень готовності фахівців не є достатнім для забезпечення ефективності процесу педагогічної діяльності в якості викладачів правознавчих дисциплін у вищій школі. У Додатку Т представлено деталізований аналіз результатів анкетування.

Під час проведення педагогічного формувального експерименту з'ясовано, що реакції майбутніх магістрів з правознавства в підготовці до викладацької діяльності в умовах ігрових занять, наближених до реальної

професійної діяльності педагогічного процесу, можна розділити на п'ять типів поведінки.

Перший тип був названий напруженим. Магістранти цього типу реагували на вплив емоціогенних факторів надзвичайно імпульсивно й сильно. Емоційна реакція такого типу поведінки характеризувалася високою напруженістю.

Другий тип поведінки характеризувався тим, що магістранти в складній ситуації намагалися ухилитися від виконання відповідальних операцій, виявляли розгубленість, мали труднощі в організації інтелектуальної діяльності, у їхній поведінці чітко проявлявся інстинкт самозбереження і страх. Тому цей тип був названий невпевненим.

Третій тип поведінки – загальмований. Він характеризувався повною загальмованістю в діяльності майбутнього викладача правознавчих дисциплін під впливом емоціогенних факторів.

Четвертий тип – агресивно-безконтрольний – є найнебезпечнішою формою прояву емоційної напруженості, що характеризується психічним зривом магістранта, безконтрольністю його поведінки.

Майбутні магістри правознавства, які в процесі психолого-педагогічної підготовки реагували на екстремальну ситуацію концентрацією на виконанні завдання, проявом стійкої мотивації, були віднесені до п'ятого – прогресивного – типу поведінки. Їхня діяльність характеризувалася високою працездатністю, напористістю.

Дані результати базуються на типах поведінки, виділених І. Зимньою [69]. Природно, що кожний тип поведінки магістра правознавства, майбутнього викладача буде істотно визначати надійність діяльності. У зв'язку з цим велике значення для роботи в екстремальних умовах має така якість, як воля.

Будучи проявом людських потреб, емоції й почуття відіграють важливу роль у мотивації й регуляції поведінки й мають пряме відношення до

психічної функції, до волі. Однією із найнеобхідніших передумов виникнення волі є усвідомлення мети діяльності.

Механізм волі як потреби подолання перешкод своєю найближчою основою має емоційну стабільність. Між емоціями й мотивацією існує тісний зв'язок. Аналізуючи співвідношення соціального й біологічного як методологічну проблему психології, учені доходять висновку, що логічним центром сучасної психології стає проблема мотивації. Потреби людини, як джерело її активності, лежать в основі її мотивів й проявляються в них [196].

Для встановлення більш чітких та конкретних рівнів професійної готовності майбутніх магістрів правознавства до викладацької діяльності розроблено комплексне тестування, яке містить: запитання загального контролю; завдання для визначення рівня засвоєння основних психолого-педагогічних понять; завдання-вправи.

Оцінювали комплекс завдань за кожним компонентом із критеріальною оцінкою ефективності (k). Високий рівень готовності – 90 % – 100 %; достатній – 75 % – 89 %; недостатній – 60 % – 74 %. Критеріальну оцінку використовували для з'ясування ефективності сформованості кожного компонента, у т. ч. транспозиційних властивостей та рівня готовності загалом. Залежно від реальних проявів кожного компонента їм надавалося числове значення від 1 до 3. Отже, 3 – високий компонент; 2 – достатній; 1 – недостатній. Відповідно отримуємо числове значення коефіцієнта готовності: k – високий ($2,7 \leq k \leq 3$), достатній ($2,25 \leq k < 2,7$), недостатній ($1,8 \leq k < 2,25$). Коефіцієнт досліджуваного компонента вираховували за формулою:

$$K_j = \frac{a(3) + b(2) + v(1)}{n}, \quad (3.9)$$

де K_j – досліджувана компетенція; a , b , v – кількість чинників (ознак, проявів) залежно від ситуації в реальному педагогічному процесі; n – загальна кількість ознак (чинників).

При дослідженні ми виходили з того, що підготовка в умовах експериментального навчання вважається ефективною, якщо $k \geq 2,7$. Числовими показниками ефективності сформованості педагогічної культури є середнє значення оцінок за кожним чинником.

Загальний показник ефективності формування педагогічної культури майбутніх магістрів, їх знань і практичних умінь здійснювати педагогічну діяльність вираховували за формулою:

$$K_{сер} = \frac{K_1 + K_2 + K_3 + K_4 + K_5}{5}, \quad (3.10)$$

де K_1, K_2, K_3, K_4, K_5 – компоненти; $K_{сер}$ – показник готовності магістрів до викладацької діяльності.

Одержаний експериментальний матеріал опрацьовували за адекватною методикою, а описана вище формула дала можливість для характеристики якості сформованості педагогічної культури в майбутнього викладача, визначила рівень педагогічної культури кожного респондента, що брав участь в експерименті. Відповідні заміри психолого-педагогічної підготовки магістрантів з правознавства до викладацької діяльності проводилися на початку експерименту, тоді ж було доведено достовірну відсутність різниці в результатах вихідної діагностики. На закінчення експериментального навчання спостерігалось статистично значиме підвищення рівня професійної педагогічної культури, яка покладена в основу професійної компетентності викладача. В експериментальній групі встановлено достовірне значення ($P=0,05$) більш високе, ніж у контрольній групі для розвитку таких складових, як викладання лекцій. При визначенні такого чинника, як педагогічна культура в магістрантів з правознавства при підготовці до викладацької діяльності ми застосовували практичне викладання лекцій на заняттях з юридичної педагогіки. Для визначення рівня сформованості педагогічної культури викладача використовували чотири складові педагогічної культури, а саме: педагогічну спостережливість і передбачуваність, уміння аргументації в педагогічній практиці, культуру

юридичного діалогу, двосторонній діалог у навчально-виховній роботі (Рис. 3.2).

Для визначення ефективності діяльності викладача в процесі моделювання реальної практичної ситуації, взятої із навчально-виховного процесу підготовки майбутніх юристів, нами враховувалися такі показники: педагогічна культура юриста, лідерство, педагогічна етика, емоційна стабільність, логіка й послідовність викладу матеріалу, культура мовлення (Рис. 3.6).

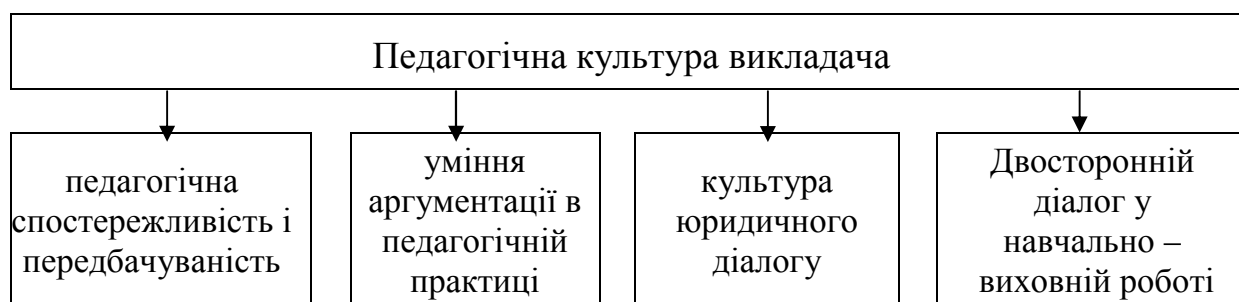

Рис. 3.2. Складові (категорії) педагогічної культури викладача

Дамо коротку характеристику кожного оціночного показника.

Педагогічна культура розуміється як система цінностей-регуляторів педагогічної діяльності; передумова, мета, засіб, інструмент педагогічної діяльності, рівень самореалізації в ній; концентроване вираження особистості педагога [195]. Педагогічна культура викладача досягає найвищого рівня завдяки гуманістично-педагогічній позиції в ставленні до студентів, психолого-педагогічній компетентності й розвинутому педагогічному мисленню, освіченості у сфері предмета викладання та оволодіння педагогічними технологіями, досвіду творчої педагогічної діяльності, умінню обґрунтовувати власну педагогічну діяльність як систему, здатності розробити авторський освітній проект, культурі професійної поведінки, способу саморозвитку, умінню саморегуляції діяльності, культурі спілкування (Рис. 3.3).

Рис. 3.3. Показники перевірки ефективності системи підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності

Таблиця 3.1

Результати сформованості педагогічної культури майбутніх магістрів правознавства на етапі формувального експерименту

К-сть	Компоненти	Етапи	Рівні сформованості педагогічної культури							
			Високий		Достатній		Середній		Низький	
			К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
	Мотиваційно-цільовий	Початок Кінець								
	Ціннісно-орієнтаційний	Початок Кінець								
	Педагогічно-комунікативний	Початок Кінець								
	Операційно-діяльнісний	Початок Кінець								
	Творчий	Початок Кінець								

Лідерство – це управління людьми переконанням та спонуканням, а не з допомогою прямої або побічної погрози чи примусу. Це теоретично-практичне знання людської природи, мистецтво впливу на людину переконанням та особистим прикладом для конкретного спрямування її дій. Лідерство – інструмент, засіб інтеграції інших групових ролей, досягнення єдності дій і отримання результату. Лідерство з'являється із активного процесу взаємодії й існує там, де усвідомлюється й підтримується іншими членами групи [114].

Педагогічна етика – це наука про моральну цінність стосунків у навчально-виховній діяльності. Педагогічна етика розглядає сутність основних категорій педагогічної моралі й моральних цінностей. Моральні цінності – це система уявлень про добро і зло, справедливість і честь, які є своєрідною оцінкою характеру життєвих явищ, етичних достоїнств і вчинків людей тощо. До педагогічної діяльності застосовують усі основні моральні поняття, проте деякі з них відображають такі риси педагогічних переконань, діяльності й стосунків, які виділяють педагогічну етику у відносно самостійний розділ етики. Серед цих категорій – професійний педагогічний обов'язок, педагогічна справедливість, педагогічна честь і педагогічний авторитет [197; 198].

По-перше, педагогічна етика ґрунтується на моральності ставлення до духовного світу дитини як культурної цінності. Вона виходить із необхідності розвивати й вдосконалювати закладені в природі людини її творчі здібності. По-друге, вона ґрунтується на моральності ставлення до духовних цінностей людства. У педагогічному процесі вони є джерелом розвитку здібностей дитини. Зміст цінностей – формуюче начало свідомості. По-третє, педагогічна етика ґрунтується на засвоєнні досвіду шляхом творення спілкування з культурою у її формах.

Професійною етикою називають кодекси поведіння, які забезпечують моральний характер тих взаємин між людьми, що впливають з їхньої професійної діяльності. Особливістю професійної етики є її тісний зв'язок з діяльністю членів конкретної групи і нерозривна єдність із загальною теорією моралі. Педагогічна етика – самостійний розділ етичної науки, який вивчає особливості педагогічної моралі, з'ясовує специфіку реалізації загальних принципів моральності у сфері педагогічної праці, розкриває її функції, специфіку, зміст принципів та етичних категорій. Також педагогічною етикою вивчається характер моральної діяльності вчителя й моральних відносин у професійному середовищі, розробляються основи педагогічного етикету, що являє собою сукупність вироблених у

вчительському середовищі специфічних правил спілкування, манер поведження та ін. [128; 150].

Емоційна стабільність включена в перелік важливих показників для оцінки професійної діяльності викладача. Здатність виконувати свої професійні обов'язки в емоційно насиченому, емоціогенному полі, можлива тільки за умов цілковитої впевненості викладача у своєму професіоналізмі. Даний показник буде визначатися в поєднанні із професійними знаннями, навичками й уміннями грамотного прийняття та реалізації психолого-педагогічних рішень в умовах публічності виконання своїх професійних обов'язків.

Логіка й послідовність викладу матеріалу необхідна в професійній діяльності викладача, тому що це публічна людина, яка виконує суспільно важливі функції виховання молоді, формування нового типу юристів з демократичним напрямом, які зможуть перебудовувати правову систему держави відповідно до демократичних принципів та цінностей. Кожний неправильний рух, сказане не так слово може мати негативні наслідки в досягненні мети професійної діяльності – вихованні. Логіка й послідовність викладу матеріалу відбувається в професійній діяльності викладача практично завжди, але це особливо стосується лекцій, тому що за своєю суттю вона діалогічна, вимагає від викладача врахування інтересів, настроїв, інформованості студентів (курсантів), науковий і фактичний матеріал її повинен відображати вузлові питання дисципліни. Готуючись до лекції, викладач повинен передбачити можливі запитання студентів. Структура лекції є наслідком творчості викладача. Проте доцільно спланувати вступ (чіткий, короткий, виразний виклад вихідних позицій, можливе використання яскравих фактів, суперечливих ситуацій); виклад основного змісту (послідовне, адаптоване до рівня сприйняття викладення матеріалу); висновок (коротке узагальнення або яскрава цитата, що підбиває підсумок). Метод лекції передбачає ознайомлення з її планом, що допомагає стежити за послідовністю викладу матеріалу. Важливо навчити студентів конспектувати

зміст лекції, виділяючи в ній головне. Це розвиває пам'ять, сприйняття, волю, вміння слухати, увагу, культуру мови. Важливим є вміння володіти увагою слухачів під час лекції [155; 161].

Культура мовлення. Мовленнєва поведінка, на думку І. Зимньої [88], проявляється в манері, характері мовленнєвих дій, включаючи соматичну активність. Мовленнєва поведінка, як і інші види соціальної діяльності, перебуває під контролем суспільства. Перш за все вона підпорядкована загальноприйнятим нормам літературного мовлення: орфоепічним, лексичним, фразеологічним, морфологічним, синтаксичним. Культура мовленнєвої поведінки зумовлена доцільним вибором та організацією мовленнєвих засобів, які в кожній конкретній ситуації спілкування при дотриманні лінгвістичних і етичних норм дозволяють ефективно вирішувати комунікативні задачі. Однак кожний акт професійної комунікативної взаємодії вимагає нестандартної мовленнєвої творчості, оскільки будується з урахуванням багатьох обставин-ситуацій спілкування, індивідуальності партнера по спілкуванню, його емоційного стану, характеру відносин, які склалися між партнерами та ін. Викладачу в процесі спілкування необхідна постійна корекція своєї поведінки в зв'язку з отримуваною зворотною інформацією від партнера по спілкуванню – вербальною й невербальною. Суттєвими ознаками культури поведінки будь-якої людини, а тим більше педагога, є використання системи національно-специфічних стереотипів, стійких форм спілкування, призначених для встановлення й підтримання контактів. У процесі спілкування викладач покликаний створювати відповідну комунікативну обстановку, яка б стимулювала мовленнєву активність студента. Важливо не вишукувати помилки чи неточності у висловлюваннях, а виражати інтерес до обміну інформацією, підкреслювати чесноти, не наполягати на негайних відповідях, дати можливість подумати, не перебивати. Важливою характеристикою вербальної й невербальної поведінки є стиль мовлення.

Щоб сприяти успішному виконанню педагогічних завдань, мовлення викладача повинне відповідати вимогам, тобто мати певні комунікативні якості. Так, вимога правильного мовлення педагога забезпечується його нормативністю (відповідністю мовлення педагога до норм сучасної літературної мови – акцентологічних, орфоепічних, граматичних та інших), точністю слововживання; вимога виразності мовлення – його образність, емоційність, яскравість. Узагалі поняття культури мовлення викладача визначається такими його комунікативними якостями:

- правильність;
- термінологічна точність;
- доречність;
- лексичне багатство;
- виразність;
- чистота.

Перш за все мовлення повинно бути правильним, відповідати нормам сучасної літературної мови, точним, зрозумілим, таким, що не допускає використання жаргонізмів, вульгаризмів та просторічних слів. Мовлення має бути багатим, лексично різноманітним, відповідати цілям та умовам педагогічного спілкування. Педагогічно доцільне мовлення характеризують логічність, переконливість, спонукальність. Його інтонації, мелодичний рисунок різноманітні та виразні, ритм і темп оптимальні для кожної конкретної ситуації спілкування [88].

Особливості культури мовлення викладача зображено на рисунку (Рис. 3.4).

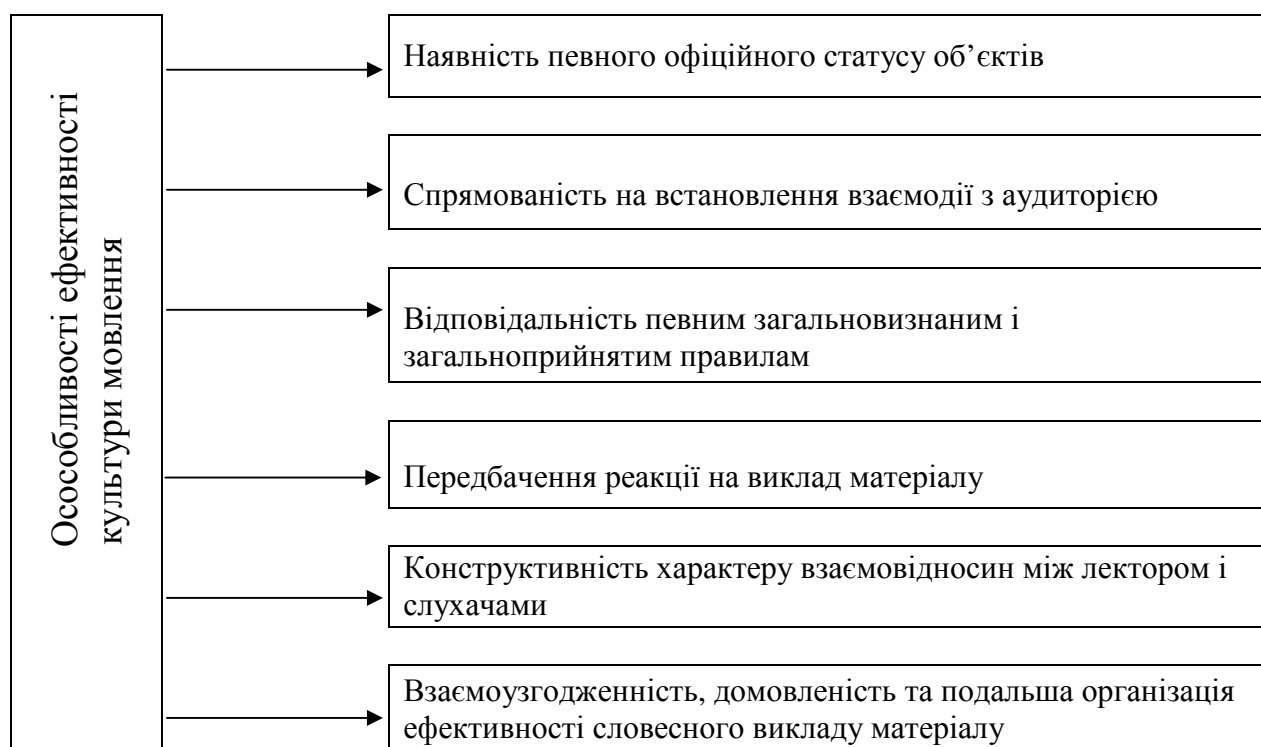

Рис. 3.4. Особливості культури мовлення викладача

Йдучи шляхом інтегрування навчальних дисциплін, ми досягли єдності образно-концептуальних компонентів готовності магістрів до педагогічної діяльності та домоглися інтенсифікації цього процесу. У викладанні навчальних дисциплін акцентували увагу на міждисциплінарному плануванні, усуненні дублювання визначень основних психолого-педагогічних категорій, фактів, раціональній організації занять із використанням нетрадиційних підходів. Спираючись на визначені теоретичні положення, в основу інтегрування поклали дедуктивно-індуктивну логіку побудови змісту навчального матеріалу дисциплін (від загального – до часткового; від часткового – до загального на вищому рівні абстрагування).

Оцінка ефективності науково обґрунтованої моделі підготовки майбутніх магістрів правознавства до викладацької діяльності перевірялася за результатами ділових (рольових) ігор (подано на прикладі «Круглого столу» і лекцій-конференцій), а також спеціально розроблених тестів визначення педагогічної професійної готовності магістра з правознавчих

дисциплін. Дидактичним наповненням практичного заняття у формі «круглого столу» із теми «Педагогіка юридичної освіти» з навчальної дисципліни «Правова педагогіка» обрана реальна психолого-педагогічна ситуація із професійної діяльності викладача з урахуванням специфіки викладання правознавчих дисциплін.

3.2. Результати експерименту та їх аналіз

Важливим показником опанування своєю професійною діяльністю майбутнього викладача з правознавства з урахуванням становлення демократичного правового суспільства є *педагогічна культура*, яка формується в процесі підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності. В експериментальній групі педагогічна культура магістрантів від заняття до заняття зростала. Так, наприклад, протягом занять з навчальної дисципліни «Правова педагогіка» педагогічна культура зросла від 30 % (за кількістю магістрантів, які брали участь в експерименті) до 90 % на останніх заняттях.

Причому на заключному етапі експериментальна група проявляла бажання й активність участі в самостійній підготовці лекцій на 92 %, а контрольна – лише на 55 %. Такий факт свідчить про професійну готовність і прагнення якнайшвидше й ефективніше вирішити проблему. Педагогічна культура покладена в основу творчості, наднормативної діяльності, «безкорисливого» ризику, що відповідає сучасним науковим досягненням професійної діяльності викладача (табл. 3.1).

Таблиця 3.2

Результати сформованості складових педагогічної культури майбутніх магістрів правознавства

Складові педагогічної культури	Початок експерименту		Кінець експерименту	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Здатність педагогічної спостережливості й передбачуваності	3,10	3,20	4,00	4,80
Уміння аргументації в педагогічній практиці	3,40	3,30	3,80	4,80
Культура юридичного діалогу	3,50	3,40	3,50	4,80
Двосторонній діалог у виховній роботі	3,50	3,30	3,70	4,80
Підсумок	3,37	3,32	3,75	4,80

Аналіз таблиці 3.2 показує, що результативність сформованості педагогічної культури в експериментальній групі за всіма складовими значно краща, ніж у контрольній групі. Суттєві зміни стосуються показників здатності педагогічної спостережливості. Зміни показника цієї складової в контрольній групі складає від 3,10 до 4,00, а в експериментальній – від 3,20 до 4,80.

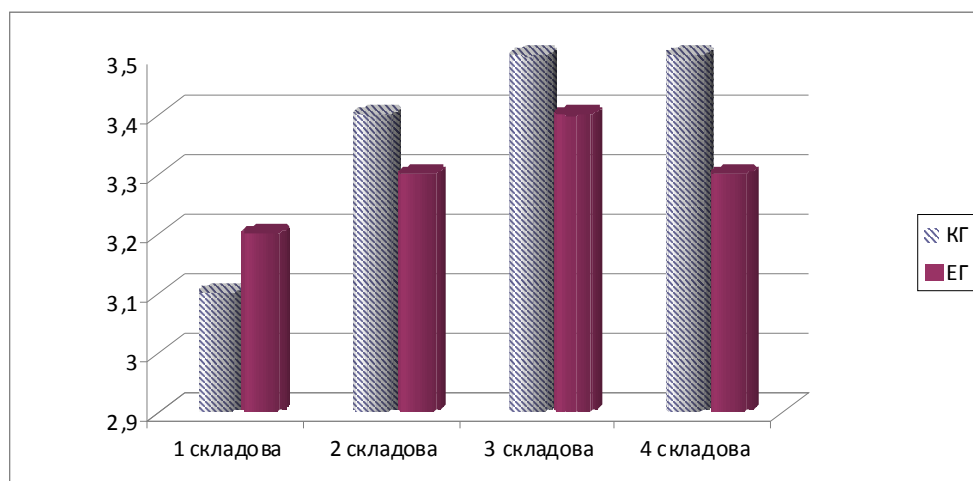

Рис. 3.5. Рівень сформованості педагогічної культури викладача в контрольній та експериментальній групах до початку експерименту

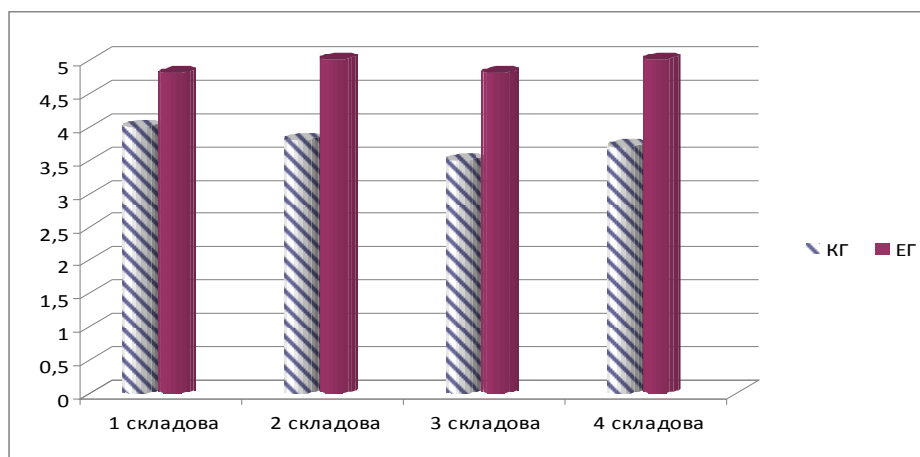

Рис. 3.6. Порівняльна характеристика складових педагогічної культури викладача в контрольній та експериментальній групах на кінці експерименту

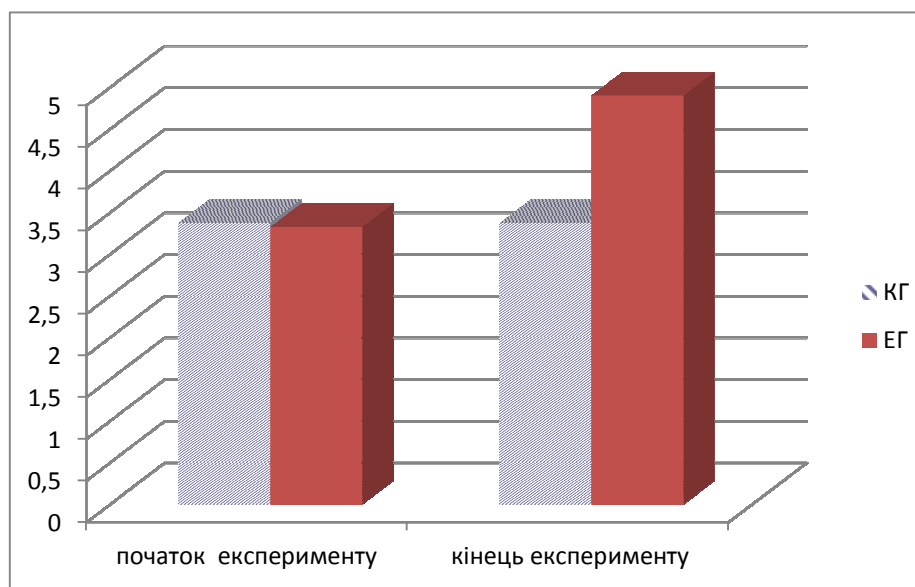

Рис. 3.7. Порівняльна характеристика формування педагогічної культури в магістрантів правознавства на закінчення експерименту

Результати оцінки лідерства в підготовленості майбутнього магістра з правознавства до викладацької діяльності як майбутнього викладача з правознавчих дисциплін у процесі ділової гри у формі «круглого столу» представлені в таблиці 3.3 та 3.4.

Таблиця 3.3

Результати оцінки лідерства при підготовленості майбутнього магістра з правознавства до викладацької діяльності в експериментальній групі на початку й у кінці експерименту (оцінка за традиційною п'ятибальною шкалою)

Математичні показники	Експериментальна група	
	Початок експерименту	Кінець експерименту
\bar{X}	2,7	4,90
σ	0,297	0,46
M	0,065	0,01

Як видно із наданого наочного матеріалу, в експериментальній групі відбулися значні позитивні зміни емоційної стабільності. Якщо до початку експерименту цей показник склав 2,7 бала, то наприкінці – 4,9 при $p < 0,01$. Якщо порівнювати подібні результати в контрольній й експериментальній групах (табл. 3.2), то слід зазначити достовірні розходження при $t = 3,9$; $p < 0,01$. До початку експериментального дослідження з даного показника розходження в групах носили випадковий недостовірний характер ($t = 0,91$; $p > 0,05$).

Таблиця 3.4

Результати оцінки лідерства при підготовленості майбутнього магістра з правознавства до викладацької діяльності в експериментальній групі наприкінці експерименту (оцінка за п'ятибальною шкалою)

Математичні показники	Кінець експерименту	
	Контрольна група	Експериментальна група
\bar{X}	3,0	4,9
σ	0,526	0,45
M	0,117	0,01

Особливому аналізу ми піддали знання, навички й уміння з педагогічної культури магістрантів правознавства, які брали участь у педагогічному експерименті підготовки до викладацької діяльності. Саме ці компоненти лежать в основі прийняття й реалізації рішення на тлі емоційної стабільності та лідерських здібностей.

Аналіз отриманих результатів в експериментальній і контрольній групах, навичок та вмінь із педагогічної культури, яка є основною складовою професійної діяльності викладача правознавчих дисциплін, знайшли відображення на рисунку 3.8.

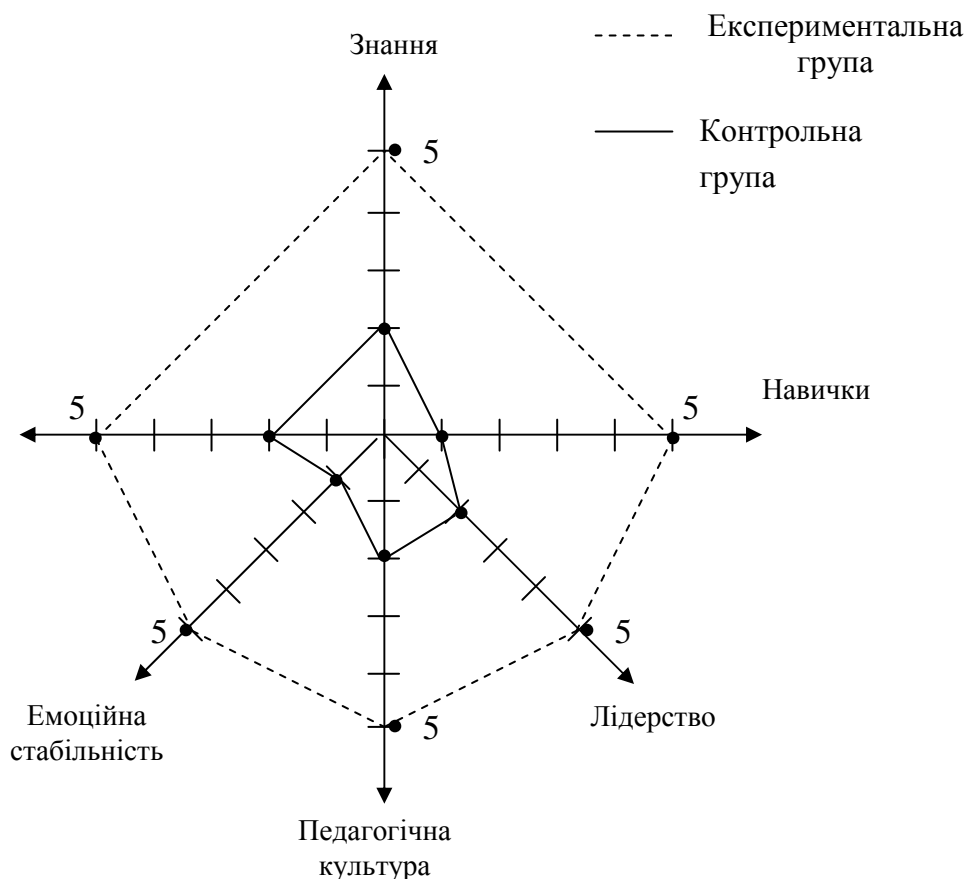

Рис. 3.8. Результати педагогічної підготовки магістрів правознавства до викладацької діяльності в експериментальній та контрольній групах за основними показниками

У процесі проведеного педагогічного експерименту була визначена сформованість педагогічної культури майбутніх магістрів з правознавства. В експериментальній групі одержані вищі результати (при $t=6,4$; $p<0,01$) проти контрольної групи.

Як видно із рисунка 3.8, знання, навички та вміння з педагогічної культури в експериментальній групі мають найвищі показники в системі оцінювання – це 5 балів за традиційною системою оцінювання, що відповідає Болонському процесу оцінки 90 %. Цей показник є дійсно найвищим, що свідчить про результат ефективності нашої системи педагогічної підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності.

Особливо варто підкреслити, що емоційна стабільність, як видно з таблиці 3.4, дала можливість магістрантам експериментальної групи в підготовці до викладацької діяльності вірогідно аналізувати обстановку, проводити селекцію гіпотез прийняття й реалізації рішень, що служить найбільш важливим показником ефективності педагогічної підготовки в майбутніх магістрів-викладачів правознавчих дисциплін. Емоційна стабільність формує у викладача врівноваженість, педагогічний такт, що особливо важливо при передачі знань, формуванні навичок та вмінь у магістрантів.

Таблиця 3.5

Показники емоційної стабільності при проведенні практичного заняття у формі рольової гри «Круглий стіл»

Математичні показники	Експеримент	Початок експерименту	
		Контрольна група	Експериментальна група
\bar{X}	Початок	2,50	2,40
	Кінець	3,0	2,50
δ	Початок	0,37	0,286
	Кінець	0,326	0,37
M	Початок	0,082	0,064
	Кінець	0,1169	0,082

У таблиці 3.6 і на рисунку 3.9 представлені результати проведення лекційних занять за типом «Лекція-конференція» в магістрантів у процесі їх психолого-педагогічної підготовки. Як видно з таблиці 3.6, при однакових стартових значеннях в експериментальній і контрольній групах ($t=0,185$; $p>0,05$) після завершення психолого-педагогічної підготовки до читання лекцій в експериментальній групі показник склав у середньому 5 балів, у контрольній 3,75, при $p<0,01$.

Таблиця 3.6

Результати проведення занять у лекційній формі (лекція-конференція)

Математичні показники	Експериментальна група		Контрольна група	
	початок експерименту	кінець експерименту	початок експерименту	Кінець експерименту
\bar{X}	3,35	5,00	3,40	3,75
δ	0,99	0	0,82	0,68
M	0,22	0	0,18	0,15

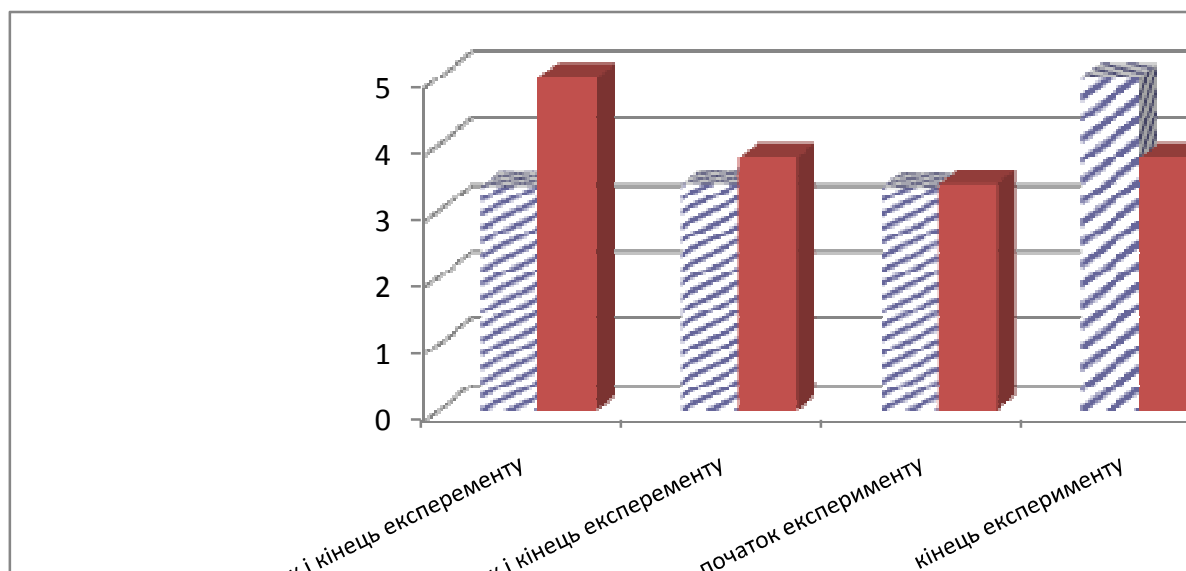

Рис. 3.9. Графічне зображення результатів занять у лекційній формі за типом «Лекція-конференція»

Творче завдання завжди являє собою розумовий процес, який пов'язаний з пізнавальною діяльністю. У практиці діяльності викладача з правознавчих дисциплін в умовах становлення демократичного правового суспільства та реформування освіти особливе значення має педагогічна культура. В експериментальній групі майбутні магістранти з правознавства при підготовці до викладацької діяльності одержали знання, навички й уміння відповідно до розробленої нами професіограми (фрагмент педагогічної складової), що дозволило вирішувати складні ситуаційні завдання, специфічні педагогічні проблеми професійної підготовки майбутніх юристів. Проблема – це складні пізнавальні завдання, що зводяться до прийняття й реалізації рішення. Психологічний механізм

ухвалення рішення стосовно складної ситуації в галузі професійної діяльності викладача складається із двох вузлових етапів: перетворення пізнавальної проблеми в розумове завдання й безпосереднє його розв'язання. Важливу роль в ефективності навчально-виховного процесу підготовки майбутніх юристів відіграє розвиток розумового мислення на психологічному рівні.

Дослідження показують, що зв'язок величини цілей і мотивів із цілеспрямованістю виявився досить значним. Водночас зв'язок упевненості із цілеспрямованістю менш тісний. Найбільш очевидним є зв'язок взаємовпливу мотиваційної сфери особистості викладача правознавчих дисциплін й характеру його професійної діяльності, підготовки майбутніх юристів, у системоутворюючому факторі поведінки людини «мотив-ціль». Сполучними елементами цього процесу служать вектори «мотив-ціль», «ціль-результат» і «результат-мотиваційна сфера». По суті, саме вектор «результат-мотиваційна сфера» реалізує своєрідний зворотний зв'язок між сферами мотивації та практичної діяльності, що можна відобразити в практичній площині викладання лекцій для майбутнього викладача. Читання лекцій є основою професійної діяльності. Це особливо важливо для підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності, що і є темою нашого дисертаційного дослідження (Табл. 3.7; Рис. 3.10, 3.11, 3.12).

Таблиця 3.7

Підсумковий контроль результативності методики проведення лекційного заняття за результатами експериментального заняття у формі «лекція-конференція»

Складові професійної діяльності викладача правознавчих дисциплін, виражені в знаннях, навичках та вміннях проведення лекційних занять	Результати кінця експерименту	
	К Г	Е Г
Знання: теоретичні основи проведення лекційних занять (тестування)	80	92
Сформовані практичні навички в процесі підготовки (середні показники)	55	90
Освітні	60	95
Розвиваючі	55	90
Виховні	50	85

Сформовані вміння реальної професійної діяльності (середні показники)	68	89
Предметно-практичні	75	92
Предметно-розумові	80	90
Знаково-практичні	50	85
Всього: підсумкові результати		

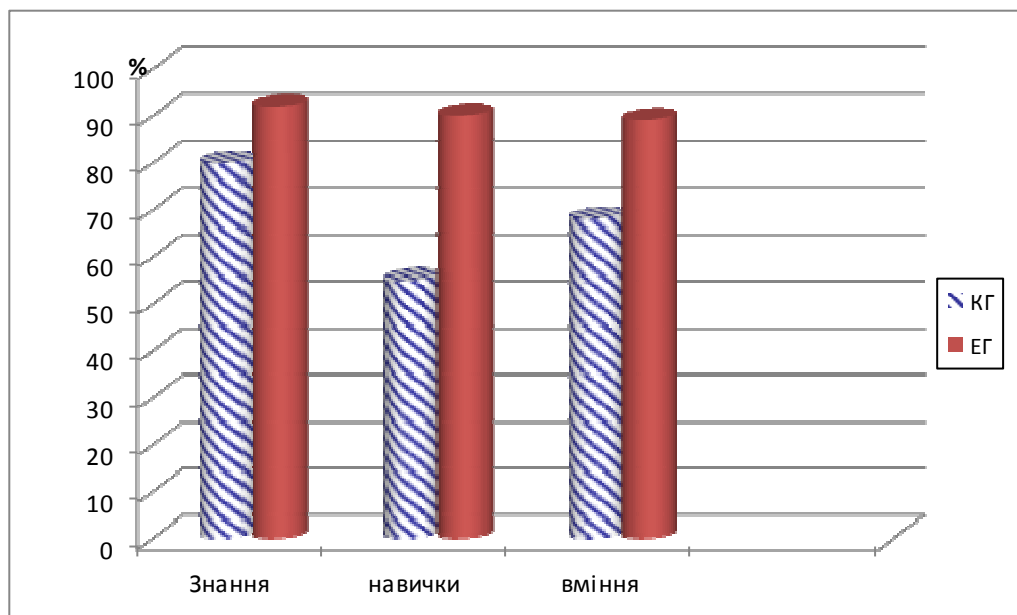

Рис. 3.10. Результат сформованості знань, навичок та вмінь з методики викладання лекцій в контрольній та експериментальній групах на кінець експерименту

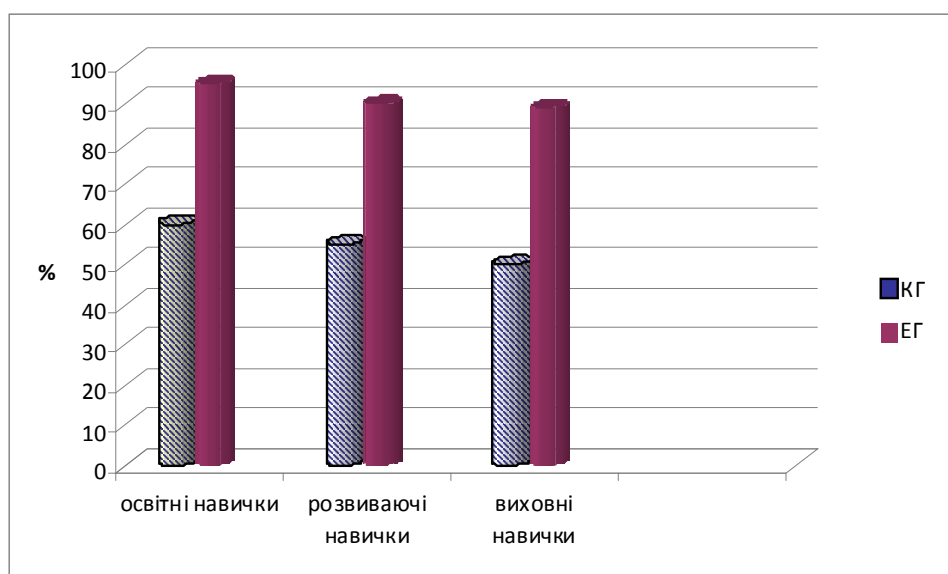

Рис. 3.11. Результат сформованості практичних навичок з методики викладання лекцій в контрольній та експериментальній групах на кінець експерименту

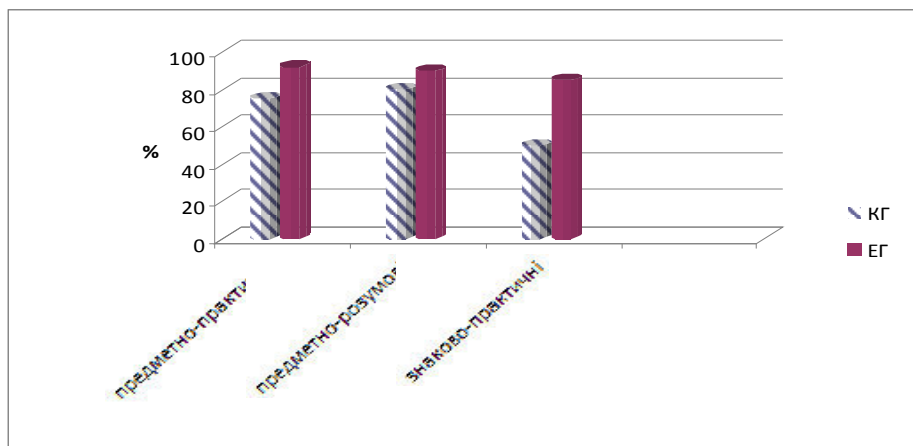

Рис. 3.12. Результат сформованості практичних вмінь реальної професійної готовності з методики викладання лекцій в контрольній та експериментальній групах на кінець експерименту

Ми розглядаємо педагогічну культуру як сукупність культур. Критеріями педагогічної культури є світоглядна культура, педагогічні знання організаційна культура спілкування та почуттів, культура раціонального мислення.

Отримані показники за складовими педагогічної культури зведемо в таблицю 3.8 та рисунки 3.9, 3.13, 3.14.

Таблиця 3.8

Ефективність викладання лекцій магістрантами в контрольній та експериментальній групах

№ п/п	Назва оціночного показника визначення ефективності викладання лекцій магістрантами з правознавства	КГ	ЕГ
1.	Знання (теоретичні) (категорія 1)	4,3	4,8
2.	Навички практичного використання знань (категорія 2)	2,5	4,7
3.	Уміння викладання лекції (категорія 3)	3,5	5,0
4.	Змістовна частина лекції (категорія 4)	2,7	4,7
5.	Середня оцінка по показниках ефективності	3,25	4,73

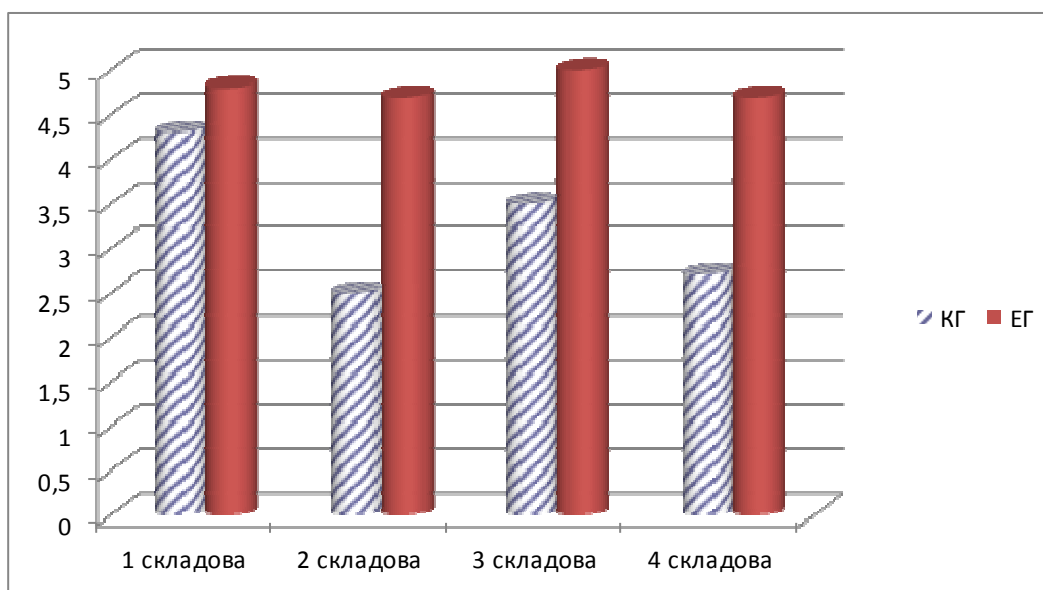

Рис. 3.13. Ефективність викладання лекцій магістрантами в контрольній та експериментальній групах

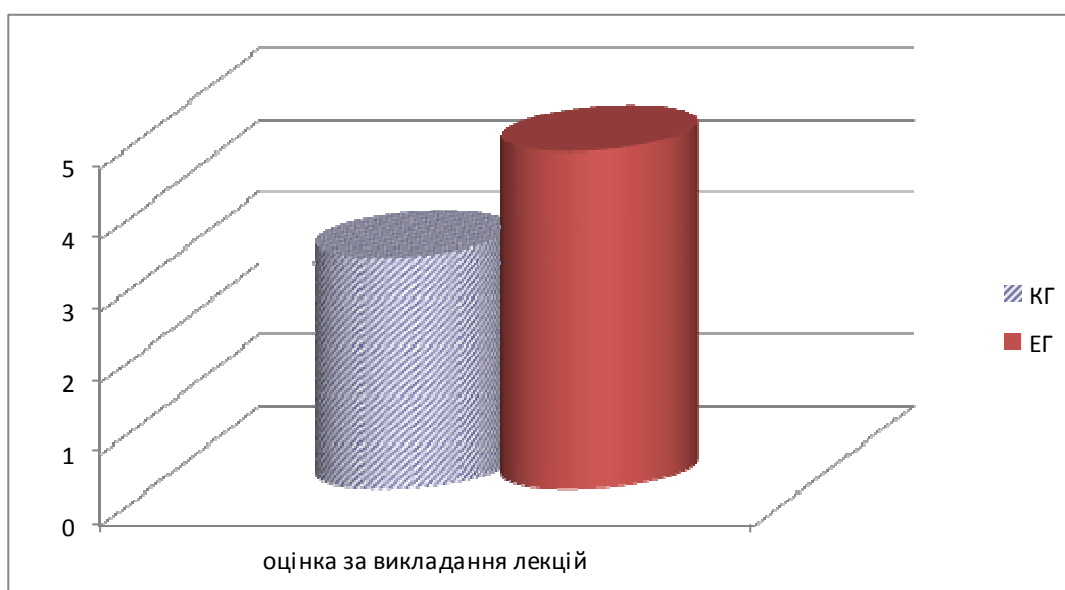

Рис. 3.14. Оцінка за практику викладання лекцій магістрантами з правознавства в контрольній та експериментальній групах

Таблиця 3.9

Узагальнені результати рівнів сформованості культури майбутніх магістрів
правознавців на етапі вхідного та підсумкового контролю

Групи і к-сть студ.	Етап конт- ролю	Узагальнені результати сформованості культури майбутніх магістрів-правознавців								Середній бал (СБ)
		Високий		Достатній		Середній		Низький		
		КС	%	КС	%	КС	%	КС	%	
КГ 74 ст.	ВК	14	10,36	17	12,58	28	20,72	15	11,1	3,41
	ПК	18	13,32	20	14,8	30	22,2	6	4,44	3,49
ЕГ 73 ст.	ВК	15	11,1	16	11,84	26	19,24	16	6,4	3,41
	ПК	27	19,71	29	21,17	13	9,49	4	2,92	4,08

За однакових умов вступу студентів КГ і ЕГ у процес експериментального дослідження (за результатами вхідного контролю) отримані числові значення на завершальному етапі дослідження доводять ефективність експериментальної методики формування культури майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності: з *високим* рівнем кількість студентів збільшилася в КГ з 10,36 % до 13,32% (на 2,96%), а в ЕГ – з 11,1% до 19,71% (на 8,61%), що на 5,65% більше, ніж у КГ; кількість студентів, у яких виявлено *середній* рівень сформованості культури підготовки, збільшилася в КГ з 12,58% до 14,8% (на 2,22%), а в ЕГ – з 11,84% до 21,17% (на 9,33%), що на 7,11% більше ніж у КГ; за показниками *базового* рівня, кількість студентів зменшилась у КГ з 20,72% до 22,2% (на 1,48%), а в ЕГ – з 19,24% до 9,49% (на 9,75%), що на 8,72% більше, ніж у КГ; кількість студентів, у яких виявлено *низький* рівень, зменшилася в КГ з 11,1% до 4,44% (на 6,66%), а в ЕГ – з 6,4 до 2,92% (на 3,48%), що на 0,96% більше, ніж у студентів КГ.

З метою обробки та перевірки достовірності результатів експериментального дослідження інформацію, отриману в ході дослідження, аналізували й піддавали математичній обробці, вірогідність розходжень результатів досліджень визначали за допомогою *t* критерію Стюдента. Узагальнені результати рівнів сформованості культури майбутніх магістрів-правознавців на етапі вхідного та підсумкового контролю підготовки

майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності при однакових стартових значеннях мають такі дані в експериментальній і контрольній групах: $t = 0,185$; $p > 0,05$, наприкінці експерименту в експериментальній групі він склав у середньому 4,08 балів, у контрольній 3,49, при $p < 0,01$. Таким чином, доведено, що результати дослідження рівнів сформованості культури майбутніх магістрів-правознавців на етапі вхідного та підсумкового контролю є вірогідними і підтверджують достовірність проведеного експерименту.

Висновки до розділу

1. Для визначення ефективності моделі підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності проведена математична обробка результатів експерименту, здійснена за традиційними методами математичної обробки педагогічного експерименту.

2. З метою діагностики інтелектуальних здібностей у нашому дослідженні використовувалася методика тесту Г. Айзенка «Коефіцієнт інтелекту», яка дозволяє визначити рівень нестандартного мислення, що особливо важливо для викладача правознавчих дисциплін. Тест призначений для людей віком від 18 до 50 років, які мають освіту не нижче середньої, що цілком задовольняло нашим вимогам для підготовки магістрантів.

3. Уся інформація, отримана в ході експериментального дослідження, піддавалася ретельному аналізу й математичній обробці, вірогідність розходжень результатів досліджень визначали за допомогою t критерію Стюдента. Результати проведених лекційних занять по типу «лекція-конференція» в процесі психолого-педагогічної підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності при однакових стартових значеннях мають такі дані в експериментальній і контрольній групах: $t=0,185$; $p>0,05$, після завершення психолого-педагогічної підготовки

з читання лекцій в експериментальній групі він склав у середньому 5 балів, у контрольній 3,75, при $p < 0,01$.

4. Аналіз отриманих результатів сформованості педагогічної культури в експериментальній і контрольній групах, яка є основною складовою професійної культури викладача правознавчих дисциплін, показав вищі результати в магістрантів експериментальної групи при $t=6,4$; $p < 0,01$, що свідчить про позитивність запропонованої моделі підготовки до викладацької діяльності магістрів з правознавства.

Матеріали розділу опубліковані у таких працях: [26; 32].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні представлено теоретичне узагальнення та нове вирішення проблеми підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності. Це відображено в моделі підготовки майбутніх магістрів із правознавства, впровадження якої сприяло підвищенню рівня сформованості педагогічної культури фахівців.

Результати проведеного дослідження дали підстави зробити такі висновки:

1. Здійснений аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив визначити, що педагогічна діяльність магістрів-правознавців – це складний багатогранний процес, у якому поєднані дві складові процесу: власне педагогічний і педагогічно-психологічний, які мають свої особливості й вимагають специфічної теоретичної, методичної, спеціальної-професійної, фізичної, моральної і психологічної підготовки. Результатом професійного становлення майбутнього магістра-правознавця є сформованість його педагогічної культури. До особливостей підготовки майбутніх магістрів-правознавців відносять: прояв мотивації до педагогічної діяльності тільки під час навчання в магістратурі; наявність технічного мислення; здібність до проведення науково-методичної роботи; психолого-педагогічна підготовка до майбутньої професійної діяльності. Результати констатувального експерименту показали недостатній рівень готовності до педагогічної діяльності наукового працівника на посаді викладача вищого юридичного навчального закладу.

2. На підставі розглянутих наукових джерел у структурі професійної педагогічної діяльності виокремлено складові: педагогічна майстерність, педагогічні здібності та педагогічна творчість. Сутність підготовки магістрів-правознавців до педагогічної діяльності передбачає: ґрунтовні знання з психолого-педагогічних дисциплін; використання новітніх технологій у навчально-виховному процесі; високий рівень педагогічної

майстерності; комплексні підходи до організації навчально-виховного процесу з метою гармонійного розвитку особистості. Педагогічна культура викладача – це якісне володіння культурою професійної мови, висока професійність як фахівця із відповідної галузі, дотримання мовленнєвого етикету, психолого-педагогічна витримка та наявність педагогічного такту. Компонентами педагогічної культури є: мотиваційно-цільовий, ціннісно-орієнтаційний; педагогічно-комунікативний; творчий, операційно-діяльнісний. Педагогічна культура викладача є основою професійної готовності магістра-правознавця до педагогічної діяльності. Така підготовка охоплює зміст формування педагогічної культури (сукупність відповідних знань і вмінь, що забезпечується опануванням відповідної професії викладача; набуття професійно-важливих якостей особистості; входження у професійну діяльність після закінчення магістратури; розвиток майстерності у педагогічній діяльності); професійно-педагогічні погляди та переконання; професійну спрямованість; рефлексію досягнень; професійне самовдосконалення. Специфіка професійної підготовки майбутніх магістрів правознавства відзначається високою самосвідомістю, яка є носієм професійної самосвідомості та етики викладача вищої школи.

3. На основі теоретичних положень професіології та професіографії, анкетування й тестування значної кількості викладачів юридичних кафедр, юристів-практиків, суддів, адвокатів, робітників прокуратури, правоохоронних органів і силових структур, студентів-юристів випускаючих курсів розроблено професіограму магістра з правознавства як викладача (педагогічний аспект), конкретизовано обсяг знань, навичок і вмінь, якими повинен володіти викладач правознавчих кафедр. У професіограмі визначено вагомі коефіцієнти як окремих якостей, так і групи компонентів, що дозволяє розставити акценти при організації специфічного педагогічного процесу підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності. У педагогічному аспекті професіограми майбутнього магістра з правознавства до викладацької діяльності відбиваються складові, які

віддзеркалюють специфіку праці викладача. До них відносять: педагогічну спрямованість особистості, особливості пізнавальної сфери педагога, педагогічний вияв емоційно-вольової сфери, характерологічні та типологічні особливості викладача, основні функції професійної діяльності магістра з правознавства до викладацької діяльності.

4. У процесі дослідження розроблено модель підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності зі складовими: мотиваційно-цільовий блок (мета, завдання і специфічні принципи), діяльнісно-змістовий блок (види підготовки, удосконалені навчальні програми, професіо- і психограми, форми і методи підготовки, організаційно-педагогічні умови, педагогічні уміння, педагогічна культура), оцінно-результативний блок (компоненти, критерії, рівні), результат. Досліджено специфічні принципи підготовки фахівців такого профілю (домінантно-мотиваційної установки; індивідуальності у навчанні; різнонаправленої ритмічної підготовки; суворої регламентації та часового лімітування професійних дій викладача; додаткового психологічного навантаження на основі основної психофізіологічної напруги; емоційності у навчанні) та педагогічні умови (забезпечення професійної мотивації майбутніх магістрів; орієнтація підготовки на професіо- і психограми викладачів правознавства; використання інформаційного середовища навчального закладу; впровадження інтерактивних методів для формування педагогічної культури майбутніх магістрів).

Результати дослідно-експериментальної роботи засвідчили позитивну динаміку ефективності моделі підготовки майбутніх магістрів до викладацької діяльності: середній рівень сформованості культури підготовки, збільшилася в КГ з 12,58% до 14,8% (на 2,22%), а в ЕГ – з 11,84% до 21,17% (на 9,33%), що на 7,11% більше ніж у КГ.

Проведене дослідження не вичерпує всіх проблем підготовки майбутніх магістрів до викладацької діяльності. Подальші наукові пошуки

вбачаємо в продовженні вдосконалення методики підготовки майбутніх магістрів на основі формування в них професійних компетенцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абульханова-Славская К. А. Акмеологическое понимание субъекта : Основы общей и прикладной акмеологии / К. А. Абульханова-Славская. Военная академия им. Ф. Э. Дзержинского. – М. : РАГС, , 1995. – 387 с.
2. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
3. Айзенк Г. Ю. Проверьте свои интеллектуальные способности / Г. Ю. Айзенк. – Рига, 1992. – 73 с.
4. Алексюк А. М. Загальні методи навчання в школі / А. М. Алексюк. – 2-е вид., переробл. і доп. – К. : Радянська школа, 1981. – 206 с.
5. Алексюк А. М. Педагогіка вищої школи України : [історія, теорія : підручник] / А. М. Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 558 с.
6. Амонашвили Ш. А. Педагогическая симфония : [трилогия] / Ш. А. Амонашвили. – М. : Просвещение, 2002. – 672 с.
7. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Б. Г. Ананьев. – М. : Наука, 1977. – 380 с.
8. Андрейцев В. А. Сучасна правнича наука та освіта : [на шляху до Болонського процесу] / В. А. Андрейцев. – К. : Вищ. шк. – 2005. – № 3. – С. 36–54.
9. Андросюк В. Г. Психологія слідчої діяльності : [навч. посіб.] / В. Г. Андросюк. Українська академія внутрішніх справ. – К., 1994. – 280 с.
10. Андрощук А. Г. Професійна підготовка юристів у Німеччині : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Аліна Геннадіївна Андрощук ; АПН України; Інститут вищої освіти. – К., 2006. – 178 с.
11. Андрущенко В. П. Стратегії реформування освіти в Україні : [реком. з освіт. політ.] / В. П. Андрущенко. – К., 2003. – 295 с.
12. Анохин П. К. Избранные труды : [философ. асп. теории функц. сист.] / П. К. Анохин. – М. : Наука, 1978. – 400 с.

13. Архангельский С. И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы : [учебно-метод. пособ.] / С. И. Архангельский. – М. : Высшая школа, 1980. – 368 с.
14. Афанасьева О. В. Этика и психология профессиональной деятельности юриста : [учеб. пособие для студ.] / О. В. Афанасьева, А. В. Пищелко. Учрежд. сред. проф. образ., обуч. по спец. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Academia, 2004. – 220 с.
15. Бабанский Ю. К. Оптимизация процесса обучения : [общедидакт. аспект.] / Ю. К. Бабанский. – М. : Педагогика, 1977. – 254 с.
16. Бабанский Ю. К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований / Ю. К. Бабанский. – М. : Просвещение, 1982. – 192 с.
17. Байков А. В. Юридическая клиника : [опыт практического обучения юристов] / А. В. Байков. – М. : Просвещение, 1999. – 204 с.
18. Балл Г. О. Про психологічні засади формування готовності до професійної праці / Г. О. Балл // Психолого-педагогічні проблеми професійної освіти : Науково-методичний збірник ; ред. І. П. Зязюна та ін. – К., 1994. – 384 с.
19. Балл Г. О. Про реалізацію гуманістичних засад у розбудові освіти і педагогічної діяльності / Г. О. Балл // Формування особистості майбутнього вчителя : науково-метод. збірн. ; за ред. М. І. Сметанського, Р. С. Гуревича. – Вінниця, 1999. – С. 5–9.
20. Бандурка А. М. Психология управления / А. М. Бандурка, С. П. Бочарова, Е. В. Землянская. – Х. : «Фортуна-Пресс», 1998. – 464 с.
21. Бандурка А. М. Юридическая психология : [учебн.] / А. М. Бандурка, С. П. Бочарова, Е. В. Землянская. – Х. : Изд-во нац. ун-та внутренних дел, 2002. – 640 с.
22. Бандурка О. М. Юридична деонтологія : [підручник] / О. М. Бандурка, О. Ф. Скакун. – Харків. : Вид-во НУВС, 2002. – 336 с.

23. Батышев С. Я. Научная организация учебно-воспитательного процесса / С. Я. Батышев. – М. : Высшая школа, 1975. – 448 с.
24. Бахтин М. М. Собрание сочинений / М. М. Бахтин. – Институт мировой литературы им. А. М. Горького РАН. Т. 1. – М., 1996. – 957 с.
25. Бедь В. В. Юридична психологія : [навч. посіб.] / В. В. Бедь. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : МАУП, 2004. – 436 с.
26. Безсмолий Є. Б. Формування педагогічної культури юристів в процесі педагогічної підготовки майбутніх магістрів з правознавства [Електронний ресурс] / Є. Б. Безсмолий // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України : Електронне наукове фахове видання. – 2011. – № 2. – Режим доступу : [http : //www.nbu.gov.ua/e-journals/Vnadps /2011_2/zmist.html](http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Vnadps/2011_2/zmist.html).
27. Безсмолий Є. Б. Теоретичні та практичні аспекти формування педагогічної культури викладача у процесі підготовки майбутнього магістра з правознавства до викладацької діяльності / Є. Б. Безсмолий // Наукові записки : зб. наук. статей нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 97. – С. 18–24.
28. Безсмолий Є. Б. Значення педагогічних складових професіограми у формування викладача правознавчих дисциплін [Електронний ресурс] / Є. Б. Безсмолий // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України : електрон. наук. фах. вид. ; гол. ред. Потапчук Є. М., 2012. – Вип. 1.– Режим доступу : [http : //www.nbu.gov.ua/-journals/Vnadps /2012_1 /zmist.html](http://www.nbu.gov.ua/-journals/Vnadps/2012_1/zmist.html).
29. Безсмолий Є. Б. Педагогічні принципи формування магістрів до викладацької діяльності / Є. Б. Безсмолий // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : зб. наук. праць КНЛУ. – Вип. 45, – К., 2011.– С. 60–62.
30. Безсмолий Є. Б. Професійна компетентність викладача юридичного ВНЗу та особливості його педагогічної діяльності / Є. Б. Безсмолий // Науковий вісник Чернівецького нац. ун-ту

ім. Ю. Федьковича. Серія : Педагогіка та психологія. – Ч. : ЧНУ, 2012. – Вип. 620. – С. 9–17.

31. Безсмолий Е. Б. Теоретическое и практическое значение педагогических принципов в подготовке будущих магистров правоведения к преподавательской деятельности / Е. Б. Безсмолий // Фундаментальные исследования. Ч. 12. – М. : Изд-во дом «Академия Естествознания», – 2013. – № 10. – С. 2764–2767.

32. Безсмолий Є. Б. Результати та аналіз експерименту практичного впровадження в навчальний процес підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності / Є. Б. Безсмолий // Наукові записки : Педагогіка. – Вип. 115, – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013.– С. 27–33.

33. Безсмолий Є. Б. Модель підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності / Є. Б. Безсмолий // Науковий вісник Чернівецького нац. ун-ту ім. Ю. Федьковича. Серія : Педагогіка та психологія. – Вип. 715, – Ч. : ЧНУ, 2014. – С. 9–16

34. Безсмолий Є. Б. Педагогічні особливості забезпечення цілісності юридичної освіти в Україні / Є. Б. Безсмолий // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційні технології соціально-гуманітарного профілю в системі освіти». – К. : НФПУ, 2009. – С. 107–115.

35. Безсмолий Є. Б. Теорія виховання як складова формування духовності відповідно цільової моделі професійної підготовки майбутніх юристів / Є. Б. Безсмолий, В. С. Рижиков // Науковий вісник інноваційних технологій. Кіровоград : НДЦІН, – 2013. – № 2. – С. 49–54

36. Безсмолий Є. Б. Методика викладання у вищій школі / Є. Б. Безсмолий. Робоча програма за кредитно-модульною системою для магістрантів спеціальності «0601 «Право». – К. : НДЦІТ, 2011. – 34 с.

37. Безсмолий Є. Б. Навчальна програма дисципліни «Юридична психологія» / Є. Б. Безсмолий, В. С. Рижиков. – Кіровоград : НДЦІТ, 2011. – 52 с.

38. Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения / В. П. Беспалько. Институт ПО Министерства образования России. – М., 1995. – 208 с.
39. Беспалько В. П. Основы теории педагогических систем / В. П. Беспалько. – Воронеж : ВГУ, 1977. – 304 с.
40. Бех І. Д. Категорія «ставлення» в контексті розвитку образу «Я» особистості / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 3. – С. 9–21.
41. Бех І. Д. Особистісно-орієнтований підхід у вихованні / І. Д. Бех // Українсько-польський щорічник «Професійна освіта : Педагогіка і психологія» ; за ред. Т. Левитського, І. Зязюна, І. Вільш, Н. Ничкало. – Ченстохово. – К., 2000. – С. 331–350.
42. Библер В. С. Нравственность : [культура, современность, мышление и творчество] / В. С. Библер. – М. : Просвещение, 1988. – 204 с.
43. Борисова И. В. Конструирование деловых игр / И. В. Борисова // Новые методы и средства обучения. – 1989. – № 2 (6). – С. 54–75.
44. Блажук О. А. Модель формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування інформаційних технологій у професійній діяльності та результати експерименту / О. А. Блажук // Науковий вісник Чернівецького нац. ун-ту ім. Ю. Федьковича. Серія : Педагогіка та психологія. Вип. 589. Педагогіка та психологія. – Чернівці : ЧНУ, 2011. – С. 9–16.
45. Блауберг И. В. Становление и сущность системного подхода / И. В. Блауберг, Э. Г. Юдин. – М. : Наука, 1973. – 270 с.
46. Блонский П. П. Память и мышление / П. П. Блонский. – М. : Изд-во «Питер», 2001. – 288 с.
47. Бойко Ю. Ю. Формування психологічної готовності майбутніх юристів до професійної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07 / Бойко Юлія Юріївна ; Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, – К., 2008. – 24 с.

48. Бойко Ю. Ю. Формування професійної спрямованості особистості майбутнього юриста / Ю. Ю. Бойко // Актуальні проблеми психології. Психофізіологія. Медична психологія. Генетична психологія : зб. наук. пр. ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Том V. – К., 2006. – С. 47–53.

49. Бондаревская Е. В. Педагогика : учебн. пособ. [личн. в гуманист. теориях и системах воспитания] / Е. В. Бондаревская, С. В. Кульневи. – Р. : Учитель, 1999. – 567 с.

50. Болонський процес Європейський простір освіти у новому десятиріччі [Електронний ресурс] ; Львенське Комюніке : [комюніке конференції Європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту]. – Львен, 2009. – 289 с. – Режим доступу : [http : //nau.edu.ua/ua/study/bolonskij-protses/1196-lovenske-komyunike.html](http://nau.edu.ua/ua/study/bolonskij-protses/1196-lovenske-komyunike.html).

51. Бочелюк В. Й. Юридична психологія : [навч. посіб. для ВНЗ] / В. Й. Бочелюк. – К. : ЦУЛ, 2010. – 336 с.

52. Бризгалов І. В. Юридична деонтологія : [короткий курс лекцій] / І. В. Бризгалов. – 3-те вид., стереотип. – К. : МАУП, 2003.– 48 с.

53. Васильев В. Л. Юридическая психология : криминальная психология, современные данные по психологии организованной преступности и терроризма, методологические основы юридической психологии, психология юридического труда, психологические приемы борьбы с организованной преступностью, судебно-психологическая экспертиза, психологические портреты участников правовых отношений : учебник для ВУЗов. – 6-е изд. / В. Л. Васильев. – Питер. : СПб., 2010. – 608 с.

54. Васильев В. Л. Юридическая психология : [учебн. для вузов] / В. Л. Васильев. – 5-е издание, переработанное и доп. – Питер. : СПб., 2003. – 656 с.

55. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер, Ю. Н. Давыдова. – предисл. П. П. Гайдено. – М. : Прогресс, 1990. – 808 с.

56. Веряев А. А. От образовательных сред к образовательному пространству : культурологический подход к проблеме / А. А. Веряев, И. К. Шалаев // Педагогическая наука, технология, практика. – М. : Прогресс. – 1988. – № 2(5). – С. 23–31.

57. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : [метод. посіб. для студ. магістр.] / С. С. Вітвицька. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.

58. Выбор методов обучения в средней школе ; под ред. Ю. К. Бабанского. – М. : Педагогика, 1981. – 176 с.

59. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1994. – 479 с.

60. Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский. – М : Изд-во «Лабиринт», 1999. – 352 с.

61. Выготский Л. С. Собрание сочинений / Л. С. Выготский // Вопросы теории и истории психологии ; под. ред. А. Р. Лурия, М. Г. Ярошевского. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 1 :– 488 с.

62. Высоцкий С. В. Структура психолого-педагогических условий формирования поисково-творческой направленности личности в процессе обучения / С. В. Высоцкий // Науковий вісник Південноукраїнського державного університету ім. К. Д. Ушинського : зб. наук. пр. – Вип. 8–9, – О., 1999. – С. 90–94.

63. Гальперин П. Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий / П. Я. Гальперин // Исследование мышления в советской психологии. – М. : Наука, 1966. – С. 236–277.

64. Гальперин П. Я. Формирование знаний и умений на основе теории поэтапного усвоения умственных действий / П. Я. Гальперин, Н. Ф. Талызина. – М. : МГУ, 1970. – 180 с.

65. Головка Н. І. Навчальна програма дисципліни «Правова педагогіка» (для магістрів) / Н. І. Головка. – К. : МАУП, 2005. – 14 с.

66. Господарський кодекс України (Відомості Верховної ради України (ВВР), 203, № 18, № 19–20, № 21–22, № 436–IV). – К., 2003. – С. 144.

67. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний і методологічний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. докт. пед. наук : спец. 13.00.04 / Валентина Миколаївна Гриньова ; Інститут педагогіки і психології професійної освіти. Академії педагогічних наук України. – К., 2001. – 45 с.

68. Гриньова В. М. Саморегуляція навчальної діяльності школярів (теоретично-методичний аспект) / В. М. Гриньова. – П. : «Кобеляки», 1996. – 253 с.

69. Губернський Л. В. Культура, ідеологія, особистість / Л. В. Губернський, В. П. Андрущенко, М. І. Михальченко. – К. : Знання України, 2002. – 577 с.

70. Гусарев С. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності) : [навч. посіб.] / С. Д. Гусарев, О. Д. Тихомиров. – 2-ге вид., перероб. – К. : Знання, 2006. – 487 с.

71. Гусев С. С. Проблема понимания в философии / С. С. Гусев, Г. Л. Тульчинский. – М. : Политиздат, 1985. – 184 с.

72. Данилов М. А. Дидактика / М. А. Данилов, Б. П. Есипов ; под общ. ред. Б. П. Есипова. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1957. – 518 с.

73. Дидактика современной школы : [пособие для учителя] / В. А. Онищук и др. ; под ред. В. А. Онищука. – К. : Радянська школа, 1987. – 351 с.

74. Дмитриев Ю. А. Юридическая педагогика : [курс лекций] / Ю. А. Дмитриев. – М. : «Деловой двор», 2008. – 240 с.

75. Дракин В. И. Послесловие к книге / В. И. Дракин, В. Н. Пушкин, В. П. Зинченко // Оперативное мышление в больших системах. – М. : Энергия, 1965. – С. 348–364.

76. Енциклопедія освіти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2005. – 448 с.

77. Ертисбаева Г. Н. Применение инновационных технологий в юридических вузах / Г. Н. Ертисбаева, Н. А. Минжанов, Г. С. Балабиева // Проблемы и перспективы развития юридического образования в условиях модернизации национальной системы образования : Международная республик. науч. практ. конф. – Караганда : КЮИ МВД РК им. Б. Бейсенова, 2007. – С. 76–79.

78. Жалинский А. Э. Профессиональная деятельность юриста / А. Э. Жалинский. – М. : Изд-во БЕК, 1997. – 312 с.

79. Жовта Л. О. Використання інноваційних технологій навчання – запорука підготовки творчих спеціалістів / Л. О. Жовта // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр.; ред. кол. : І. А. Зязюн, (гол. ред.) та інші. – Вип. 5. – Київ-Вінниця : ДОВ Вінниця, 2004. – С. 242–247.

80. Журавський В. С. Проблеми юридичної освіти [Текст] / В. С. Журавський // Юридичний вісник України, 2003. – 115 с.

81. Журавський В. С. Юридична освіта в Україні : [сучасний стан та напрями вдоскон.] / В. С. Журавський, О. П. Копиленко // Право України.– 2004. – № 11. – С. 3–6.

82. Загвязинский В. И. Исследование движущих сил учебного процесса : дисс. ... докт. пед. наук : 13.00.04 / Владимир Ильич Загвязинский. – М., 1973. – 449 с.

83. Загвязинский В. И. Теория обучения : современная интерпретация : [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. завед.] / В. И. Загвязинский ; под ред. В. А. Сластенина. – М. : Академия, 2001. – 384 с.

84. Закон України «Про вищу освіту» ; Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014. – С. 37–38.

85. Закон України «Про освіту» ; Відомості Верховної ради (ВВР) (зі змінами і доповненнями). – 1991. № 43. – 451 с.

86. Занюк С. С. Психологічні закономірності керування мотивацією учіння студентської молоді автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 / Сергій Степанович Занюк ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2004. – 20 с.
87. Зимняя И. А. Педагогическая психология / И. А. Зимняя. – М. : Логос, 2004. – 384 с.
88. Зимняя И. А. Лингвopsиxология речевой деятельности / И. А. Зимняя. Московский психолого-социальный институт. – М. : Изд-во «МОДЕК», 2001. – 432 с.
89. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність : [підручник] / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривоно. – 2-ге вид. допов. і переробл. ; за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища пік., 2004. – 422 с.
90. Зязюн І. А. Освітні парадигми і педагогічні технології в контексті філософії освіти / І. А. Зязюна // Образование без границ. – М. : МЦЦ Артек. – 2002. – № 2. – С. 19–25.
91. Іванішена С. В. Форми та методи інтерактивного навчання / С. В. Іванішена // Початкова школа. – 2006. – № 3. – С. 9–11
92. Ильин Е. Н. Искусство общения / Е. Н. Ильин. – М. : Педагогика, 1982. – 189 с.
93. Ильина Т. А. Структурный подход к организации обучения / Т. А. Ильина. – М. : Знание, 1973. – 126 с.
94. Исаев И. Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя : [учебн. пособие. высш. учеб. завед.] / И. Ф. Исаев. – М. : Изд-во центр «Академия», 2002. – 208 с.
95. Каган М. С. Системный подход и гуманитарное образование / М. С. Каган. – Л. : ЛГУ, 1991. – 384 с.
96. Каган В. И. Основы оптимизации процесса обучения в высшей школе / В. И. Каган, И. А. Сыченков. – М. : Высшая школа, 1987. – 143 с.
97. Кан-Калик В. А. Педагогическое творчество / А. В. Кан-Калик, Н. Д. Никандров. – М. : Педагогика, 1990. – 144 с.

98. Карабін О. Й. Особливості сучасного стану інформаційного середовища в вищих навчальних закладах / О. Й. Карабін // Педагогічні науки : зб. наук. праць Херсонського держ. ун-ту. – Вип. LII. – Х., 2009. – С. 440–443.

99. Карелин А. А. Большая энциклопедия психологических тестов / А. А. Карелин. – М. : Эксмо, 2007. – 416 с.

100. Карнеги Д. Как завоевать друзей и оказывать влияние на людей. Как вырабатывать уверенность себе и влиять на людей, выступая публично. Как перестать беспокоиться и начать жить / Д. Карнеги. – М. : Топикал, Цитадель, 1995. – 832 с.

101. Карпіловська С. Я. Основи професіографії : [навч. посіб.] / С. Я. Карпіловська, Р. И. Мітельман, В. В. Синявський, О. М. Ткаченко, Б. О. Федоришин, О. О. Ящишин. – К. : МАУП, 1997. – 148 с.

102. Кассандрова О. Н. Обработка результатов наблюдений / О. Н. Кассандрова, В. В. Лебедев. Главная редакция физико-математической литературы. – М. : Наука, 1970. – 140 с.

103. Кашлев С. С. Технология интерактивного обучения / С. С. Кашлев. – Мн. : Белорусский верасень, 2005. – 196 с.

104. Кикоть В. Я. Юридическая педагогика : учебн. [для студ. вузов обучающихся по специальности «Юриспруденция»] / В. Я. Кикоть, А. М. Столяренко. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 895 с.

105. Клименко Л. В. Управление учебно-познавательной деятельностью курсантов во внеаудиторное время / На материале самостоятельной работы по дисциплинам гуманитарного цикла : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Любов Васильевна Клименко ; Національна академія державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького. – Днепропетровск, 1988. – 22 с.

106. Климов Е. А. Психология профессионала : [избр. психол. тр]. / Е. А. Климов. Ин-т практической психологии ; гл. ред. Д. И. Фельдштейн. – М. : НПО «Модекс», 1996. – 400 с.

107. Климов Е. А. Психология индивидуальности : [избр. псих. труды] / Е. А. Климов, В. С. Мерлин. – М. : Изд-во «Психологический институт», 2005. – 544 с.
108. Коваль Н. В. Введение в юридическую специальность (деонтологический аспект) : [курс лекций] / Н. В. Коваль. – Донецк : Центр подготовки абитуриентов, 1998. – 192 с.
109. Ковальчук Г. О. Активізація навчання в економічній освіті : [навч. посіб.] / Г. О. Ковальчук. – 2-ге вид., доп. – К. : КНЕУ, 2005. – 298 с.
110. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения / Я. А. Коменский // Педагогика. – Т. 1. – М., 1982. – 656 с.
111. Кондрашова Л. В. Процесс обучения в высшей школе / Л. В. Кондрашова. – Кривой Рог : КГПУ, 2001. – 171 с.
112. Кондрашова Л. В. Имитационно-игровое обучение в высшей школе / Л. В. Кондрашова, М. Г. Виевская, Л. А. Савченко. – Кривой Рог : КГПУ, 2001. – 194 с.
113. Кони А. Ф. Избранные произведения / А. Ф. Кони, А.Б. Амелин. – М. : Госуд. изд-во юрид. лит., 1956. – 888 с.
114. Коновалова В. Е. Основы юридической психологии : [учебник] / В. Е. Коновалова, В. Ю. Шепитько. – Х. : Одиссей, 2006. – 352 с.
115. Конституція України. Відомості Верховної ради. Із змінами, внесеними згідно із Законом N 2222-IV (2222-15) від 08.12.2004. – 2005. – № 2. – С. 44.
116. Коржова М. М. Підготовка майбутніх інженерів-педагогів до використання імітаційного моделювання як засобу навчання програмування : актуалізація проблеми / М. М. Коржова, В. Г. Хоменко // Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах. – 2007. . – № 6 (12). – С. 19–25.
117. Котикова О. М. Психолого-педагогічна підготовка у стандартах юридичної освіти / О. М. Котикова // Проблеми освіти : зб. наук. пр.

Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, – Вип. 56, 2008. – С. 26–30 с.

118. Котикова О. М. Особисто діяльнісний підхід до психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів / О. М. Котикова // Науково-методичний збірник : Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, – Вип. 53, – К., 2008. – С. 60–64.

119. Костицький М. В. Про об'єкт і предмет юридичної психології / М. В. Костицький // Юридична психологія та педагогіка. – 2008. – № 2. – С. 3–20.

120. Кремень В. Г. Освіта і наука України : шляхи модернізації [факти, роздуми, перспективи] / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2003. – 216 с.

121. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні : [інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати] / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2005. – 448 с.

122. Крутецкий В. А. Психология : [учеб. для учащихся пед. училищ] / В. А. Крутецкий. – М. : Просвещение, 1980. – 352 с.

123. Кряж И. В. Психологические основы профконсультации и профотбора : [учебно-метод. пособ.] / И. В. Кряж. – Х., 2001. – 96 с.

124. Кузнецова А. Г. Развитие методологии системного подхода в отечественной педагогике : [монография] / А. Г. Кузнецова. – Х. : Изд-во ХК ИППК ПК, 2001. – 152 с.

125. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : [посібник] / А. І. Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – 486 с.

126. Левитан К. М. Юридическая педагогика : [учебник] / К. М. Левитан. – М. : Изд-во «Норма», 2008. – 432 с.

127. Левитан К. М. Личность педагога : [становление и развитие] / К. М. Левитан. – С., 1991. – 320 с.

128. Левитан К. М. Педагогическая деонтология и ее категориально-понятийный строй / К. М. Левитан // Понятийный аппарат педагогики и образования. – Вып. 3, – Екатерин., 1998. – С. 112–125.

129. Левківський М. В. Історія педагогіки : [навч. метод. посіб.] / М. В. Левківський. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 190 с.
130. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики / А. Н. Леонтьев. – М. : МГУ, 1972. – 575 с.
131. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1977. – 304 с.
132. Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения / И. Я. Лернер. – М. : Педагогика, 1981. – 238 с.
133. Лернер И. Я Система дидактических знаний и ее значение для построения учебно-воспитательного процесса / И. Я. Лернер // Современная дидактика : Теория-практика. – М. : Педагогика, 1994. – 170 с.
134. Лігоцький А. О. Система різнорівневої підготовки фахівців в Україні (теоретико-метод. аспект) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Лігоцький Анатолій Олексійович ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 1997. – 484 с.
135. Лігоцький А. О. Освіта України-її сьогодення та шляхи розвитку : [навч. метод. посіб.] / А. О. Лігоцький. Українська академія внутрішніх справ. – К., 1995. – 47 с.
136. Ломов Б. Д. Психологическая наука и общественная практика / Б. Д. Ломов. – М. : Знание, 1974. – 46 с.
137. Лурия А. Р. Маленькая книжка о большой памяти (Умнемониста) / А. Р. Лурия. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1968. – 88 с.
138. Макаренко А. С. Собрание сочинений / А. С. Макаренко. – М. : Правда, Т. 1., 1971. – 429 с.
139. Макаров Р. Н. Методы построения профессиограмм и оценки психофизиологической подготовленности оператора : [метод. рек.] / Р. Н. Макаров, И. А. Жданов, Л. Ф. Смирнова. – К. : Киров. ВЛУГА, 1987. – 74 с.
140. Макаров Р. Н. Теория и практика конструирования целевых моделей операторов особо сложных систем управления : [монография] /

Р. Н. Макаров, Л. В. Герасименко. – М. : Изд-во междунар. акад. проб. человека в авиации и космонавтике, 1997. – 450 с.

141. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – 3-е изд. – Питер. : СПб., 2008. – 352 с.

142. Матвійчук Л. О. Групова робота як один із методів інтерактивного навчання / Л. О. Матвійчук // Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук. – Х. : ХНУ, 2005. – С. 117–119.

143. Матюшкин А. М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении / А. М. Матюшкин. – М. : Педагогика, 1972. – 208 с.

144. Методичні рекомендації щодо написання магістерської роботи. – К. : МАУП, 2007. – 34 с.

145. Мельник В. В. Інтеракція в освітньому процесі : [технологія організації] / В. В. Мельник // Управління школою. – 2006. – № 23 (133). – С. 15–35.

146. Мельничук І. М. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04 / Ірина Миколаївна Мельничук ; Тернопільський держ. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2011. – 585 с.

147. Мищенко Л. И. Теоретические основы формирования содержания педагогического образования (на материалах подготовки учителя начальных классов) дисс. ... докт. пед. наук : 13.00.04 / Леонид Иванович Мищенко ; Курский ордена «Знак почета» государственный педагогический университет. – Курск, 1997. – 420 с.

148. Мороз О. Г. Викладач вищої школи : психолого-педагогічні основи підготовки : [навч. посіб.] / О. Г. Мороз, О. С. Падалка, В. І. Юрченко ; за заг. ред. О. Г. Мороза. – К. : НПУ, 2006. – 208 с.

149. Нікітіна І. В. Формування професійної мотивації студента як детермінанти його творчого розвитку і працевлаштування / І. В. Нікітіна, В. В. Мартич // Вісник Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут». Серія : Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2010. – № 1 (28). – С. 206–211.

150. Нісімчук А. С. Сучасні педагогічні технології : [навч. посіб.] / А. С. Нісімчук, О. С. Падалка, О. Т. Шпак. – К. : Вид-во центр «Просвіта», 2000. – 368 с.

151. Новик Н. Б. Наглядность и модели в теории элементарных частиц / Н. Б. Новик // Философские проблемы физики элементарных частиц : сб. стат. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – 306 с.

152. Новиков Д. А. Статистические методы в педагогических исследованиях (типовые случаи) / Д. А. Новиков. – М. : Пресс, 2004. – 67 с.

153. Ничкало Н. Г. Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти : [монографія] / Н. Г. Ничкало, І. А. Зязюн, М. П. Лещенко. Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. – К. : АПН України, 2003. – 245 с.

154. Ничкало Н. Г. Підносити науковий потенціал педагогів професійної школи / Н. Г. Ничкало // Професійно-технічна освіта. – 2006. – № 1. – С. 11–12.

155. Основы дидактики ; под ред. Б. П. Есипова. – М. : Просвещение, 1967. – 304 с.

156. Падалка О. С. Педагогічні технології : [навч. посіб.] «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана / О. С. Падалка, А. С. Нісімчук, І. О. Смолук. – К., 1995. – 256 с.

157. Педагогика ; под ред. Ю. К. Бабанского и др. – М. : Просвещение, 1988. – 478 с.

158. Педагогика ; под ред. П. И. Пидкасистого. – М. : Российское педагогическое общество, 1996. – 602 с.

159. Педагогика : [новый курс учеб. для студентов вузов, обучающихся по пед. спец.] : в 2 кн. [Текст] / И. П. Подласый. Процесс воспитания. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 255 с.

160. Педагогика. Краткий курс лекций : [учеб. пособие для студ. пед. учеб. завед.] / В. С. Курило, А. Н. Чиж, Н. С. Кратинов. – Л. : Альма-матер, 2001. – 231 с.

161. Педагогічні ідеї О. В. Духновича. Історія педагогіки ; за ред. М. С. Гриценка. – К. : Веселка, 1973. – С. 184–187.

162. Пелипчук С. М. Педагогічні умови формування суб`єктності майбутніх юристів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Світлана Михайлівна Пелипчук ; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – Київ, 2007. – 20 с.

163. Пехота О. М. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : [навч. посіб.] / О. М. Пехота, В. Д. Будак, А. М. Старева, К. Ф. Нор, В. І. Шуляр, І. М. Михайлицька, І. В. Манькусь, Т. В. Олексюк, О. І. Галицький ; за ред. І. А. Зязюна, О. М. Пехоти. – К. : Вид-во А. С. К, 2003. – 240 с.

164. Пирожков В. Ф. Криминальная психология / В. Ф. Пирожков. – М. : «Ос. –89», 2001. – 704 с.

165. Платонов К. К. Проблемы способностей / К. К. Платонов. – М. : Наука, 1972. – 312 с.

166. Платонов К. К. Структура и развитие личности / К. К. Платонов. – М. : Наука, 1986. – 255 с.

167. Плешкова Н. Є. Поняття правових норм. Їх структура, види, тлумачення [Електронний ресурс] / Н. Є. Плешкова. – Режим доступу : [http : //urist.com.ua/unknown/unknown_011.htm](http://urist.com.ua/unknown/unknown_011.htm).

168. Подласый И. П. Педагогика : [новый курс учеб. для студ. высш. учеб. завед.] / И. П. Подласый. Общин. основы процессобучения, – Кн. 1 – М. : Изд-во центр ВЛАДОС, 2004.– 574 с.

169. Полат Е. С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования : [учеб. пособ.] / Е. С. Полат, Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева, А. Е. Петров. – М. : Академия, 2001. – С. 53–57.

170. Порубов Н. И. Юридическая этика : [учеб. пособ.] / Н. И. Порубов, А. Н. Порубов. – Мн. : Выш. школа, 2003. – 352 с.

171. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : [учебн. пособ.] / Д. Я. Райгородский. – Самара, 1998. С. 637–641.

172. Романишина О. Я. Педагогічні умови формування інформаційної культури студентів коледжу / О. Я. Романишина // Наукові записки Тернопільський держ. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Серія : Педагогіка. – 2005. – № 4. – С. 108–112.

173. Романов В. В. Юридическая психология / В. В. Романов. – М., 2000. – 280 с.

174. Романов В. В. Юридическая психология : учебн. [для юрид. спец. ВУЗов] / В. В. Романов. – М. : Юрист, 2009. – 560 с.

175. Рижигов В. С. Значення цілісного педагогічного процесу в побудові професіографічного профілю юриста / В. С. Рижигов // Вісник Луганського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. – 2009. – № 23 (186). – С. 55–64.

176. Рижигов В. С. Теорія і практика конструювання цільових моделей (професіограм) та процесу професійної підготовки майбутніх юристів : [монографія] / В. С. Рижигов. – Херсон. : Вид-во «Айлант», 2010. – 280 с.

177. Рижигов В. С. Теорія та практика ігрового навчання в професійній підготовці майбутніх юристів : [монографія] / В. С. Рижигов. – Х. : Вид-во «Айлант», 2011. – 215 с.

178. Рижигов В. С. Методика використання «мозкового штурму» на семінарських заняттях в професійній підготовці майбутніх юристів відповідно до професіографічного профілю / В. С. Рижигов // Наукові записи : Педагогіка, – Вип. 97, – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – С. 172–178.

179. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. О месте психического во всеобщей взаимосвязи явлений материального мира / С. Л. Рубинштейн. – М. : Изд-во АН СРСР, 1957. – 328 с.

180. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологи / С. Л. Рубинштейн. – М. : Изд-во АН СРСР, 2000. – 404 с.
181. Румшинский Л. З. Математическая обработка результатов эксперимента / Л. З. Румшинский. – М. : Наука, 1971. – 192 с.
182. Савчук О. В. Впровадження інтерактивних методик навчання як складова процесу трансформації освіти / О. В. Савчук // Вісник Черкаського ун-ту. Серія : Педагогічні науки. – Вип. 157, – Ч., 2009. – С. 151–156.
183. Светлорусова А. В. Професійна підготовка магістрів управління навчальним закладом на засадах рефлексивного підходу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Анна Володимирівна Светлорусова ; Ін-т пед. освіти і освіти доросл. АПН України. – Київ, 2009. – 22 с.
184. Семенов Ю. М. Естетичне виховання курсантів вищих військових закладів освіти : дис. ... канд. пед. наук : 20.02.02 / Семенов Юрій Миколайович ; Український педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 1998. – 183 с.
185. Сидоркин А. М. О сущности педагогических явлений / А. М. Сидоркин // Педагогическая наука в условиях перестройки. – М. : Педагогическое общество РСФСР, 1988. – 165 с.
186. Сидоркин А. М. О специфике педагогических систем / А. М. Сидоркин // Теоретико-методологические вопросы педагогики. – М. : НИИ ОП АПН СССР, 1990. – 166 с.
187. Скакун О. Ф. Юридическая деонтология : учебн. [для ВУЗов] / О. Ф. Скакун. – Харьков : Эспада, 2009. – 384 с.
188. Скаткин М. Н. Методология и методика педагогических исследований / М. Н. Скаткин. – М. : Педагогика, 1986. – 150 с.
189. Сластенин В. А. Педагогика : [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. завед.] / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов. – М. : Изд-во центр «Академия», 2002. – 576 с.

190. Сливка С. С. Правнича деонтологія / С. С. Сливка. – К. : Атика, 1999. – 336 с.
191. Сливка С. С. Філософсько-правові проблеми професійної культури юриста : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.12 / Степан Степанович Сливка ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2002. – 32 с.
192. Слободчиков В. И. Психология человека / В. И. Слободчиков, Е. И. Исаев. – М. : Школа Пресс, 1995. – 321 с.
193. Сорокин П. А. Классификация актов поведения / П. А Сорокин // Человек. Цивилизация. Общество : общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Согомонов. – М. : Политиздат, 1992. – 453 с.
194. Сорович М. К. Порівняльна характеристика вищої юридичної освіти України і США / М. К. Сорович. – К., 2002. – 146 с.
195. Столяренко А. М. Прикладная юридическая психология / А. М. Столяренко. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 423 с.
196. Столяренко А. М. Юридическая педагогика : [курс лекций] / А. М. Столяренко. – М. : Ассоциация авт. и изд-во «ТАНДЕМ», 2000. – 496 с.
197. Сисоєва С. О. Педагогічні технології професійної освіти : навчальний тренінг : [навч.-метод. посіб.] / С. О. Сисоєва, Л. І. Бондарева. – К. : Вид-во ВМУРоЛ «Україна», 2006. – 162 с.
198. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник / С. О. Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 344 с.
199. Сухомлинский В. А. О воспитании / В. А. Сухомлинский. – М. : Политиздат, 1973. – 272 с.
200. Сухомлинский В. А. Как воспитать настоящего человека (Этика коммунистического воспитания). Педагогическое наследие / О. В. Сухомлинская. – М. : Педагогика, 1990. – 288 с.
201. Талызина Н. Ф. Управление процессом усвоения знаний / Н. Ф. Талызина. – М. : Изд-во МГУ, 1975. – 343 с.

202. Талызина Н. Ф. Методика составления обучающих программ / Н. Ф. Талызина. – М. : Педагогика, 1980. – 157 с.
203. Теплов Б. М. Проблемы индивидуальных различий / Б. М. Теплов. – М. : Изд-во АПН СССР, 1958. – 536 с.
204. Теория развивающего обучения / В. В. Давыдов. Рос. акад. образования. Психол. ин-т. междунар. ассоц. «Развивающее обучение». – М. : ОПЦ «ИНТОР», 1996. – 541 с.
205. Толстой Л. Н. Собрание сочинений в 22-х / Л. Н. Толстой // Воспитание и образование. – Т. 16. – М. : Художественная литература.
206. Узнадзе Д. Н. Психологические исследования / Д. Н. Узнадзе. – М. : Наука, 1966. – 392 с.
207. Ушинский К. Д. Собрание сочинений / К. Д. Ушинский. – М. : Изд-во АПН РСФСР, – Т. 8, 1948. – 776 с.
208. Федорова О. Ф. Некоторые вопросы активизации учащихся в процессе теоретического и производственного обучения / О. Ф. Федорова. – М. : Высшая школа, 1970. – 301 с.
209. Харламов И. Ф. Педагогика : [учеб. пособие для студентов высш. учеб. завед.] / И. Ф. Харламов. – 4-е, перераб. и доп. – М. : Гардарики, 2003. – 517 с.
210. Хачирова И. Х. Педагогические условия стимулирования самостоятельной работы студентов : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Индира Халитовна Хачирова ; Карачаево-Черкесский государственный педагогический университет. – Ставрополь : СГУ, 2001. – 22 с.
211. Хруцкий Е. А. Организация проведения деловых игр / Е. А. Хруцкий. – М. : Высш. шк., 1991. – 320 с.
212. Цирфа Г. О. Юридична деонтологія : [навч. посіб.] / Г. О. Цирфа. – К. : Університет «Україна», 2005. – 210 с.
213. Шадриков В. Д. Проблемы систематизации профессиональной деятельности / В. Д. Шадриков. – М. : Логос, 2002. – 304 с.

214. Щедровицкий Г. П. Принципы и общая схема методологической организации системных исследований и разработок / Г. П. Щедровицкий // Системные исследования. – М. : Наука, 1981. – 384 с.

215. Щукина Г. И. Роль деятельности в учебном процессе : [книга для учит.] / Г. И. Щукина. – М. : Просвещение, 1986. – 142 с.

216. Чуфаровский Ю. В. Юридическая психология : [учебн. пособ.] / Ю. В. Чуфаровский. – М. : Право и закон, 1997. – 320 с.

217. Чуфаровский Ю. В. Психология оперативно-розыскной деятельности / Ю. В. Чуфаровский. – 2-е изд., доп. – М. : Изд-во «МЗ-Пресс», 2001. – 309 с.

218. Швець Н. Г. Теорія і практика професійної орієнтації : [навч. посіб.] / Н. Г. Швець, Т. Д. Третьякова. – К. : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2010. – 272 с.

219. Щербань П. М. Сутність педагогічної культури / П. М. Щербань. Вища школа України. – 2004. – № 3. – С. 67–71.

220. Эльконин Д. Б. Психология игры / Д. Б. Эльконин. – 2-е изд. – М. : Изд-во ВЛАДОС, 1999. – 360 с.

221. Элфимов Г. М. Возникновение нового. Философский очерк / Г. М. Элфимов. – М. : Мысль, 1983. – 188 с.

222. Юдин Э. Г. Интеграция наук и системные исследования / Э. Г. Юдин // Системные исследования. Методологические проблемы. – М. : Наука, 1987. – 445 с.

223. Юдин Б. Г. Некоторые особенности развития системного подхода / Б. Г. Юдин // Системные исследования. – М. : Наука, 1980. – 424 с.

224. Юдин Э. Г. Интеграция наук и системные исследования / Э. Г. Юдин // Системные исследования. Методологические проблемы. – М., 1987. – 445 с.

225. Юридична енциклопедія ; под ред. Ю. С. Шемшученко. Т. 2 – К. : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – 742 с.

226. Юридическая психология : [хрестоматия] / Т. Н. Курбатовой. – Питер. : СПб., 2001. – 480 с.
227. Юридична психологія : [підручник] / В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко, Я. Ю. Кондратьєв та ін. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2000. – 352 с.
228. Яворська Г. Х. Педагогіка для правників : [навч. посіб.] / Г. Х. Яворська. – К. : Знання, 2004. – 335 с.
229. Яворская Г. Х. Практика повышения эффективности учебно-воспитательного процесса в высшей школе : [учеб. метод. пособ.] / Г. Х. Яворська. – Одесса, 1995. – 75 с.
230. Яворська Г. Х. Службово-професійний обов'язок юриста – працівника міліції / Г. Х. Яворська // Науковий вісник ПУДПУ : зб. наук. праць. – Вип. 6–7, – Одеса, 1999. – С. 23–27.
231. Ягупов В. В. Педагогіка : [навч. посіб.] / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2003. – 560 с.
232. Ягупов В. В. Методика навчання студентів спілкуванню в управлінській діяльності : [навч. посіб.] / В. В. Ягупов, Н. М. Костриця, В. І. Свистун. – К. : Центр навч. л-ри, 2009. – 272 с.
233. Cochrane R. & Phillips S. The Training of Community Liaison Officers // Southgate P. (ed). New Directions in Police Training. – L. : Home Office Research and Planning Unit, 1988. – P. 39–52.
234. Formation de base du cadre d'officiers du service de police integer, structure a deux niveaux : Belgisch staatsland-Moniteur Belge, 2002.
235. Ryzhykov Vadym, Dodryansky Ihor Systems approach as a methodology of training modern specialists of the qualification of «master».- Education of tomorrow Since education in family to system aspects of education – Wyzsza szkola humanitas Sosnowies, 2014. – С. 317–327.
236. Shafer K. H. High-Performance Policing for the 21 Centuru. The Police Chief, 1997. – P. 23–25.

237. Smith H. The Purposes of Higher Education. – N. – Y. : Harper & Brothers, 1955. – P. 1.

238. Studienplan fur die einheitliche Ausbildung der Anwarter des hohen Polzeivollzugsdienstes : Polizei-Fuhrungsakademie Munster, 2003. – 214 S.

239. Електронне наукове фахове видання [Електронний ресурс]. – 2011. – № 2. – Режим доступу : [http : //www.galaxy.com.ua/svit/milicia.ua](http://www.galaxy.com.ua/svit/milicia.ua).

ДОДАТОК А

АНКЕТА

З метою поліпшення педагогічної підготовки майбутніх магістрів з правознавства та формування у них педагогічної готовності до викладацької діяльності просимо вас визначити основні педагогічні знання, навички та вміння, якими повинні володіти майбутні викладачі правових дисциплін

Необхідно поставити позначку навпроти запропонованих знань, навичок та вмінь, які, на Вашу думку, є необхідними, і дописати ті, які відсутні

Анкета анонімна

1. Стаж педагогічної роботи _____ років, місяців.
2. Стать: чол., жіноча (зайве закресліть).
3. Стаж практичної діяльності юриста _____ років, місяців.
4. Освіта: середня спеціальна, базова вища, повна вища, магістратура (зайве закресліть).
5. Науковий ступінь: кандидат наук, доктор наук (зайве закресліть).
6. Учене звання: доцент, професор (зайве закресліть).
7. Науковий ступінь у галузі права або інших наук (укажіть, у якій науці) _____.

Знання:

- теоретичні основи педагогічної культури;
- предмет педагогіки;
- структура та методи науково-педагогічного дослідження;
- цілі виховання;
- основи методології педагогіки як науки;
- методи педагогічних досліджень;
- визначення понять «педагогічний процес», «головний закон педагогіки»;
- визначення наукових педагогічних понять «індивід», «особистість»;
- індивідуальні особливості людини;
- предмет і завдання дидактики;
- процес навчання;
- сутність процесу навчання;
- закономірності і принципи навчання;
- методи навчання та їх класифікація;
- організаційні форми навчання;
- діагностування й контроль у педагогіці;
- перевірка та оцінка результатів навчання;
- опитування;
- тестування;
- виховання як педагогічне явище;
- сутність і зміст процесу виховання;
- закономірності, рушійні сили та принципи виховання;
- мистецтво та технологія навчання;

- виховання особистості в колективі;
- теоретичні основи педагогічного менеджменту;
- стан і тенденції розвитку системи освіти в сучасному суспільстві;
- теоретичні основи управління навчальним процесом;
- основні принципи системи управління освітою;
- рівні освіти;
- принципи модульної освіти;

Додайте знання, які, на Вашу думку, відсутні в переліку.

- _____
- _____
- _____
- _____

ДОДАТОК Б

АНКЕТА

З метою поліпшення професійної підготовки майбутніх юристів просимо Вас, шановні колеги, визначити складові підготовленості юриста до реальної професійної діяльності, які повинні бути сформовані в процесі професійної підготовки

Нижче наведено складові професійної підготовленості майбутнього юриста. Просимо Вас обвести кружечком номер відповідної складової, яка, на Вашу думку, повинна бути сформована в процесі професійної підготовки майбутніх юристів. Додайте складові, які не знайшли відображення в анкеті.

1. Усвідомлення соціальної значущості своєї професії.
2. Чітке розуміння суті, характеру і взаємодії правових явищ.
3. Володіння професійною етикою, правовою й психологічною культурою, високою етичною свідомістю, гуманністю, твердістю моральних переконань, відчуттям зобов'язання, відповідальністю за долі людей і доручену справу.
4. Принциповість і незалежність у забезпеченні верховенства права, свобод і законних інтересів особи, її охорони і соціального захисту.
5. Воля та наполегливість у виконанні ухвалених рішень, відчуття нетерпимості до будь-якого порушення закону.
6. Реалізація правових норм і забезпечення правопорядку в різних сферах життєдіяльності держави й суспільства, пов'язаних з діяльністю органів державної влади.
7. Участь у розробці проектів законів і підзаконних нормативно-правових актів.
8. Захист інтересів організацій і громадян в судах та інших юридичних установах.
9. Організація взаємодії й забезпечення координації в роботі з органами законодавчої та виконавчої влади, правоохоронними органами, спецслужбами України.
10. Виконання посадових обов'язків відповідно до посадового регламенту.
11. Виконання доручень, даних відповідними керівниками в межах їх повноважень.
12. Дотримання права й законних інтересів громадян та організацій.
13. Підтримування рівня кваліфікації, необхідного для належного виконання посадових обов'язків.
14. Нерозголошення державної інформації, таємниць, що охороняються законом, а також відомостей, які стали відомими у зв'язку з виконанням посадових обов'язків, зокрема інформації, що стосується приватного життя і здоров'я громадян або зачіпає їхню честь і гідність.
15. _____
16. _____

Анкета анонімна. Дата _____ Щиро дякуємо за допомогу в дослідженні.

ДОДАТОК В

**АНКЕТА
ДЛЯ ДІАГНОСТУВАННЯ СФОРМОВАНOSTІ КОМПОНЕНТІВ
ГОТОВНОСТІ МАГІСТРАНТІВ З ПРАВОЗНАВСТВА ДО
ВИКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

(відповідно до компонентів готовності)

I. Мотиваційний компонент

1. До якого виду діяльності можна віднести підготовку магістрів, яка здійснюється у вашому юридичному навчальному закладі?
2. У чому полягає значущість професії педагога?
 - Охарактеризуйте поняття «професія».
 - Опишіть своє бачення і розуміння сутності обраної Вами професії.
 - Назвіть основні вимоги до особистості майбутнього педагога.
3. Які якості особистості необхідні для роботи за професією типу «людина-людина»?
4. У чому Ви вбачаєте сутність і цінність педагогічної діяльності?
5. Що, на Вашу думку, потрібно людині, щоб реалізувати себе викладачем?

II. Ціннісно-орієнтаційний компонент

1. Як утворюється система ціннісних орієнтацій особистості?
 - Що таке цінність?
 - Розкрийте сутність поняття «ціннісні орієнтації».
2. Якими рисами (ознаками) характеризуються професійні цінності?
3. У чому проявляється Ваше світосприйняття і власна життєва позиція?
4. Якою повинна бути поведінка викладача в системі відносин «студент-викладач»?
5. Які світоглядні установки Ви розглядаєте як домінуючі в професійній педагогічній діяльності?

III. Педагогічно-комунікативний компонент

1. Як слід організувати міжособистісне спілкування в навчально-виховному процесі юридичного вищого навчального закладу?
2. У чому проявляється педагогічна культура майбутнього магістра з правознавства?
3. Які засоби педагогічної комунікації допомагають належним чином організовувати педагогічну діяльність майбутнього магістра з правознавства як викладача ?
4. Як створити відкритий соціокультурний простір, що сприятиме підвищенню ефективності процесу сучасної освіти?
5. Як Ви розумієте педагогічну культуру викладача вищого юридичного навчального закладу?

IV. Творчий компонент

1. У чому, на Вашу думку, полягає сутність творчого підходу до обраної професії – викладача правознавчих дисциплін?

2. У чому проявляється професійна етика викладача вищого юридичного навчального закладу?

3. Які Ви можете запропонувати нові, оригінальні ідеї щодо покращення професійної діяльності викладача вищого юридичного навчального закладу?

4. У чому Ви вбачаєте вміння самостійно й неординарно розв'язувати педагогічні завдання викладача вищого юридичного навчального закладу?

5. Назвіть основні чинники, за допомогою яких викладач вищого юридичного навчального закладу здатен здійснювати самоаналіз і критично переосмислювати власний досвід.

V. Операційно-діяльнісний компонент

1. Яким набором дидактичних принципів, методів та організаційних форм повинен володіти викладач вищого юридичного навчального закладу?

2. Який комплекс знань, навичок та вмінь повинен забезпечувати високий професійний рівень педагогічної діяльності магістра з правознавства?

3. Проаналізуйте взаємозв'язок функцій (діагностична, прогностична, конструктивна, формуюча, комунікативна, аналітична) педагогічної діяльності в навчально-виховному процесі підготовки магістрів з правознавства до викладацької діяльності.

4. Що Ви можете запропонувати для підвищення рівня професійної педагогічної освіченості майбутнього магістра з правознавства?

5. Чи усвідомлюєте себе як професіонала – викладача правознавчих дисциплін? Якщо так, то охарактеризуйте?

ДОДАТОК Д

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ АНКЕТУВАННЯ СФОРМОВАНOSTІ КОМПОНЕНТІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ МАГІСТРАНТІВ - ПРАВознавців до викладацької діяльності

(відповідно до компонентів готовності)

Мотиваційний компонент

Із відповідей на питання «До якого виду діяльності можна віднести підготовку магістрів, яка здійснюється у вашому юридичному навчальному закладі?» на початку експерименту встановлено, що переважна більшість респондентів зазначила, що їх готують до юридичної діяльності (54,5% (80 осіб), до викладацької педагогічної діяльності – 30,6% (45 осіб), науково-дослідної – 14,9% (22 особи). Лише 14,9% (22 особи) відповіли, що до науково-дослідної, 30,6% – до викладацької діяльності, а переважна більшість (54,5%) вважає, що до професійної юридичної діяльності магістрів з правознавства. На кінці експерименту підготовки магістрів ми спостерігаємо іншу картину: 60% (88 осіб) вважають, що магістрів з правознавства готують до викладацької діяльності, 30% (44 особи) – до науково-дослідної і лише 10 відсотків (15 осіб) – до професійної діяльності юриста. Результати аналізу відповідей дають підстави для констатації, що спостерігається стале розуміння та значення психолого-педагогічної підготовки при навчанні в магістратурі юристів для забезпечення їх необхідними знаннями, навичкам та вміннями для викладацької діяльності. Це свідчить про те, що в процесі підготовки в магістратурі змінюється розуміння та значення власного місця в майбутній системі юридичної освіти. Цьому сприяє розроблена нами модель підготовки магістрів з правознавства до викладацької діяльності.

На поставлене запитання «У чому полягає значущість професії педагога?» респонденти відповідали так: на початку експерименту 20% вважали, що, крім фахової професійності, у магістра повинна бути педагогічна складова викладача. Наприкінці експерименту так думали 85%, тому що особливості магістерської підготовки передбачають готовність до викладацької діяльності. Наша модель підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності має ефект тому, що магістри розуміють, що, крім фахової, у викладача обов'язково повинна бути передбачена педагогічна складова.

На питання «Які якості особистості необхідні для роботи за професією типу «людина-людина»?» 24% на початку експерименту та 95% у кінці експерименту зазначили: «Мати конкурентні якості, відповідні до вимог, які ставить професія до особистості педагога: стабільний настрій, хорошу пам'ять, потребу в спілкуванні, вміння слухати та вести діалог, витримку, професіоналізм тощо». На запитання «У чому Ви вбачаєте сутність і цінність педагогічної діяльності?» майбутні магістри з правознавства відповідали так: «У вмінні навчати та виховувати» – 40% на початку експерименту і 50% на кінець експерименту; «У вміннях застосовувати на практиці набуті

професійні знання, навички й уміння» – 30% (початок експерименту), 10% – (кінець експерименту); «У знанні свого предмета й в умінні спілкуватися, справедливо оцінювати студентів» – на початку експерименту 30%, наприкінці – 40%. У кінці експерименту переважна більшість магістрів з правознавства розуміє, що вони мають працювати викладачами, а у викладацькій роботі вміння виховувати, навчати та знання предмета є основними.

На питання «Що, на Вашу думку, потрібно людині, щоб реалізувати себе викладачем?» респонденти відповіли так: «Без певної системи педагогічних знань, умінь та навичок не можна оновити зміст освіти загалом» (30% - початок експерименту, 90 % – кінець експерименту), на початку експерименту 80% дали детальну відповідь, на закінчення експерименту 80 %.

Проаналізуємо результати відповідей респондентів на питання *ціннісно-орієнтаційного компонента*.

На питання «Як утворюється система ціннісних орієнтацій особистості?» змогли відповісти 60% на початку експерименту та 100% у кінці.

На питання «Якими рисами (ознаками) характеризуються професійні цінності?» часткові та неповні відповіді дали 10% респондентів на початку експерименту, 80 % – на кінці експерименту; не відповіли зовсім 40 % на початку експерименту, 0% – на кінці експерименту. Учасники опитування називали такі риси: упевненість у своєму виборі; розуміння значущості обраної професії; уміння розв'язувати педагогічні задачі; підготовка до занять тощо.

Відповідаючи на питання «У чому проявляється Ваше світосприйняття і власна життєва позиція?», респонденти вказали, що їх життєва позиція перш за все передбачає самоствердження (30% – початок експерименту, 20% – кінець експерименту), фахову підготовку (50% і 20% відповідно), уміння передавати знання, зацікавити предметом діяльності (20% – початок експерименту, 60 % – кінець експерименту).

У відповіді на питання «Якою повинна бути поведінка викладача в системі відносин «студентів-викладач»?» респонденти досить поверхнево описали власні бачення унаслідок розуміння своєї перспективи – стати педагогом. Отже, лише 20% магістрів на початку експерименту стверджували, що у відносинах «педагог-студент», «студент-педагог» повинна бути тісна взаємодія, взаємоповага, взаєморозуміння, але на кінець експерименту ці дані суттєво змінилися і склали 100%.

На питання «Які світоглядні установки Ви розглядаєте як домінуючі в професійній педагогічній діяльності?» на початок експерименту 50 % респондентів дали вичерпну відповідь, на кінець експерименту – 90%.

Проаналізуємо питання *педагогічно-комунікативного компонента*. Скажімо, на питання: «Як, на Вашу думку, слід організувати міжособистісне спілкування в навчально-виховному процесі юридичного ВНЗ?» на початку

експерименту лише 28% учасників опитування наголошували на умовах, за яких буде належне міжособистісне спілкування в навчально-виховному процесі юридичного ВНЗ; у решти респондентів були відповіді «не знаю». На кінці експерименту суттєво змінилися показники та уявлення магістрантів про значення міжособистісного спілкування в навчально-виховному процесі, важливість цього компонента оцінили 85% респондентів.

На питання «У чому проявляється педагогічна культура майбутнього магістра з правознавства?» ми отримали практично ідентичні відповіді: на початку експерименту 30% розуміють, у чому проявляється педагогічна культура викладача, наприкінці експерименту цей показник становить 90%. Отже, практично усі респонденти не мають уявлення про сутність та зміст педагогічної культури на початку навчання в магістратурі, а при закінченні вони розуміють значення педагогічної культури в своїй професійній викладацькій діяльності.

Відповідь на питання «Які засоби педагогічної комунікації допомагають належним чином організовувати педагогічну діяльність майбутнього магістра з правознавства як викладача?» нас приємно вразила. Респонденти майже одногосно вказали на те, що сьогодні навчально-виховний процес у юридичному ВНЗ належним чином не може бути організований без педагогічної комунікації. Таку думку висловили 40% на початку експерименту, а на кінець – 90 % магістрантів-правознавців.

Зазначимо, що теоретичні питання анкети, які заплановані для розуміння магістрами-правознавцями сутності означених нами понять, мали найбільш негативні результати. Відповіді на такі питання були неточними, респонденти відмовлялися відповідати, або ж не знали, як правильно це зробити.

Ми не ставили завдання перевірити знання магістрами певних понять, натомість намагалися побачити їхнє бачення та рівень усвідомленого розуміння означеного поняття. Отже, на питання «Як створити відкритий соціокультурний простір для сприяння підвищенню ефективності сучасної освіти?» на початку лише 30% магістрів правильно трактували зміст означеного поняття, а на кінці навчання в магістратурі цей показник склав 90% .

Відповіді, одержані на питання «Як Ви розумієте педагогічну культуру викладача вищого юридичного навчального закладу?», показали, що лише 30% змогли охарактеризувати дефініцію педагогічної культури на початку експерименту, а на його закінчення 100% магістрантів правильно визначили та охарактеризували наукове поняття «педагогічна культура викладача».

Наступний блок анкети стосувався *творчого* компонента. На питання «У чому, на Вашу думку, полягає сутність творчого підходу до обраної професії – викладача правознавчих дисциплін?» ми отримали такі результати: 12% магістрів вважають, що творчий підхід передбачає активізацію пізнавальної діяльності та застосування активних форм і методів

навчання; 16% думають, що основою творчості є чітке розуміння особливостей змісту, вибір оптимальних засобів, форм і методів педагогічної діяльності, системність роботи над професійним розвитком, самостійне, нестандартне розв'язування педагогічних задач; решта респондентів упевнені, що майбутньому педагогу, який закінчив магістратуру, необов'язково застосовувати свій творчий потенціал у педагогічній діяльності, достатньо навчити студентів. У кінці навчання ці показники суттєво змінилися: тих, хто вважав, що майбутньому магістру-педагогу необов'язково застосовувати свій творчий потенціал у педагогічній діяльності, а достатньо навчити студентів, стало 0%; тих, хто думав, що творчий підхід передбачає активізацію пізнавальної діяльності та застосування активних форм і методів навчання, – 40%, а 60% магістрів мають переконання, що основою творчості є чітке розуміння особливостей змісту, вибір оптимальних засобів, форм і методів педагогічної діяльності, системність роботи над професійним розвитком, самостійне, нестандартне розв'язування педагогічних задач. Як бачимо, показники значення творчого педагогічного підходу у викладацькій діяльності позитивно змінилися.

На питання «У чому проявляється професійна етика викладача вищого юридичного навчального закладу?» ми отримали такі відповіді: на початку експерименту в 14% учасників етика уособлювалась із усвідомленням й оцінкою своїх дій, учинків та їх наслідків, мотивів поведінки, потреб, думок, життєвих і професійних цілей та передбачала професійний обов'язок, на кінці експерименту таку думку поділяли 45% учасників. Спочатку лише 30% магістрантів розуміли етику як ухвалені норми суспільної моралі, які регулюють індивідуальну поведінку викладача, вона спирається, на їхню думку, на його світоглядні переконання й почуття, потім їх кількість зросла до 55%. інші респонденти написали – «не знаю». Таких, які не розуміють суті поняття етики викладача вищого юридичного навчального закладу, не було.

На питання «Які Ви можете запропонувати нові, оригінальні ідеї щодо покращення професійної діяльності викладача вищого юридичного навчального закладу?» ми отримали такі відповіді: 22,4% (33 особи) пропонували ввести в навчальні плани дисципліни, які б глибше розкривали сутність і зміст педагогічної діяльності з використанням тренінгів, виділити більшу кількість годин на практику тощо; 12,4% (18 осіб) прагнули посилити практичні форми роботи в юридичному вищому навчальному закладі; решта – задоволені тим, що їм викладають, а тому не пропонували жодних змін. На кінці магістерської підготовки показники були такими: 19% (28 осіб) висловлювали бажання посилити практичні форми роботи в юридичному вищому навчальному закладі, 23% (34 особи) пропонували ввести в навчальні плани дисципліни, які б глибше розкривали сутність і зміст педагогічної діяльності з використанням тренінгів, та виділити більшу кількість годин на практику, 58% (85 осіб) хотіли впроваджувати в

навчально-виховний процес інтерактивні форми навчання, не збільшуючи загального аудиторного навантаження.

На питання «У чому Ви вбачаєте вміння самостійно й неординарно розв'язувати педагогічні завдання викладача вищого юридичного навчального закладу?» майбутні магістранти відповіли так: 22% (29 осіб) – у досвіді роботи, 24% (32 особи) – у хорошій підготовці; 16% (21 магістрант), 19% (26 магістрів) – у практичній діяльності; і лише 8% (11 осіб) – у постійному професійному самовдосконаленні, у забезпеченні саморозвитку та системності; решта респондентів від відповіді ухилилися.

На питання «Назвіть основні чинники, за допомогою яких викладач вищого юридичного навчального закладу здатен здійснює самоаналіз і критично переосмислювати власний досвід?» на початку навчання в магістратурі 42% (56 осіб) одним із таких чинників вважали «розуміння вибору професії», 16% (21 особа) – «організацію педагогічної діяльності»; 12% (16 осіб) – «професійне зростання»; 6% (8 осіб) – використання «методу проб і помилок»; 11% (15 осіб), бакалаврів 6% (8 осіб) вагалися у відповідях і називали один-два чинники: компетентність, ерудицію, педагогічну майстерність, педагогічну техніку; решта – не відповіли на дане питання. На кінець навчання в магістратурі показники були суттєво іншими: найважливішими чинниками вважалися «використання методу проб і помилок» – (40%), «самокритичний аналіз власної професійної діяльності» (40%), «професійне зростання» (20%).

Відомо, що успіх практичної діяльності людей визначається передусім рівнем майстерності, тобто наявністю спеціальних знань, умінь і навичок, які накопичуються, передаються з покоління в покоління. Тому ми поставили ряд питань, які стосувалися *операційно-діяльнісного компонента* готовності. Відповідно, у наступний блок запитань анкети включили таке питання: «Якими дидактичними принципами, методами та організаційними формами повинен володіти викладач вищого юридичного навчального закладу як педагог основою власної професійної майстерності?». У відповідях більшість магістрантів 24% (32 особи) називали методи за класифікацією Ю. Бабанського та низку інших; з-поміж принципів були названі: взаємозв'язок теорії з практикою; доступність, гуманізація; пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей; науковість, наступність між усіма ланками системи освіти; безперервність освіти; оптимальна диференціація навчання на основі інформаційних технологій; до форм організації навчально-виховного процесу опитувані віднесли: лекції, семінари, лабораторні роботи, семінари-практикуми, конференції, консультації, тренінги, всеобуч тощо. У 16% (21 особа) відповіді повторювались, а в решти були пропущені. Ми дійшли висновку, що студенти не володіли на належному рівні набором дидактичних методів, прийомів та організаційних форм на початку експерименту. На кінці експерименту картина змінилася: класифікації Ю. Бабанського віддали перевагу 50% респондентів, взаємозв'язку теорії з практикою – 30%, іншим теоріям – 20%.

На питання анкети «Який комплекс знань, навичок та вмінь повинен забезпечувати високий професійний рівень педагогічної діяльності магістра з правознавства?» 26% (35 осіб) назвали конструктивні, комунікативні, організаторські, дидактичні вміння та такі якості, як: толерантність, вихованість, справедливість та ін.; 42% (56 осіб) ототожнювали вміння і якості й навпаки; решта написали «не знаю». На кінці експерименту 26% (35 осіб) назвали вищезазначені вміння та якості; 42% (56 осіб) ототожнювали уміння і якості й навпаки; таких, що написали «не знаю», не було.

На питання «Проаналізуйте взаємозв'язок функцій (діагностична, прогностична, конструктивна, формуюча, комунікативна, аналітична) педагогічної діяльності у навчально-виховному процесі підготовки магістрів з правознавства до викладацької діяльності» на початку експерименту повністю відповіли лише 22% (29 осіб); у решти респондентів відповіді відсутні. На кінці експерименту результати змінилися: 80% і 20% відповідно. Наступні два питання: «Що Ви можете запропонувати для підвищення рівня професійної освіченості майбутнього магістра з правознавства до викладацької діяльності?», «Чи усвідомлюєте себе як професіонала – викладача правознавчих дисциплін. Якщо так, то охарактеризуйте?» відповіді були тотожними: більшість 33% (44 особи) називали етапи підвищення рівня освіченості майбутнього педагога, а також не визнавали себе професіоналами, лише майбутніми фахівцями в обраній професії; 16% (21 особа) вагалися в правильності обраної професії, однак називали етапи підвищення рівня освіченості майбутнього педагога; решта відмовилися від педагогічної діяльності, тому й не називали рівні підвищення освіченості майбутнього педагога. На кінці експерименту всі 100% хотіли бачити себе професіоналами, викладачами та науковцями в галузі юриспруденції.

ДОДАТОК Е

Тест интеллекта Г. Айзенка «Тест IQ»

Назначение теста

Методика предназначена для оценки **интеллектуальных способностей**, определения, в какой мере испытуемый обладает нестандартным мышлением. Для исследования людей от 18 до 50 лет, имеющих образование не ниже среднего.

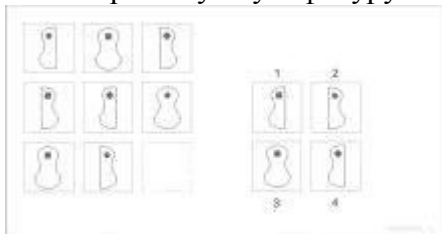
Инструкция к тесту

На выполнение теста дается ровно *30 мин.* Не задерживайтесь слишком долго над одним заданием. Быть может, вы находитесь на ложном пути и лучше перейти к следующей задаче. Но и не сдавайтесь слишком легко; большинство заданий поддается решению, если вы проявите немного настойчивости. Продолжать размышлять над заданием или отказаться от попыток и перейти к следующему подскажет здравый смысл. Помните при этом, что к концу серии задания становятся труднее. Любой человек в силах решить часть предлагаемых заданий, но никто не в состоянии справиться со всеми заданиями за полчаса. Ответ на задание состоит из одного числа, буквы или слова. Иногда нужно произвести выбор из нескольких возможностей, иногда вы сами должны придумать ответ. Ответ напишите в указанном месте. Если вы не в состоянии решить задачу, не следует писать ответ наугад. Если же у вас есть идея, но вы не уверены в ней, то ответ все-таки проставьте. Тест не содержит «каверзных» заданий, но всегда приходится рассмотреть несколько путей решения. Прежде чем приступить к решению, удостоверьтесь, что вы правильно поняли, что от вас требуется. Вы напрасно потеряете время, если возьметесь за решение, не уяснив, в чем состоит задача. *Примечания:*

- Точки обозначают количество букв в пропущенном слове. Например, (. . . .) означает, что пропущенное слово состоит из четырех букв.
- Для решения некоторых заданий потребуется использовать последовательность букв русского алфавита без буквы «ё» .

Тестовый материал

1. Выберите нужную фигуру из четырех пронумерованных.

2. Вставьте слово, которое служило бы окончанием первого слова и началом второго.

ОБЫ (. . .) КА

3. Решите анаграммы и исключите лишнее слово.

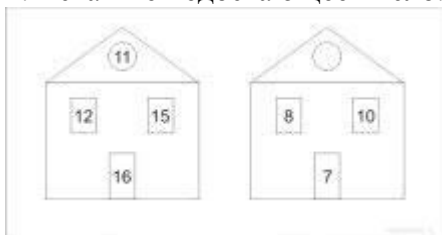
ААЛТЕРК

КОЖАЛ

ДМОНЧЕА

ШКААЧ

4. Вставьте недостающее число.

5. Вставьте пропущенное слово.

БАГОР (РОСА) ТЕСАК

ГАРАЖ (. . . .) ТАБАК

6. Вставьте пропущенное число.

196 (25) 324

325 () 137

7. Продолжите ряд чисел.

18 10 6 4 ?

8. Решите анаграммы и исключите лишнее слово.

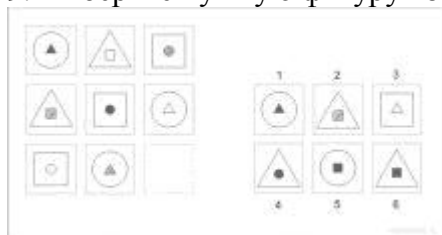
НИАВД

СЕОТТ

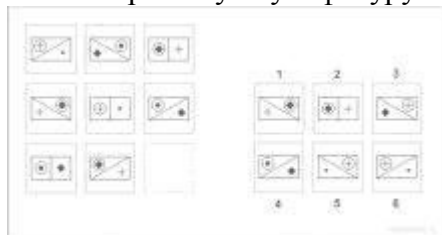
СЛОТ

ЛЕКСОР

9. Выберите нужную фигуру из пронумерованных.

10. Выберите нужную фигуру из шести пронумерованных.

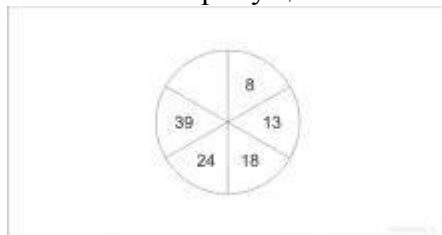
11. Вставьте недостающую букву.

Щ Ц Т П Л ?

12. Вставьте слово, которое служило бы окончанием первого слова и началом второго.

МЕ (. . .) ОЛАД

13. Вставьте пропущенное число.

14. Вставьте недостающее число.

4 9 20

8 5 14

10 3 ?

15. Вставьте недостающее число.

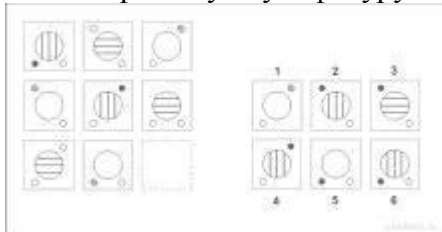
16 (27) 43

29 () 56

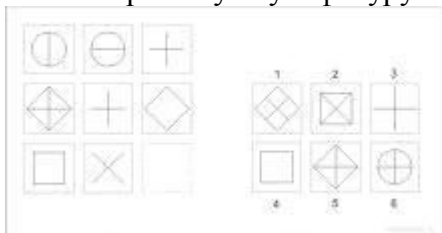
16. Вставьте недостающие буквы.

17. Выберите нужную фигуру из шести пронумерованных

18. Выберите нужную фигуру из пронумерованных.

19. Вставьте пропущенное число.

6 11 ? 27

20. Вставьте пропущенное число.

12 (56) 16

17 () 21

21. Вставьте пропущенное слово.

ФЛЯГА (АЛЬТ) ЖЕСТЬ

КОСЯК (. . . .) МИРАЖ

22. Вставьте слово, которое служило бы окончанием первого слова и началом второго.

ПРИК (. . .) БЯ

23. Решите анаграммы и исключите лишнее слово.

ЖААРБ

ТЯХА

НУССК

КОДАЛ

24. Вставьте слово, которое означало бы то же, что и слова, стоящие вне скобок.

РУКА (.) ГРОЗДЬ

25. Вставьте пропущенную букву.

А Г Ж

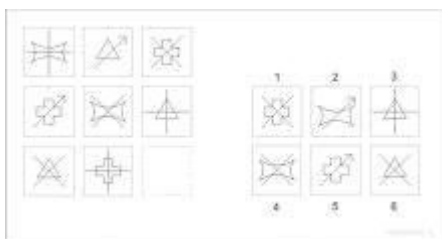
Г З Л

З М ?

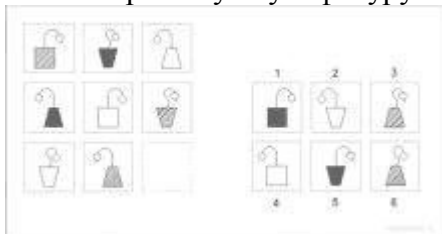
26. Вставьте пропущенные буквы.

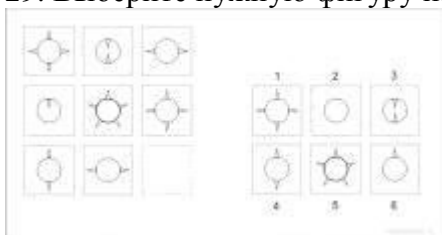
27. Выберите нужную фигуру из шести пронумерованных.

28. Выберите нужную фигуру из пронумерованных.

29. Выберите нужную фигуру из шести пронумерованных.

30. Вставьте пропущенное слово.

КНИГА (АИСТ) САЛАТ

ПОРОГ (. . . .) ОМЛЕТ

31. Вставьте слово, которое означало бы то же, что и слова, стоящие вне скобок.

КАРТОЧНАЯ ИГРА (. . . .) СТЕРЖЕНЬ С РЕЗЬБОЙ

32. Вставьте пропущенное число.

1 8 27 ?

33. Вставьте пропущенное слово.

ЛОТОК (КЛАД) ЛОДКА

ОЛИМП (. . . .) КАТЕР

34. Решите анаграммы и исключите лишнее слово.

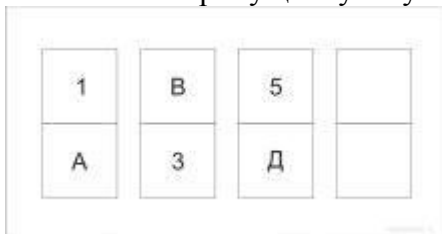
АТСЕН

ТИВОНКР

РАКЫШ

КООН

35. Вставьте пропущенную букву и пропущенное число.

36. Вставьте слово, которое означало бы то же, что и слова, стоящие вне скобок.

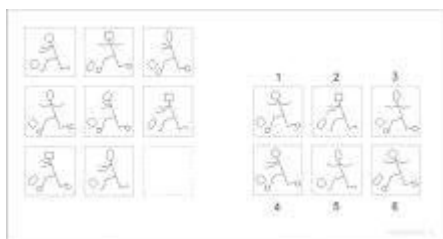
ЗАЛИВ (. . . .) ЧАСТЬ ЛИЦА

37. Вставьте пропущенное слово.

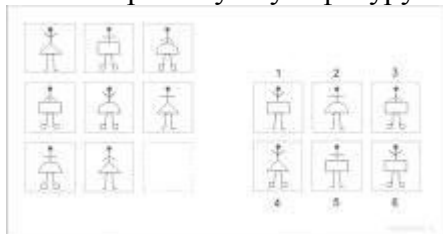
ПИРОГ (ПОЛЕ) СЛЕЗА

РЫНОК (. . . .) ОСАДА

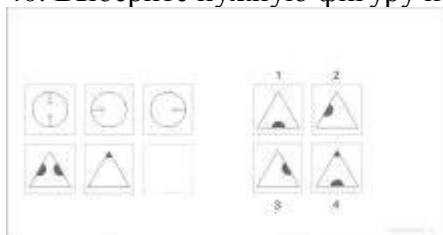
38. Выберите нужную фигуру из шести пронумерованных.

39. Выберите нужную фигуру из шести пронумерованных.

40. Выберите нужную фигуру из четырех пронумерованных.

Ключ к тесту

1. 4.
2. ЧАЙ.
3. ЧЕМОДАН. (Все остальные слова обозначает посуду: тарелка, ложка, чашка).
4. 11. (Вычесть число на полу из суммы чисел на окнах.)
5. ЖАБА. (Первая буква пропущенного слова – это последняя буква предшествующего слова; вторая буква пропущенного слова – это четвертая буква предшествующего слова; третья буква пропущенного слова – это третья буква последующего слова; четвертая буква пропущенного слова – это четвертая буква последующего слова.)
6. 21. (Сложить все цифры, стоящие вне скобок.)
7. 3. (Каждое число получается, если к предыдущему прибавить 2 и результат разделить на 2: $4 + 2 = 6$; $6 : 2 = 3$.)
8. ТЕСТО. (Все остальные слова обозначают предметы домашней обстановки: стол, диван, кресло.)
9. 6. (Круг, треугольник и квадрат могут быть как внешней, так и внутренней фигурой, а также черного цвета, белого или заштрихованными. Каждый из этих признаков встречается лишь один раз в ряду или в колонке.)
10. 5. (Имеются три фигуры, отличающиеся тем, как проведена линия внутри прямоугольника, и три маленькие фигурки внутри – крест, ромб и черное пятно. На каждом прямоугольнике есть две такие фигурки.)
11. И. (Буквы расположены в обратном алфавитном порядке поочередно через две на третью и через три на четвертую.)
12. ШОК.
13. 54. (Числа в левой половине круга втрое больше противостоящих им чисел в правой половине круга.)
14. 11. (В каждом ряду третье число есть сумма половины первого числа с удвоенным вторым.)
15. 27. (Число в скобках является разностью между числами вне скобок!)
16. М и И. (Слово «соМненИе», читается против часовой стрелки.)

17. 2. (Круг может быть без линий, может иметь горизонтальную либо вертикальную линию. А малые кружки внутри круга могут быть в одном из трех положений. Кроме того, они имеют разную штриховку.)

18. 2. (Третья фигура каждого горизонтального ряда состоит из тех элементов фигур своего ряда, которые не являются для них общими.)

19. 18. (Возвести в квадрат числа 2, 3, 4, 5, соответственно, каждый раз прибавляя по 2.)

20. 76. (Удвоенная сумма чисел, стоящих вне скобок.)

21. КОЖА. (Первая буква пропущенного слова – это последняя буква предшествующего слова; вторая буква пропущенного слова – это вторая буква предшествующего слова; третья буква пропущенного слова – это пятая буква последующего слова; четвертая буква пропущенного слова – это четвертая буква последующего слова.)

22. ЛАД.

23. СКУНС. (Остальные слова обозначают типы судов: баржа, яхта, лодка.)

24. КИСТЬ.

25. С. (Ряды построены из букв русского алфавита, соответственно, через 2, 3 и 4 буквы.)

26. Е и Е. (Слово ЕДИНЕНИЕ, читается по часовой стрелке.)

27. 2. (Имеется три типа главных фигур, на каждой из которых есть либо +, либо стрела, либо х.)

28. 1. (Имеется три типа вазонов, три типа стеблей и три формы цветов. Вазон может быть белым, черным или заштрихованным. Каждый из этих признаков встречается лишь один раз в ряду или колонке.)

29. 1. (Шипы, направленные наружу, считаются за +1; шипы, направленные внутрь, – за -1. В каждом горизонтальном ряду последняя фигура рассматривается как сумма двух предыдущих фигур: $4 - 2 = 2$, $-1 + 5 = 4$, $2 + 2 = 4$.)

30. ГРОТ. (Первая и вторая буквы пропущенного слова – это, соответственно, пятая и третья буквы предшествующего слова, а третья и четвертая буквы пропущенного слова – это, соответственно, первая и пятая буквы последующего слова.)

31. ВИНТ.

32. 64. (Возведите в куб числа 1, 2, 3 и 4 соответственно.)

33. ПОРТ. (Первая и вторая буквы пропущенного слова – это, соответственно, пятая и первая буквы предшествующего слова, а третья и четвертая буквы пропущенного слова – это соответственно, пятая и третья буквы последующего слова.)

34. ВТОРНИК. (Остальные слова обозначают части дома: стена, крыша, окно.)

35. Ж / 7. (Буквы идут в алфавитном порядке через одну, поочередно в числителе и знаменателе. Числа, соответствующие порядковому номеру этих букв в алфавите, расположены подобным же образом.)

36. ГУБА.

37. РОСА. (Первая и вторая буквы пропущенного слова – это, соответственно, первая и четвертая буквы предшествующего слова, а третья и четвертая буквы пропущенного слова – это, соответственно, вторая и третья буквы последующего слова.)

38. 1. (В каждом ряду и в каждой колонке есть три разных типа мячей, три формы головы, три формы сапог и три положения рук. Те формы и положения, которых нет в первых двух рисунках третьего ряда, должны быть в пропущенном рисунке.)

39. 6. (Есть три фасона юбок, три положения рук, три типа обуви.)

40. 1. (Вторая и третья фигуры каждого ряда содержат по одному из элементов, находящихся внутри первой фигуры, повернутых на 90 градусов.)

Обработка результатов теста

Отложите на горизонтальной линии соответствующего графика количество правильно решенных задач. Затем проведите вертикаль до пересечения с диагональной линией. От точки пересечения проведите горизонтальную линию влево. Точка на вертикальной оси соответствует вашему КИ (коэффициенту интеллекта). Наиболее достоверные и надежные результаты, свидетельствующие о ваших способностях, получаются в диапазоне от 100 до 130 баллов, вне этих пределов оценка результатов недостаточно надежна.

ДОДАТОК Ж

АНКЕТА

Для визначення теоретичної підготовленості випускника юриста просимо визначити необхідність знань, навичок та вмінь, якими повинен володіти юрист випускник навчального закладу рівня «Магістр»

Дата заповнення «__» _____ 20__р.

У таблиці наведено знання, навички та вміння юриста. Просимо Вас відмітити «+» в колонці «так» або «ні» в залежності від того, як Ви вважаєте, чи потрібно мати випускнику юристу такі знання, навички, вміння. Якщо, на вашу думку, необхідно додати не зазначені в таблиці знання, навички або вміння, допишіть їх у вільних рядках.

№ п/п	Перелік знань, навичок та вмінь юриста	так	ні	Прим
	Юрист-магістр повинен знати			
	чинне законодавство України і норми сучасного міжнародного права;			
	основні положення загальних гуманітарних і соціально-економічних дисциплін, математичних і природничо-наукових дисциплін, можливості їх використання в практичній діяльності;			
	суть, зміст та значення правової та економічної культури юриста;			
	суть і зміст загальнопрофесійних і спеціальних дисциплін;			
	господарське, цивільне, кримінальне, адміністративне право;			
	законодавство за спеціалізацією (детально);			
	загальні положення суміжних галузей права відповідно до спеціалізації;			
	практичні аспекти використання галузей права.			
	Юрист-магістр повинен мати навички			
	володіння цивільною зрілістю і високою суспільною активністю;			
	професійної етики;			
	правової, економічної і психологічної культури;			
	пошани до закону і дбайливого ставлення до соціальних цінностей правової держави, честі і гідності громадянина;			
	високої етичної свідомості, гуманності, твердості моральних переконань, почуття обов'язку;			
	відповідальності за долі людей і доручену справу;			
	принциповості і незалежності в забезпеченні прав, свобод і законних інтересів особи, її охорони і соціального захисту;			
	організації договірної роботи (підготовка, експертиза, узгодження угод);			
	ведення судової справи;			
	участі у досудових заходах;			
	претензійно-позивної діяльності;			
	успішного розгляду скарг;			

	розробки договорів (залежно від спеціалізації);			
	грамотного аналізу право установчих документів;			
	необхідної волі і наполегливості у виконанні ухвалених правових рішень, відчуття нетерпимості до будь-якого порушення закону у власній професійній діяльності;			
	широкого юридичного світогляду;			
	вільного володіння основними правовими системами;			
	розуміння суті й соціальної значущості своєї професії;			
	чіткого розуміння суті, характеру і взаємодії правових явищ;			
	знання основних проблем дисциплін, що визначають конкретну галузь діяльності, розуміння їх взаємозв'язку в цілісній системі знань і практичного застосування в професійній діяльності.			
	Юрист-випускник повинен мати вміння			
	тлумачити і застосовувати закони та інші нормативно-правові акти при виконанні своїх професійних соціально значущих обов'язків;			
	забезпечувати дотримання законодавства в діяльності державних органів, фізичних і юридичних осіб;			
	юридично грамотно і законодавчо-нормативно кваліфікувати факти і обставини;			
	розробляти документи правового характеру, здійснювати правову експертизу нормативних актів, давати кваліфіковані юридичні висновки і консультації;			
	ухвалювати правові рішення та здійснювати інші юридичні дії в точній відповідності до закону;			
	розкривати і встановлювати факти правопорушень, визначати заходи відповідальності і покарання винних;			
	проводити необхідні заходи щодо відновлення порушених прав;			
	використовувати системні й різносторонні правові знання та навички в практичній сфері;			
	досвіду повної правової підтримки компанії (операції, угоди, дозвільна та узгоджувальна документація із державними органами, експертиза);			
	підготовки нормативно-правових документів відповідно до функціональних обов'язків юриста як посадової особи;			
	швидко і оперативно орієнтуватися в невідомій та новій правовій ситуації;			
	систематично підвищувати свою професійну кваліфікацію, вивчати законодавство і практику його застосування, орієнтуватися в спеціальній літературі.			

Щиро дякуємо за співпрацю

ДОДАТОК 3

АНКЕТА ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ ЮРИСТА

Шановні колеги, просимо Вас вивчити професійно важливі якості юриста та провести ранжування відносно стобальної шкали. Якщо, на Вашу думку, не всі якості враховані нами при розробці анкети, просимо додати їх та також відмітити за стобальною шкалою.

Шкала оцінки якостей (у балах)

90- 100 потрібно обов'язково

80-90 бажано

	Професійно важливі якості юриста	Оцінка	Прим.
	Особистісні якості:		
	спрямованість на дотримання законності;		
	психологічна стійкість та витримка;		
	риса характеру: цілеспрямованість, воля, наполегливість, сміливість, рішучість;		
	самовладання та вміння стримувати свої почуття на людях;		
	соціальна нормативність (відповідність моральних установок загальноприйнятим нормам поведінки і взаємостосунків з іншими людьми);		
	професійна спрямованість до критичної самооцінки;		
	моральні якості: почуття професійного зобов'язання, чесність, порядність, толерантність;		
	соціальні якості: комунікативність, товариськість, тактовність, терпимість;		
	основа професійної діяльності – верховенство права;		
	порозуміння із студентами (курсантами);		
	співчуття проблемам інших;		
	уміння розв'язати напружену психологічну ситуативну обстановку.		
	Інтелектуальні якості:		
	вербально-логічні здібності (компонент інтелекту, пов'язаний із формуванням явищ у зрозумілій формі й використанням логічних закономірностей);		
	лічильно-математичні здібності (компонент інтелекту, пов'язаний із віддзеркаленням явищ у чисельній формі і використанням кількісних закономірностей);		
	пам'ять (компонент інтелекту, що характеризує особливості оперативної і довгострокової пам'яті);		
	увага (характеристика обсягу, стійкості, розподілу, швидкісного переключення);		
	витривалість до напруженого і тривалого спілкування з емоційно налаштованими людьми;		
	витривалість до постійної розумової та інтелектуальної публічної діяльності;		
	розвиненість евристичного, системного та образного типів мислення, уявлення;		

	темپ психічних процесів (швидкість ефективного протікання психічних процесів, що забезпечує здатність до роботи в нав'язливому темпі в умовах обмеження лімітом часу).		
	Психофізіологічні якості:		
	висока емоційна стійкість;		
	стійкість діяльності в умовах втоми, що розвивається;		
	стійкість в умовах публічної діяльності при дефіциті часу та малій інформації для упереджених висловів поглядів та аналізі поточної ситуації;		
	здатність успішно переробляти та аналізувати додаткову інформацію на тлі основної діяльності.		
	Фізичні якості:		
	загальний фізичний розвиток;		
	загальна фізична підготовка (стимулююча);		
	витривала публічна професійна діяльність;		
	фізична підготовка організму для здорового способу життя;		
	власна фізична загартованість організму.		
	Емоційно-вольова сфера особистості:		
	висока емоційна стійкість;		
	наполегливість у доведенні правильних поглядів;		
	рішучість;		
	сміливість;		
	самовладання й витримка;		
	уміння зберігати працездатність в умовах постійної публічності виконання свої професійних обов'язків;		
	уміння зберігати працездатність в умовах втоми, що розвивається;		
	уміння зберігати активність при малій завантаженості інформацією й особистим спілкуванням;		
	цілеспрямованість;		
	суспільна активність;		
	урівноваженість та виваженість у спілкуванні та прийнятті рішень.		
	Нормативність:		
	дисциплінованість;		
	ретельність;		
	почуття боргу й відповідальності.		
	Комунікативні якості:		
	самостійність;		
	уміння брати на себе відповідальність за ухвалені рішення й дії;		
	авторитет у колективі;		
	товариськість;		
	чуйність;		
	здатність уникати конфліктних ситуацій та розв'язувати їх;		
	гнучкість;		
	тактовність;		
	терпимість;		
	толерантність.		

	Ставлення до себе:		
	самоконтроль;		
	самокритичність;		
	здатність зауважувати та виправляти власні помилки.		
	Ставлення до праці:		
	працьовитість;		
	уміння ефективно працювати в складних психологічних напружених умовах;		
	уміння самостійно знаходити та виконувати завдання.		
	Для якостей, які не враховані		

70-80 - потрібно, але не обов'язково

60-70 - може бути, але не обов'язково

Щиро дякуємо за співпрацю

ДОДАТОК К**АНКЕТА**

Для визначення здібностей, які повинні бути сформовані в юриста в процесі професійної підготовки, просимо Вас уважно ознайомитися із запропонованою анкетою та внести свої доповнення.

Здібності**Пам'ять**

1. Швидке запам'ятовування зорової інформації. _____.
2. Швидке запам'ятовування слухової інформації. _____.
3. Запам'ятовування матеріалу, що має внутрішній логічний зв'язок. _____.
4. Тривалість збереження інформації в пам'яті. _____.
5. Точне відтворення матеріалу після короткого зорового пред'явлення. _____.
6. Точне відтворення матеріалу після короткого слухового пред'явлення. _____.
7. _____.
8. _____.

Мислення

1. Уміння оперувати поданнями для передбачення змін обстановки, результатів діяльності. _____.
2. Уміння створювати правильне подання про реальний процес за одержуваною інформацією. _____.
3. Здатність проаналізувати ситуацію й прийняти рішення на основі наочних зразків. _____.
4. Здатність оперувати абстрактними поняттями при оцінці обстановки й ухваленні рішення. _____.
5. Лічильно-математичні здатності. _____.
6. Уміння діяти нешаблонно, швидко приймати рішення в обставинах, що мають тенденцію до змінності. _____.
7. Точність і старанність при вирішенні розумових завдань витривалість до напруженої психологічної й розумової діяльності. _____.
8. _____.

Мовлення

1. Здатність чітко, лаконічно формулювати свої думки. _____.
2. Гарна дикція. _____.
3. Здатність мовного апарату до інтенсивної й тривалої роботи в психологічному напруженні. _____.
4. _____.

Дата «__» _____ р.

Щиро дякуємо за співпрацю

ДОДАТОК Л

**Професіограма викладача правознавчих дисциплін на прикладі
фрагменту педагогічної складової магістра з правознавства.
Основні складові професійної діяльності викладача правознавчих
дисциплін**

Педагогічна спрямованість особистості:

- повага до студентів (курсантів) (100);
- ввічливе ставлення до колег (95);
- психологічна готовність до викладацької діяльності (100);
- вихованість (90);
- володіння педагогічною культурою (90);
- педагогічна ерудиція (85);
- психологічна витримка (90).

Особливості пізнавальної сфери педагога:

- педагогічна й психологічна спостережливість (90);
- здатність довільно концентрувати та розподіляти увагу (90);
- загальна обізнаність (85);
- творча спрямованість уяви (90);
- логіка мислення (90);
- здатність доводити справу до кінця (90);
- гнучкість розуму (90);
- адекватне сприйняття нового (90);
- культура мовлення (100);
- обізнаність про життя студентів (курсантів), знання їх особистих проблем (90);
- толерантне ставлення до особистих уподобань інших (90);
- терпимість і порозуміння до людей інших соціально-політичних, релігійних поглядів (85);
- ставлення до моди (90);
- глибоке знання історії розвитку правових відносин та власного народу (90);
- володіння новітньою соціально-правовою ситуацією в державі, світі (85).

Педагогічний вияв емоційно-вольової сфери:

- виразність і світлість почуттів, «сердечність розуму» (90);
- здатність свідомо керувати своїми емоціями (91);
- уміння регулювати свої дії, поведінку, володіти собою (95);
- терпіння (90);
- самостійність (90);
- рішучість (90);
- вимогливість до себе і до інших (100);
- організованість і дисциплінованість (100);
- сценічність емоцій (90);
- уміння вислухати інших (90).

Характерологічні й типологічні особливості викладача:

- сила, врівноваженість та рухливість нервово-психічних процесів (95);
- комунікативність (100);
- педагогічний оптимізм (90);
- гуманізм у власній професійній діяльності та особистому житті (95);
- об'єктивність в оцінці студентів (курсантів) і самооцінці (100);

схильність до громадської діяльності (85).

Основні функції професійної діяльності магістра з правознавства як викладача.

I. Загальнопедагогічні функції.

1. Інформаційна (95):

- надання студентам глибоких і міцних знань (100);
- формування умінь та навичок з предмета (100);
- формування наукового світогляду й загальнолюдської моралі (90).

2. Мобілізаційна:

- уміння зосередити всі фізичні й розумові сили студентів (курсантів) на вирішення навчальних завдань (100);
- створення позитивного емоційного настрою (95);
- здатність формувати й закріплювати вміння та навички практичної юридичної діяльності (100);
- раціональне застосування знань на практиці (95);
- уміння зосередити увагу студентів (курсантів) на основному матеріалі (95);
- актуалізація мислення студентів (курсантів) у період навчально-виховного процесу (100);
- налаштування почуттів й волі студентів (курсантів) на успішне виконання навчальних планів та програм (90).

3.Розвиваюча (90)

- уміння й навички управління розумовою діяльністю студентів, розвитком їх почуттів та волі у процесі навчання й праці (90);
- уміння формувати багатогранну й гармонійну особистість демократичного суспільства (90);
- уміння розвивати пізнавальні інтереси й індивідуальні здібності студентів (90).

4.Орієнтаційна (87,5)

- формування соціальних знань і професійної орієнтації з урахуванням вимог суспільства, здібностей, нахилів і можливостей (90);
- виховання бережливого ставлення до природи та навколишнього середовища (85).

II. Загальнотрудові функції:

1. Конструктивна функція (93)

- конструктивна професійна діяльність викладача (100);
- уміння планувати навчально-виховний процес (100);
- уміння встановлювати міжпредметні зв'язки (85);
- здатність проводити та впроваджувати в навчально-виховний процес власні педагогічні дослідження (90);
- конструктивно-матеріальна діяльність (планування й обладнання навчальних кабінетів, накопичення дидактичних матеріалів) (90).

2. Комунікативна функція (95)

- уміння викладача встановлювати правильні взаємовідносини зі студентами (курсантами) (100);
- власний особистий приклад у дотриманні загальнолюдської моралі (95);
- старання ставлення до справи, виконання даних обіцянок та обов'язків (95).

3.Науково - дослідницька функція (93,75)

- творчий пошук (100);
- творче навчання студентів шляхом опрацювання й упровадження в практику більш досконалих методів та прийомів, засобів та форм навчання й виховання (95);
- науковий аналіз й узагальнення свого педагогічного досвіду (90);
- опанування та впровадження в практику навчально-виховного процесу інтерактивних форм навчання (90);
- дослідницька діяльність на шляху подальшого удосконалення навчально-виховного процесу (95);
- експериментальна педагогічна діяльність (90);
- педагогічний ризик (90);
- активний пошук індивідуального підходу до кожного студента (курсанта) (100).

4. Організаторська функція (90)

- здійснення на практиці всього того, що було задумано й опрацьовано під час підготовки до занять і навчально-виховних заходів (90);
- організація повідомлення навчального матеріалу (90);
- організація своєї поведінки в процесі педагогічної діяльності (90);
- організація студентів (курсантів) відповідно до мети й завдань навчально-виховного процесу (90).

ДОДАТОК М

Важливий інтерес для нашого наукового дослідження «Підготовка майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності» становить можливість використання професіограми для майбутнього викладача-правознавця – узагальненого варіанту найважливіших рис педагогічної креативності, запропонованого відомим ученим України С.Сисоєвою [168]. Ми провели дослідження значимості цих рис педагогічної креативності для викладачів правознавчих дисциплін відповідно до вагових коефіцієнтів значимості (за Р.М.Макаровим).

Складові педагогічної креативності викладача правознавчих дисциплін (93,5):

- високий рівень соціальної й моральної свідомості (95);
- пошуково-проблемний стиль мислення (100);
- розвинені інтелектуально-логічні здібності (вміння аналізувати, обґрунтовувати, пояснювати, виділяти основне тощо) (95);
- проблемне бачення (90);
- творча фантазія, розвинена уява (90);
- специфічні особистісні якості (сміливість, готовність до ризику, цілеспрямованість, допитливість, самостійність, наполегливість, ентузіазм) (90);
- специфічні ведучі мотиви (необхідність реалізувати своє «Я», бажання бути визнаним, творчий інтерес, захопленість творчим процесом, прагнення досягти найбільшої результативності в конкретних умовах праці) (90);
- комунікативні здібності (95);
- здатність до самоуправління (90);
- високий рівень загальної культури і моральної культури (100).

Професійні якості магістра з правознавства як майбутнього викладача (педагогічна складова)

Загальногромадянські якості (92,14):

- широкий світогляд (90);
- принциповість і стійкість переконань (95);
- громадська активність і цілеспрямованість (100);
- патріотизм і толерантне ставлення до представників інших національностей та країн (90);
- гуманізм, високий рівень свідомості (90);
- оптимізм (віра в людей, у свої сили й можливості) (90);
- працьовитість (90).

Морально-педагогічні якості (95):

- висока моральна зрілість, справедливість та об'єктивність (90);
- педагогічне спрямування наукової ерудиції (95);
- високий рівень загальної та педагогічної культури (95);
- високий рівень моральних стосунків з людьми (90);
- акуратність та охайність (95);
- чесність, дисциплінованість, вимогливість (100);
- уміння спілкуватися з людьми (100).

Педагогічні якості (92,5):

- педагогічна спостережливість (100);
- педагогічна уява (90);
- педагогічний такт (95);
- педагогічна інтуїція (90);
- володіння педагогічною технікою (90);
- професійна працездатність (90).

Соціально-перцептивні якості (92 :)

- високий рівень соціального сприйняття й спостереження дійсності (90);
- активна інтелектуальна діяльність (систематизація й узагальнення соціального досвіду) (100);
- швидкість орієнтації в педагогічних ситуаціях (95);
- висока культура мовлення (90);
- володіння мімікою, тоном голосу, рухами, жестами (85).

Індивідуально-психологічні особливості (93,3):

- висока пізнавальна зацікавленість, любов до дітей й потреба працювати з ними (100);
- твердість характеру, витримка й самовладання (90);
- самостійність і діловитість у вирішенні життєво важливих завдань (90).

Психолого-педагогічні здібності (90):

- адекватність сприйняття студентів (курсантів) і шанобливе ставлення до них (90);
- прогнозування шляхів формування особистості студента (курсанта) (90);
- здатність передбачати можливі результати власної педагогічної діяльності (90);
- виховний вплив на колектив та особистість (90).

Функціональні компоненти викладацької діяльності (92):

- рефлексія (90);
- проектування (85);
- конструювання (90);
- організація (90);
- комунікація (90);
- комунікабельність (95);
- інформаційність (90);
- розвиваючий (95);
- орієнтаційний (90).

Функції викладача (94,3):

- самосвітня (100);
- адаптаційна (90);
- компенсаторна (90);
- інформаційна (95);
- освідомленості (90);
- освіченості (90)
- педагогічна (100);
- психологічна (100).

Загальні вимоги, які ставляться до викладача юридично-правового напрямку (91):

- професійна компетентність (100);
- спеціальна наукова, практична та психолого-педагогічна підготовка (95);
- загальнокультурна та гуманітарна компетентність, яка включає знання основ світової культури, гуманістичних особистісних якостей (90);
- відповідальність за результати власної діяльності (90);
- мотивація до самовдосконалення (90);
- креативність (90)
- сформованість нестандартного мислення (90);
- володіння інноваційною стратегією й тактикою (90);
- гнучка адаптація до змін змісту та умов професійної діяльності (90);
- комунікативна компетентність (90);
- розвинуте мовлення (90);
- володіння іноземними мовами (85);

опанування сучасних засобів зв'язку, Інтернету та основ комп'ютерної грамотності (90);

уміння складати ділові папери (85);

соціально-економічна компетентність (передбачення економічних наслідків власних правових дій) (100);

володіння основами сучасної економіки (90);

знання законів бізнесу та економіки (90).

Індивідуально-психологічні особливості

Професійні юридичні здібності (92):

емоційна стійкість (100);

типи розумових процесів (90);

швидкість реакції (90);

швидкість формування навичок (90);

стабільність навички (100);

просторово-часова уява (90);

координація розумових дій, рухів (95);

рішучість (95);

сміливість (95);

наполегливість (85);

воля (90);

здатність виконувати розумові операції у швидкому темпі (100);

здатність зіставляти образ подій за малопомітними показниками та деталями (90);

здатність до інтеграції багаточисельних несистематизованих інформаційних сигналів у конкретний образ (90);

легкість і швидкість адаптації до ситуації, вилучення із довготермінової пам'яті необхідної інформації для прийняття рішення (90);

альтернативність у вирішенні проблемних ситуацій, здатність до реалізації рішення, пов'язаного з ризиком (90);

здатність до просторових уявлень (85);

розвиненість відчуттів і сприйняття (90);

здатність діяти при ліміті та дефіциті часу (95);

здатність діяти в нав'язаному темпі (95);

загальний інтелект (90).

Увага (90):

обсяг (90);

стійкість (90);

переключення (90);

концентрація (90);

розподіл (90).

Пам'ять (95):

оперативна (100);

короткотермінова (90);

довготермінова (100);

сенсорна (90).

Мислення:

образне та евристичне (90);

репродуктивне (90);

просторово-часове (85);

абстрактне (90);

оперування трьохмірними об'єктами (90);

критичність (90);

самостійність (100).

ДОДАТОК Н

**Особистісні характеристики і загальні вимоги до юриста як
працівника (92)**

- активна життєва позиція (100);
- креативне мислення (95);
- розвинуті комунікативні навички (90);
- цілеспрямованість (95);
- високий рівень самомотивації (90);
- наполегливість (90);
- націленість на результат (90);
- старанність (100);
- дисциплінованість (100);
- лояльність (90);
- скрупульозність у роботі з документами (95);
- високий рівень відповідальності за реалізацію рішень (90);
- уміння приймати рішення (90);
- відповідальність (95);
- уміння працювати під пресингом (стресостійкість) (95);
- уміння працювати в агресивному середовищі (90);
- здатність (досвід) ефективно працювати в групі, в команді (95);
- уміння одночасно вести декілька справ (90);
- організаторські здібності (90);
- навички управління проектами (85);
- аналітичні здібності (90);
- системне мислення (90);
- уміння вести переговори (85);
- навички міжособистісного спілкування, робота з людьми (95);
- доброзичливість (90);
- ведення ділового листування (85);
- уміння читати нормативно-правову документацію (90);
- навички публічних виступів (95);
- бізнес-стиль (85);
- сумлінність і порядність (100);
- регулювання та попередження конфліктів (95);
- мобільність (90).

Якості юриста-професіонала як особи (4,76)

Професійно-ділові (4,83) :

- глибока пошана до законів (4,9);
- працездатність (4,8);
- відповідальність за долю людей (4,9);
- любов до своєї професії (5,0);
- здатність критично оцінювати свою діяльність (4,7);
- дисциплінованість і пунктуальність в роботі (4,7).

Морально-етичні (4,77) :

- твердість моральних засад (4,8);
- високі етичні погляди (4,7);
- сумління (4,8);
- принциповість (4,7);
- відповідальність за виконувану роботу (4,8);
- здатність брати відповідальність на себе (4,7);

- гуманність (4,7);
- нетерпимість до порушників закону (4,9).

Інтелектуальні (4,69):

- уміння відрізнати істотне від неістотного та головне від неголовного (4,8);
- ерудиція (4,7);
- глибина й логічність мислення (4,8);
- незалежність мислення (4,7);
- здоровий глузд (4,6);
- розсудливість (4,7);
- гнучкість мислення (уміння розглядати питання з різних аспектів) (4,6);
- конструктивність і прогностичний характер мислення (4,6);
- спостережливість (4,7);
- продуктивна пам'ять (4,7).

Емоційно-вольові

(уміння в складних умовах залишатися виваженим) (4,75):

- терпимість і розсудливість (4,8);
- врівноваженість (4,7);
- витриманість (4,7);
- емоційна стриманість (4,8).

Організаційні (4,72):

- уміння організувати власну ефективну роботу, а також роботу колег і всього колективу (4,7);
- забезпечення виконання професійних функціональних обов'язків в умовах нервового напруження та надмірного психологічного навантаження (4,8);
- організаційні здібності (4,7);
- навички службової етики та ділового спілкування (4,6);
- уміння об'єднувати колектив для виконання поставленої цілі (4,6);
- відповідальність (4,9).

Моральний і етично-правовий портрет юриста (93,2)

- усвідомлення своїх прав та обов'язків (100);
- відмінне знання законодавчо-нормативної бази (100);
- чесність і правдивість (100);
- уміння підпорядковувати свої власні інтереси інтересам колективу (90);
- відчуття відповідальності (90);
- порядність (95);
- товариськість (90);
- тактовність (90);
- ввічливість (90);
- охайність (90);
- етика поведінки і мови (90).

ДОДАТОК П**Евристичні компоненти юридичної діяльності (91,5)**

- уміння прогнозувати розвиток ситуації (95);
- уміння аналізувати нештатні ситуації й моделювати можливі варіанти соціально-економічних наслідків правових дій при виконанні своїх професійних обов'язків (90);
- уміння використовувати в реальній практичній правовій діяльності проблемно-дослідницькі, проблемно-пошукові та бінарні методи аналізу ситуації (90);
- здатність передбачати результат діяльності, аналізувати альтернативні моделі, приймати та реалізовувати рішення (90);
- уміння моделювати ситуації в жорсткі часові інтервали в нештатних та непрогнозованих і малокерованих ситуаціях (90);
- цілеспрямованість та рішучість (95);
- диференційоване використання мови як засобу професійного спілкування (90).

ДОДАТОК Р**Професійні знання, навички та вміння.****Теоретична підготовка**

Для випускника юридичного ВНЗ, який готовий до практичної діяльності, має бути характерним:

- усвідомлення соціальної значущості своєї професії;
- чітке розуміння суті, характеру і взаємодії правових явищ;
- володіння професійною етикою, правовою та психологічною культурою, високою етичною свідомістю, гуманністю, твердістю моральних переконань, відчуттям зобов'язання, відповідальністю за долі людей і доручену справу;
- принциповість і незалежність у забезпеченні верховенства права, свобод і законних інтересів особи, її охорони й соціального захисту;
- воля й наполегливість у виконанні ухвалених рішень, відчуття нетерпимості до будь-якого порушення закону;
- реалізація правових норм і забезпечення правопорядку в різних сферах життєдіяльності держави та суспільства, пов'язаних з діяльністю органів державної влади;
- участь у розробці проектів законів і підзаконних нормативно-правових актів;
- здійснення контролю за дотриманням законодавства в практичній діяльності галузевих, функціональних і територіальних органів виконавчої влади;
- захист інтересів організацій і громадян в судах та інших юридичних установах;
- організація взаємодії та забезпечення координації в роботі з органами законодавчої і виконавчої влади, правоохоронними органами, спецслужбами України;
- виконання посадових обов'язків відповідно до посадового регламенту;
- виконання доручень, даних керівниками в межах їх повноважень;
- дотримання прав і законних інтересів громадян та організацій;
- підтримування рівня кваліфікації, необхідного для належного виконання посадових обов'язків;
- нерозголошення державної інформації, таємниць, які охороняються чинним законодавством, а також даних, що стали відомими у зв'язку з виконанням посадових обов'язків, зокрема інформації, яка стосується приватного життя і здоров'я громадян, або зачіпає їхню честь і гідність;
- збереження державного майна, зокрема наданого для виконання посадових обов'язків.

Випускник юрист повинен знати:

- чинне законодавство України та норми сучасного міжнародного права;
- основні положення загальних гуманітарних і соціально-економічних дисциплін, математичних і природничо-наукових дисциплін та можливості їх використання в практичній діяльності;
- суть, зміст і значення правової й економічної культури юриста;
- суть і зміст загальнопрофесійних та спеціальних дисциплін;
- господарське, цивільне, кримінальне, адміністративне право;
- законодавство за спеціалізацією (детально);
- загальні положення суміжних галузей права відповідно до спеціалізації;
- практичні аспекти використання галузей права;
- основи бухгалтерського обліку, податкового законодавства.

Юрист повинен мати навички:

- володіння цивільною зрілістю й високою суспільною активністю;
- професійної етики;
- правової, економічної й психологічної культури;

- пошани до закону й дбайливого ставлення до соціальних цінностей правової держави, честі та гідності громадянина;
- високої етичної свідомості, гуманності, твердості моральних переконань, почуття обов'язку;
- відповідальності за долі людей і доручену справу;
- принциповості й незалежності в забезпеченні прав, свобод і законних інтересів особи, її охорони та соціального захисту;
- організації договірної роботи (підготовка, експертиза, узгодження угод);
- претензійно-позивної діяльності;
- участі в досудових заходах;
- ведення судової справи;
- успішного розгляду скарг;
- розробки договорів (залежно від спеціалізації);
- грамотного аналізу правоустановчих документів;
- необхідної волі й наполегливості у виконанні ухвалених правових рішень, відчуття нетерпимості до будь-якого порушення закону у власній професійній діяльності;
- широкого юридичного світогляду;
- вільного володіння основними правовими системами;
- розуміння суті й соціальної значущості своєї професії;
- чіткого розуміння суті, характеру і взаємодії правових явищ;
- знання основних проблем дисциплін, що визначають конкретну галузь діяльності, розуміння їх взаємозв'язку в цілісній системі знань і практичного застосування в професійній діяльності.

Юрист повинен мати вміння:

- тлумачити й застосовувати закони та інші нормативно-правові акти при виконанні своїх професійних соціально значущих обов'язків;
- забезпечувати дотримання законодавства в діяльності державних органів, фізичних і юридичних осіб;
- юридично грамотно й законодавчо-нормативно кваліфікувати факти та обставини;
- розробляти документи правового характеру, здійснювати правову експертизу нормативних актів, давати кваліфіковані юридичні висновки й консультації;
- ухвалювати правові рішення та здійснювати інші юридичні дії в точній відповідності до закону;
- розкривати та встановлювати факти правопорушень, визначати заходи відповідальності й покарання винних;
- проводити необхідні заходи щодо відновлення порушених прав;
- використовувати системні й різносторонні правові знання та навички в практичній сфері;
- повної правової підтримки компанії (операції, угоди, дозвільна та узгоджувальна документація із державними органами, експертиза);
- підготовки нормативно-правових документів відповідно до функціональних обов'язків юриста як посадової особи;
- швидко й оперативно орієнтуватися в невідомій та новій правовій ситуації;
- систематично підвищувати свою професійну кваліфікацію, вивчати законодавство та практику його застосування, орієнтуватися в спеціальній літературі.

ДОДАТОК С

Психограма

Змістовна частина професійної діяльності викладача правознавчих дисциплін в умовах становлення демократії.

Особистісні якості – 93,34:

- спрямованість на дотримання законності (100);
- психологічна стійкість та витримка (90);
- риси характеру: цілеспрямованість, воля, наполегливість, сміливість, рішучість (90);
- самовладання та уміння стримувати свої почуття на людях (100);
- соціальна нормативність (відповідність моральних установок загальноприйнятим нормам поведінки і взаємостосунків з іншими людьми) (90);
- професійна спрямованість до критичної самооцінки (90);
- моральні якості: почуття професійного обов'язання, чесність, порядність, толерантність (90);
- соціальні якості: комунікативність, товариськість, тактовність, терпимість (90);
- основа професійної діяльності – верховенство права (100);
- порозуміння із студентами (курсантами) (90);
- співчуття іншим (90);
- уміння розв'язати напружену психологічну ситуативну обстановку (100).

Інтелектуальні якості – 91,25:

- вербально-логічні здібності (компонент інтелекту, пов'язаний із формуванням явищ у зрозумілій формі й використанням логічних закономірностей) (90);
- лічильно-математичні здібності (компонент інтелекту, пов'язаний із віддзеркаленням явищ у чисельній формі й використанням кількісних закономірностей) (90);
- пам'ять (компонент інтелекту, що характеризує особливості оперативної та довгострокової пам'яті) (100);
- увага (характеристика обсягу, стійкості, розподілу, швидкісного переключення) (100);
- витривалість до напруженого й тривалого спілкування з емоційно налаштованими людьми (100);
- витривалість до постійної розумової та інтелектуальної публічної діяльності (90);
- розвиненість евристичного, системного та образного типів мислення, уявлення (80);
- темп психічних процесів (швидкість ефективного протікання психічних процесів, що забезпечує здатність до роботи в нав'язливому темпі в умовах обмеження лімітом часу) (80).

Психофізіологічні якості - 90:

- висока емоційна стійкість (100);
- стійкість діяльності в умовах втоми, щорозвивається (80);
- стійкість в умовах публічної діяльності при дефіциті часу та малій інформації для упереджених висловів думки та аналізі проточної ситуації (90);
- здатність успішно переробляти та аналізувати додаткову інформацію на тлі основної діяльності (90);

Фізичні якості - 85:

- загальний фізичний розвиток (90);
- загальна фізична підготовка, що стимулює витривалу публічну професійну діяльність (90)

- фізична підготовка організму для здорового способу життя (80);
- власна фізична загартованість організму (80);

Емоційно-вольова сфера особистості – 88,2:*

- висока емоційна стійкість (100);
- наполегливість у доведенні правильної думки (100);
- рішучість (90);
- сміливість (80);
- самовладання й витримка (80);
- вміння зберігати працездатність в умовах постійної публічності виконання своїх професійних обов'язків (90);

- вміння зберігати працездатність в умовах втоми, що розвивається (80);
- вміння зберігати активність при незначній завантаженості інформацією й особистим спілкуванням (90);

- цілеспрямованість (80);
- суспільна активність (100);
- урівноваженість та виваженість у спілкуванні та прийнятті рішень (80).

Нормативність – 83,33:

- дисциплінованість (90);
- ретельність (80);
- почуття боргу й відповідальності (80).

Комунікативні - 88:

- самостійність (90);
- вміння брати на себе відповідальність за ухвалені рішення й дії (90);
- авторитет у колективі (100);
- товариськість (80);
- чуйність (80);
- здатність уникати конфліктних ситуацій та розв'язувати їх (100);
- гнучкість (80);
- тактовність (90);
- терпимість (80);
- толерантність (90).

Ставлення до себе - 4,7:

- самоконтроль (100);
- самокритичність (80);
- здатність зауважувати та виправляти власні помилки (80).

Ставлення до праці – 86,67:

- працьовитість (100);
- вміння ефективно працювати в складних психологічних напружених умовах (80);
- вміння самостійно знаходити та виконувати завдання (90).

*Здібності – 90,56**

* Вказані нижче цифри-оцінка респондентів за ваговими коефіцієнтами у шкалі стобального оцінювання.

* Вказані нижче цифри-оцінка респондентів за ваговими коефіцієнтами у шкалі стобального оцінювання.

Пам'ять – 91,67:

- швидке запам'ятовування зорової інформації (100);
- швидке запам'ятовування слухової інформації (100);
- запам'ятовування матеріалу, що має внутрішній логічний зв'язок (90);
- тривалість збереження інформації в пам'яті (80);
- точне відтворення матеріалу після короткого зорового пред'явлення (90);
- точне відтворення матеріалу після короткого слухового пред'явлення (90).

Мислення – 87,5:

- вміння оперувати поданнями для передбачення змін обстановки, результатів діяльності (90);
- вміння створювати правильне подання про реальний процес за одержуваною інформацією (80);
- здатність проаналізувати ситуацію й прийняти рішення на основі наочних зразків (80);
- здатність оперувати абстрактними поняттями при оцінці обстановки й ухваленні рішення (90);
- лічильно-математичні здатності (90);
- вміння діяти нешаблонно, швидко приймати рішення в обставинах, що мають тенденцію до змінності (80);
- точність і старанність при вирішенні розумових завдань (90);
- витривалість до напруженої психологічної і розумової діяльності (100).

Мовлення – 96,67:

- здатність чітко, лаконічно формулювати свої думки (100);
- гарна дикція (90);
- здатність мовного апарату до інтенсивної та тривалої роботи в психологічному напруженні (100).

РОБОЧА ПРОГРАМА
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
(спецкурс)
«Методика викладання
у вищій школі»

Напрямок підготовки: 0601 «Право»

Спеціалізація: «Господарська-правова діяльність»

Освітньо – кваліфікаційний рівень: магістр

Освітній рівень: повна вища освіта

Кваліфікація: юрист

*Відповідає вимогам кредитно-модульної системи
організації навчального процесу*

УДК 330.341.1

ББК 65.9(2)-5

Безсмолий Є.Б. Методика викладання у вищій школі: Робоча програма за кредитно-модульною системою навчальної дисципліни для студентів спеціальності 0601 «Право». – Кіровоград: НДЦІТ, 2011. – с.

Розробник: Безсмолий Є.Б., викладач кафедри права

Рецензент: Рижиков В.С., кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Міжрегіональної академії управління персоналом

СТРУКТУРА РОБОЧОЇ ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ»

I. ОПИС ПРЕДМЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Предмет: методи проведення різних видів навчальних занять, організації самостійної роботи студентів та розробки навчально-методичної документації.

Курс: 6 Підготовка магістрів	Напрямок, професійне спрямування, ОКР	Характеристика навчальної дисципліни
Кількість кредитів: 2 Модулів: 2 Змістових модулів: 4 Загальна кількість годин: 54 Тижневих годин: Аудиторних – 4 год. СРС – 3 год.	Напрямок: 0601 «Право» Спеціалізація: «Господарсько-правова діяльність» ОКР – Магістр	За вибором студента Рік підготовки – 6 Семестр – 11 Лекції: 18 год. Практичні: 18 год. Самостійна робота: 18 год., Вид семестрового контролю: залік

Примітка: співвідношення кількості годин аудиторних занять і самостійної роботи становить 66% до 34%.

II. МЕТА І ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Метою дисципліни «Методика викладання у вищій школі» є формування в магістрів методичних знань, умінь і навичок викладацької роботи у вузі, самостійно розробляти навчально-методичну документацію навчальної дисципліни та проводити навчально-виховний процес, застосовуючи сучасні методи викладання правознавчих дисциплін у вищій школі та організації навчального процесу підготовки юристів.

Завданнями дисципліни «Методика викладання у вищій школі» є:

- 1) поглиблення загальнодидактичних знань про організацію навчального процесу;
- 2) закладення основ педагогічної майстерності магістра-юриста;
- 3) формування в магістрів методичних навичок організації конкретних форм аудиторної та позааудиторної роботи зі студентами.

Завданням навчальної дисципліни є надання магістрам з правознавства знань, формування умінь і навичок, визначених освітньо-кваліфікаційною характеристикою підготовки юристів.

Після вивчення навчальної дисципліни студенти повинні **вміти:**

- розробляти науково-методичний комплекс навчальної дисципліни;
- самостійно виконувати різні види педагогічної діяльності, у тому числі проводити практичні й семінарські заняття, здійснювати поточну атестацію;
- добирати й використовувати сучасні дидактичні методи та інтенсивні технології викладання;
- аналізувати ефективність результатів навчання;
- під керівництвом провідного викладача готувати лекції;
- самостійно працювати з довідковою, навчальною, науковою та періодичною літературою;
- виходячи із групових норм і статусу членів групи, організовувати виконання функціонально пов'язаних дій та синергетичне поєднання зусиль членів групи;
- розробляти задачі з питань правознавства, брати участь у розробці алгоритмів і програм оптимізації рішень;
- аналізувати витрати робочого часу, визначати пріоритетність видів діяльності, складати реалістичні плани особистої роботи;
- добирати літературні джерела, здійснювати аналітичний пошук й узагальнення інформації, складати реферат і літературний огляд;
- добирати та застосовувати різноманітні типи наукових методів обробки інформації, здійснювати обробку й аналітичну інтерпретацію інформації, узагальнювати результати дослідження;
- застосовувати сучасні методи й технічні можливості оформлення результатів дослідження.

Під час вивчення курсу магістри з правознавства мають змогу набути такі **навички:**

- складати реферат, анотацію;
- чітко, послідовно й логічно висловлювати свої думки та переконання завдяки застосування усної та письмової форм звіту за результатами виконаної роботи;
- дотримуватися етики ділового спілкування;
- реалізовувати відносини відповідальності за допомогою сукупності етичних, правових та економічних норм у їх взаємозв'язку;
- переконувати, аргументувати, вести конструктивні переговори, результативні ділові бесіди, плідні дискусії, полеміку; толерантно ставитися до протилежних думок, брати участь у дискусіях, критично ставитися до тенденційної інформації завдяки організації презентацій результатів виконаної роботи.

III. Тематичний план дисципліни

№	Назва тем	Всього	Лекцій	Семінарські заняття	Консультації протягом	Індивідуальна робота	Само-стійна робота
МОДУЛЬ I							
<i>Змістовний модуль 1. Вища освіта в Україні та її нормативно-правове регулювання</i>							
1.	Тема 1. Система вищої юридичної освіти та основи правового регулювання вищої освіти в Україні	3	1	1			1
2.	Тема 2. Історія виникнення та сутність Болонського процесу й кредитно-модульної системи організації навчального процесу з правознавства	3	1	1			1
<i>Змістовний модуль 2. Теорія та практика конструювання професіограми юриста</i>							
3.	Тема 3. Теоретичне обґрунтування цільової моделі педагогічної підготовки магістра правознавця	6	2	2			2

4.	Тема 4. Професіографічний профіль (професіограма) юриста, практичний аспект	6	2	2			2
МОДУЛЬ II							
<i>Змістовний модуль 3. Організація навчального процесу у вищій школі</i>							
5.	Тема 5. Навчально-методичне забезпечення юридичних навчальних дисциплін	6	2	2			2
6.	Тема 6. Методи організації самостійної роботи і практичної підготовки студентів з правознавства	6	2	2			2
7.	Тема 7. Методичні та дидактичні основи підготовки проведення лекцій у вищій школі при підготовці юристів	12	4	4			4
8.	Тема 8. Методи та засоби оцінювання навчальних досягнень студентів-правознавців	6	2	2			2
<i>Змістовний модуль 4. Інтерактивні методи навчання</i>							
9.	Тема 9. Застосування методів активного навчання в навчальному процесі підготовки юристів.	6	2	2			2
Всього		54	18	18			18

Форми контролю: усне опитування – У

контрольні роботи – КР

перевірка конспектів – ПК

перевірка завдань для самостійної роботи – СР, модульний контроль – МК, колоквиум -К

IV. Зміст дисципліни за модулями

Модуль I

Змістовний модуль 1. Вища освіта в Україні та її нормативно-правове регулювання

Тема 1. Система вищої юридичної освіти та основи правового регулювання вищої освіти в Україні.

Тема 2. Історія виникнення та сутність Болонського процесу й кредитно-модульної системи організації навчального процесу з правознавства.
<i>Змістовний модуль 2. Теорія та практика конструювання професіограми юриста</i>
Тема 3. Теоретичне обґрунтування цільової моделі педагогічної підготовки магістра правознавця
Тема 4. Професіографічний профіль (професіограма) юриста, практичний аспект

Модуль II

Змістовний модуль 3. Організація навчального процесу у вищій школі

Тема 5. Навчально-методичне забезпечення юридичних навчальних дисциплін
Тема 6. Методи організації самостійної роботи й практичної підготовки студентів з правознавства
Тема 7. Методичні та дидактичні основи підготовки проведення лекцій у вищій школі при підготовці юристів
Тема 8. Методи та засоби оцінювання навчальних досягнень студентів-правознавців
<i>Змістовний модуль 4. Інтерактивні методи навчання</i>
Тема 9. Застосування методів активного навчання в навчально-виховному процесі підготовки юристів

V. Плани лекцій

Модуль I

Змістовний модуль 1. Вища освіта в Україні та її нормативно-правове регулювання

Тема 1

Система вищої юридичної освіти та основи правового регулювання вищої освіти в Україні

План

1. Основи правового регулювання вищої освіти: поняття системи вищої освіти.
2. Види освітньо-кваліфікаційних рівнів і вищих навчальних закладів.
3. Сутність ступеневої освіти.
4. Порядок ліцензування освітніх послуг та система акредитації вищих юридичних навчальних закладів.
5. Система стандартів вищої юридичної освіти.
6. Особливості та значення розвитку юридичної освіти України в умовах сьогодення.

Тема 2

Історія виникнення та сутність Болонського процесу й кредитно-модульної системи організації навчального процесу з правознавства

План

1. Суть Лісабонської конвенції та Сорбонської декларації.
2. Болонська декларація.
3. Кредитно-модульна система організації навчального процесу.
4. Проблеми запровадження принципів Болонської декларації в системі вищої освіти України.

Змістовний модуль 2. Теорія та практика конструювання професіограми юриста

Тема 3

Теоретичне обґрунтування цільової моделі педагогічної підготовки магістра правознавця

План

1. Структура і зміст конструювання цільових моделей професійної діяльності юриста та особливостей цієї діяльності.
2. Теоретичні та практичні основи наукової галузі юридичної професіографії та професіології.
3. Методика складання професіограм, особливості професіограми юриста.

4. Математичне обґрунтування складових професорами юриста.

Тема 4

Професіографічний профіль (професіограма) юриста, практичний аспект

План

1. Структура та зміст цільової моделі (професіограми юриста).
2. Основні знання, уміння та навички юриста, якості та властивості, якими повинен володіти юрист.
3. Психографічний профіль (психограма) юриста.

Модуль II

Змістовний модуль 3. Організація навчального процесу у вищій школі

Тема 5

Навчально-методичне забезпечення юридичних навчальних дисциплін

1. Навчальна і робоча програма навчальної дисципліни – структура й порядок розроблення.
2. Види навчальної роботи студентів.
3. Методи підбору завдань для реалізації цілей навчального процесу.
4. Підготовка опорного конспекту та методи проведення лекцій.
5. Організація роботи студентів на практичних і семінарських заняттях.

Тема 6

Методи організації самостійної роботи і практичної підготовки студентів з правознавства

1. Види самостійної роботи студентів.
2. Методи розробки індивідуальних і колективних завдань для самостійної роботи студентів.
3. Методи організації самостійної науково-дослідної роботи студентів.
4. Методи практичної підготовки студентів під час занять.

5. Організація практичної підготовки студентів під час навчальних і виробничих практик.

6. Організація практичної підготовки студентів за допомогою тренінгових технологій навчання.

Тема 7

Методичні та дидактичні основи проведення лекцій у вищій школі при підготовці юристів

6. Лекція: поняття, функції, значення.

6.1. Походження терміну «лекція».

6.2. Функції лекції.

6.3. Практичне значення лекції в навчально-виховному процесі вищої школи.

7. Види лекцій.

7.1. Ознайомча лекція.

7.2. Вступна лекція.

7.3. Оглядова лекція.

7.4. Інформаційна лекція.

7.5. Заключна (підсумкова) лекція.

7.6. Лекція – конференція.

8. Методика проведення лекції.

8.1. Відповідність тематичного плану і програми навчальної дисципліни.

8.2. Ознайомлення з навчально-методичною літературою бібліотеки навчального закладу, з фондовими матеріалами та напрацюваннями по кафедрі.

8.3. Визначення дидактичних цілей.

8.4. Складання плану лекції.

8.5. Робота з науковою та навчальною літературою, інформаційними довідниковими матеріалами.

8.6. Систематизація матеріалів і підготовки моделей тексту лекції.

8.7. Вибір остаточного матеріалу для лекції. Робота над формою викладу матеріалу.

8.8. Підготовка наочних матеріалів.

8.9. Оформлення тексту лекції. Представлення тексту для затвердження на кафедрі.

9. Лекція як акт публічного виступу. Процес підготовки до лекції як до публічного виступу.

9.1. Хронометраж викладання лекційного матеріалу.

9.2. Психологічна підготовка.

9.3. Риторична підготовка.

10. Методика проведення лекції.

10.1. Фази динаміки лекції.

10.2. Чинники успішності та пізнавального сприйняття.

10.3. Етапи формування нової установки та співпраці з аудиторією.

10.4. Емоційні прийоми викладача.

10.5. Завершальний етап лекції (висновки, підсумки, запитання, відповіді).

10.6. Методика самоаналізу лекції.

Тема 8

Методи та засоби оцінювання навчальних досягнень студентів-правознавців

План

1. Види контролів навчальних досягнень студентів.

2. Методи розробки засобів діагностики навчальних досягнень студентів.

3. Особливості оцінювання навчальних досягнень студентів за допомогою тестових технологій.

4. Методи оцінювання результатів самостійної роботи студентів.

5. Особливості кредитно-модульної оцінки студентів.

6. Практичне впровадження кредитно – модульної системи оцінки.

Змістовний модуль 4. Інтерактивні методи навчання

Тема 9

Застосування методів активного навчання в навчально-виховному процесі підготовки юристів

План

1. Значення методів активного навчання в підготовці фахівців з інноваційного менеджменту.
2. Передумови для застосування методів активного навчання. Характеристика методів активного навчання.
3. Особливості застосування командних завдань у процесі навчання.
4. Ділові та рольові ігри: методика та практика застосування в навчальному процесі.

VI. Плани практичних занять

Модуль I

Змістовний модуль 1. Вища освіта в Україні та її нормативно-правове регулювання

Тема 1. Система вищої юридичної освіти та основи правового регулювання вищої освіти в Україні

Основи правового регулювання вищої освіти: поняття системи вищої освіти, види освітньо-кваліфікаційних рівнів і вищих навчальних закладів. Сутність ступеневої освіти. Порядок ліцензування освітніх послуг та система акредитації вищих навчальних закладів. Система стандартів вищої освіти.

Тема 2. Історія виникнення та сутність Болонського процесу й кредитно-модульної системи організації навчального процесу з правознавства

Суть Лісабонської конвенції й Сорбонської декларації. Болонська декларація. Кредитно-модульна система організації навчального процесу. Проблеми запровадження принципів Болонської декларації в системі вищої освіти України.

Змістовний модуль 2. Теорія та практика конструювання професіограми юриста

Тема 3. Теоретичне обґрунтування цільової моделі педагогічної підготовки магістра правознавця

Структура і зміст професіограми. Теорія і практика конструювання цільових моделей професійної діяльності юриста та особливостей цієї діяльності. Теоретичні та практичні основи наукової галузі юридичної професіографії та професіології. Методика складання професіограм, особливості професіограми юриста. Математичне обґрунтування складових професіограми юриста.

Тема 4. Професіографічний профіль (професіограма) юриста, практичний аспект

Структура та зміст цільової моделі (професіограми юриста). Визначення основних знань, умінь, навичок, професійних якостей, які повинен опанувати юрист в процесі професійної підготовки. Практична розробка психографічного профілю (психограми) юриста.

Модуль II

Змістовний модуль 3. Організація навчального процесу у вищій школі

Тема 5. Навчально-методичне забезпечення юридичних навчальних дисциплін

Навчальна і робоча програма навчальної дисципліни – структура й порядок розроблення. Види навчальної роботи студентів. Методи підбору завдань для реалізації цілей навчального процесу.

Тема 6. Методи організації самостійної роботи і практичної підготовки студентів з правознавства

Види самостійної роботи студентів. Методи розробки індивідуальних і колективних завдань для самостійної роботи студентів. Методи організації самостійної науково-дослідної роботи студентів.

Методи практичної підготовки студентів під час занять. Організація практичної підготовки студентів під час навчальних і виробничих практик.

Організація практичної підготовки студентів за допомогою тренінгових технологій навчання.

Тема 7. Методичні та дидактичні основи підготовки проведення лекцій у вищій школі при підготовці юристів

Лекція: поняття, функції, значення. Функції та значення лекції в навчально-виховному процесі вищої школи. Види лекцій та їх характеристика. Методика проведення лекції. Відповідність тематичного плану і програми навчальної дисципліни. Ознайомлення з навчально-методичною літературою бібліотеки навчального закладу, з фондовими матеріалами та напрацюваннями по кафедрі. Вибір остаточного матеріалу для лекції. Робота над формою викладу матеріалу. Оформлення тексту лекції. Представлення тексту для затвердження на кафедрі. Завершальний етап лекції (висновки, підсумки, запитання, відповіді). Методика самоаналізу лекції.

Тема 8. Методи та засоби оцінювання навчальних досягнень студентів-правознавців

Види контролів навчальних досягнень студентів. Методи розробки засобів діагностики навчальних досягнень студентів. Особливості оцінювання навчальних досягнень студентів за допомогою тестових технологій. Методи оцінювання результатів самостійної роботи студентів.

Змістовний модуль 4. Інтерактивні методи навчання

Тема 9. Застосування методів активного навчання в навчально-виховному процесі підготовки юристів

Значення методів активного навчання в підготовці фахівців з інноваційного менеджменту. Передумови для застосування методів активного навчання. Характеристика методів активного навчання. Особливості застосування командних завдань у процесі навчання. Методи розробки специфікації курсу. Ділові й рольові ігри та їх значення в навчанні. Метод «мозкового штурму».

VII. Методики активізації процесу навчання

Один із засобів підвищення якості освіти, ефективного управління процесом підготовки фахівців – контроль, оцінка та облік навчальної роботи студентів. Теоретичним обґрунтуванням педагогічного контролю є концепція навчання як системи. Вона включає викладання та учіння, між якими існує прямий і зворотній зв'язок, ґрунтується на контролі знань, умінь і навичок. Психологічна сутність стимулювання студентів до навчання – визначення контролю як єдності управління мотивацією суб'єкта учіння та саморегуляції навчально-пізнавальної діяльності. Позитивні мотиви, здібності та навчальні потреби лежать в основі продуктивного учіння; активна навчально-пізнавальна діяльність є умовою формування особистості, її мотиваційної сфери, яка реалізується за допомогою педагогічного стимулу у вигляді контролю.

Успішне функціонування педагогічного контролю забезпечується ефективною реалізацією його діагностичної, навчальної, виховної та організаційної функції. Діагностична функція пов'язана із функцією контролю, який спрямований на визначення конкретного явища, його оцінки. Визначення та оцінка є основою для будь-якого діагнозу. Педагогічна діагностика є важливою складовою наукової системи педагогічного контролю, яка безпосередньо пов'язана з процесом визначення рівня знань, умінь і навичок, вихованості з оцінкою реальної поведінки студентів, ступеня засвоєння навчального матеріалу.

Навчальна функція контролю пов'язана з питанням програмового навчання. Крім того, вона реалізується при обговоренні питань на семінарах, заліках, виявленні помилок або суперечностей.

Організаційна функція педагогічного контролю зумовлюється його впливом на організацію навчально-виховного процесу. Залежно від результатів контролю приймається рішення про необхідність проведення додаткових занять та консультацій, про надання допомоги студентам, про їх заохочення.

Виховна функція полягає в тому, що контроль дисциплінує та скеровує діяльність студентів. Це, в свою чергу, підвищує мотивацію та сприяє їх активному прагненню вчитися, розвивати свої здібності. Крім того, перевірка допомагає вдосконалювати знання, робить їх більш чіткими та систематизованими.

Оптимальними методами контролю знань, умінь, навичок є використання ділових ігор та тестів із вибірковими відповідями.

Тестові завдання відповідають вимогам, що висуваються для тестової форми контролю. Вони відповідають змісту навчальної програми, створюють умови для визначення рівня знань та умінь студентів по кожному її розділу.

VIII. Система поточного та підсумкового контролю

Якість підготовки майбутніх фахівців оцінюється за результатами навчання на різних стадіях навчального процесу. Окрім поточного контролю, студент може отримати бали за усну відповідь, підсумковий тест та індивідуальне завдання.

Кількість рейтингових балів за основні види навчальної роботи (участь на лекційних та семінарських заняттях) відображені в таблиці 4.

Загальна схема розподілу балів упродовж вивчення дисципліни відображена в таблицях 1, 2.

Таблиця 1

Розподіл балів, що отримують студенти протягом першого модуля

МОДУЛЬ 1														
РАЗОМ				100 балів										
			Р										Р	К
														0
Змістовний модуль 1				Змістовний модуль 2										

Таблиця 2

Розподіл балів, що отримують студенти протягом другого модуля

МОДУЛЬ 2																				
РАЗОМ				100																
Л	Л	Л	Л	Л	Л	Л	Л	Л	П	П	П	П	ІР	Л	Л	Л	Л	П	ІР	МК
2	2	2	2	2	2	2	2	2	4	4	4	4	6	2	2	2	2	4	1,5	31,5
Змістовний модуль 3													Змістовний модуль 4							

Таблиця 3

Кількість рейтингових балів за участь у лекційних та практичних заняттях

№ з/п	Вид навчальної роботи протягом 1-го модуля	Оцінка
1	Присутність на лекції	1 бал
2	Присутність на практичному занятті	1 бал
3	Грунтова відповідь в кінці лекційного заняття (бліц-опитування за матеріалами щойно прослуханої лекції)	2 бали
4	Грунтова відповідь на практичному занятті	5 балів
5	Індивідуальна робота (завдання) *	3 бали

* Індивідуальна робота (завдання) виноситься на кожне практичне заняття

Таблиця 4

Кількість рейтингових балів за участь у лекційних та практичних заняттях

№ з/п	Вид навчальної роботи протягом 2-го модуля	Оцінка
1	Присутність на лекції	1 бали
2	Присутність на практичному занятті	1 бали
3	Грунтова відповідь в кінці лекційного заняття (бліц-опитування за матеріалами щойно прослуханої лекції)	1 бали
4	Грунтова відповідь на практичному занятті	3 балів
5	Індивідуальна робота (завдання) *	1,5 бали

* Індивідуальна робота (завдання) виноситься на кожне практичне заняття

Отже, вивчаючи курс «Методика викладання у вищій школі», студент може максимально отримати за кожен модуль по 100 балів, зокрема в

першому модулі за лекційні заняття – 24 бали, за практичні – 24, за індивідуальні – 12 балів, за самостійну роботу – 40.

У другому модулі студент може отримати за лекційні заняття 30 балів, за практичні – 28, за індивідуальні завдання – 10,5 балів, за самостійну роботу – 31,5. Підсумковий семестровий контроль – залік.

Залік проводиться у вигляді підсумкового тестування за весь курс вивчення дисципліни. Максимальна оцінка підсумкового контролю – 100 балів. Кожен тест до першого рубіжного контролю містить 40 питань, до кожного питання є варіанти відповідей. За правильну відповідь студент отримує 1 бал, 0 балів за помилку.

Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів та порядок переведення результатів поточного контролю в національну шкалу та шкалу ECTS

Критерії оцінювання	Результати поточного контролю	Національна шкала	Оцінка за шкалою ECTS
Студент виявляє особливі творчі здібності, уміє самостійно здобувати знання, без допомоги викладача знаходить та опрацьовує необхідну інформацію, уміє використовувати набуті знання і вміння для прийняття рішень у нестандартних ситуаціях, переконливо аргументує відповіді, самостійно розкриває власні обдарування й нахили	4,5-5	Зараховано	A
Студент вільно володіє вивченим обсягом матеріалу, застосовує його на практиці, розв'язує вправи й задачі в стандартних ситуаціях, самостійно виправляє допущені помилки, кількість яких незначна	4,1-4,4		B
Студент уміє зіставляти, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом викладача; загалом самостійно застосовувати її на практиці; контролювати власну діяльність; виправляти помилки, серед яких є суттєві, добирати аргументи для підтвердження думок	3,7-4		C

Студент відтворює значну частину теоретичного матеріалу, виявляє знання й розуміння основних положень; з допомогою викладача може аналізувати навчальний матеріал, виправляти помилки, серед яких є значна кількість суттєвих	3,2-3,6		D
Студент володіє навчальним матеріалом на рівні, вищому за початковий, значну частину його відтворює на репродуктивному рівні	3-3,1		E
Студент володіє матеріалом на рівні окремих фрагментів, що становлять незначну частину навчального матеріалу	1,7-2,9	Незарахован о	FX
Студент володіє матеріалом на рівні елементарного розпізнання і відтворення окремих фактів, елементів, об'єктів.	0-1,6		F

Для визначення кількості балів середнє арифметичне результатів поточного контролю множиться на коефіцієнт 20.

IX. Самостійна робота

Індивідуальна робота (ІР) проводиться з окремими студентами з метою підвищення рівня їх підготовки та розкриття творчих здібностей. Індивідуальна робота тісно пов'язана із самостійною роботою студентів щодо засвоєння теоретичних і прикладних аспектів дисципліни й проведення наукових досліджень.

Самостійна робота (СР) є однією з форм організації навчального процесу, яка передбачає створення умов для якнайповнішої реалізації творчих можливостей студентів і має на меті поглиблення, узагальнення та закріплення знань, які студенти набувають у процесі навчання, а також застосування цих знань на практиці.

Основними видами завдань для самостійної роботи є:

- самостійне опрацювання тем у цілому чи окремих питань;
- підготовка конспектів навчальних і наукових текстів;
- поглиблене вивчення окремих питань, підготовка рефератів, есе, виконання робіт з елементами наукового дослідження з апробацією творчих надбавок на конкурсах, олімпіадах, конференціях тощо.

Нижче наведені питання для поглибленого вивчення, підготовки рефератів, доповідей, виконання наукових досліджень та есе.

Одним із видів завдань є написання есе – коротких наукових, критичних та інших нарисів, які відзначаються підкреслено індивідуальною позицією автора та вишуканістю форми.

Мета написання есе – формування в студентів компетенцій та навиків визначення й викладання в письмовій формі авторських позицій щодо економічних проблем і шляхів їх вирішення. Найважливішим завданням є також формування вміння яскраво, влучно та зрозуміло сформулювати й донести до аудиторії свою думку.

Рекомендовано такий порядок діяльності:

- на основі роботи з літературними джерелами виявлення наявних підходів до розв'язання проблеми;
- розроблення та обґрунтування власного погляду на проблему;
- підготовка тексту доповіді-есе, доповіді та наочних матеріалів, що відбивають основний зміст роботи;
- публічний захист (презентація) результатів дослідження.

Важливим видом самостійної роботи студентів є **підготовка рефератів**.

Мета написання реферату – поглиблення й закріплення теоретичних знань з предмета та набуття студентами вмінь пов'язувати свої знання з практикою. Виконання реферату дає змогу студенту навчитися самостійно використовувати та узагальнювати теоретичні положення та інформаційні матеріали, формулювати власні погляди стосовно невирішених проблем та обґрунтовувати висновки й пропозиції, спрямовані на розв'язання їх.

Основними етапами виконання реферату є:

1. Вибір теми та визначення завдань дослідження.
2. Добір та вивчення літературних джерел, збирання та обробка інформації.
3. Складання плану роботи.

4. Написання та оформлення реферату.
5. Захист роботи шляхом виступу на семінарському занятті.

Тематика рефератів

1. Стан вищої юридичної освіти в Україні.
2. Болонська декларація 19 червня 1999 р.
3. Болонський процес і юридична освіта в Україні.
4. Типовий і робочий навчальні плани зі спеціальності «Правознавство».
5. Співвідношення педагогіки, дидактики й методики.
6. Предмет методики викладання юридичних дисциплін.
7. Завдання й функції методики викладання юридичних дисциплін.
8. Методи викладання юридичних дисциплін.
9. Методичні форми викладання юридичних дисциплін.
10. Методичні засоби викладання юридичних дисциплін.
11. Організаційні форми методичної роботи кафедр юридичних дисциплін.
12. Лекція як форма вузівського навчання.
13. Загальні вимоги до лекції.
14. Види лекцій.
15. Структура лекції.
16. Підготовка лекції.
17. Конспектування лекції.
18. Семінар як форма навчального процесу.
19. Функції семінару.
20. Типи семінарів.
21. Структура семінару.
22. Планування семінарів.
23. Форми проведення семінарів.
24. Методичні поради студентам до семінарів.
25. Підготовка викладача до семінару.

26. Підготовка студентів до семінару.
27. Завдання самостійної роботи студентів.
28. Організація самостійної роботи студентів.
29. Індивідуальні графіки навчання.
30. Види обліку знань студентів.
31. Методи обліку знань студентів.
32. Критерії оцінки знань студентів.
33. Методика проведення контрольних робіт.
34. Методика проведення консультацій з юридичних дисциплін.
35. Методика проведення колоквиумів.
36. Методика проведення заліків.
37. Методика проведення курсових екзаменів.
38. Методика проведення державних екзаменів.
39. Місце і роль практики в навчальному процесі.
40. Види й цілі практики.
41. Зміст практики.
42. Програма практики.
43. Виробнича практика.
44. Переддипломна практика.
45. Керівництво практикою.
46. Документи звітності про підсумки практики.

Структура та обсяг реферату

Реферат мусить мати чітку логічну побудову з відповідними складовими елементами. Традиційно реферат складається зі вступу, основної частини та висновків.

У вступі розкривають актуальність теми, дають оцінку сучасному стану досліджуваної проблеми з посиланням на певні літературні джерела, визначають мету й завдання, об'єкт і методи дослідження. Основна частина роботи поділяється на кілька розділів. Перший з них зазвичай присвячується теоретико-методологічним питанням з досліджуваної теми; інші —

питанням аналізу досліджуваної проблеми, обґрунтуванню висновків і пропозицій щодо вирішення її.

У висновках стисло підсумовують результати дослідження. Тут містяться висновки й пропозиції, що показують, якою мірою досягнуто мету дослідження та вирішено завдання, поставлені у вступі.

Обсяг реферату: 13–19 сторінок формату А4 комп'ютерного набору. Приблизний обсяг структурних складових тексту реферату (кількість сторінок): титульна сторінка – 1, зміст – 1, вступ – 1, основна частина тексту – 8–13, висновки – 1–2, список використаної літератури – 1.

Оформлення реферату

Реферат має бути написаний українською мовою й правильно оформлений. Текст роботи повинен розміщуватися з одного боку аркуша паперу. Шрифт — Times New Roman. Розмір шрифту — кегль 14. З полями: зверху, знизу та зліва — 2,5 см, справа — 1 см. Міжрядковий інтервал — 1,5.

Роботу комплектують у такій послідовності: титульний аркуш (титул), зміст, вступ, основна частина, висновки, список літератури, додатки (у разі потреби).

Нумерація сторінок має бути наскрізною: номер сторінки проставляють арабськими цифрами в її правому верхньому кутку, проте на титульному аркуші (перша сторінка роботи) номер сторінки не вказується.

Формули слід нумерувати арабськими цифрами. Порядковий номер вказують у круглих дужках праворуч від формули. Він має складатися з номера розділу та, через крапку, порядкового номера формули в даному розділі. Наприклад, (3.1) означає: перша формула в третьому розділі.

Розрахунки, які наводяться в тексті, доцільно давати у вигляді таблиці, дані якої обов'язково проаналізовані в роботі. Кожна таблиця мусить мати заголовок, який відображає її зміст. Нумерація таблиць здійснюється таким чином: праворуч над заголовком пишуть слово «Таблиця» та її порядковий номер. Номер таблиці складається з номера розділу та, через крапку,

порядкового номера таблиці в даному розділі. Наприклад: Таблиця 2.1 — перша таблиця другого розділу. Якщо таблиця має продовження на наступній сторінці, то пишуть: Продовження табл. 2.1. У разі, коли показники, які містяться в таблиці, мають однакову одиницю виміру, то їх виносять у заголовок (наприклад: Розподіл трудових ресурсів, тис. чол.); коли ж вони різні, їх розміщують у спеціальній графі та відповідних рядках таблиці.

Ілюстративний матеріал у формі схем, діаграм, графіків тощо оформляється таким чином: під ілюстрацією пишуть слово «Рис.» і проставляють номер, який складається з номера розділу та, через крапку, порядкового номера ілюстрації в даному розділі. Наприклад: Рис. 2.1 — перший рисунок другого розділу.

У тексті обов'язково мають бути зроблені посилання на джерела, з яких були запозичені цифрова інформація й цитати, наведені в рефераті. Посилання на джерела рекомендується здійснювати за допомогою квадратних дужок, у яких проставляється порядковий номер джерела зі списку використаної літератури та відповідна сторінка, наприклад, [8:12].

Список використаної літератури складають у такій послідовності:

1. Укази Президента України.
2. Закони Верховної Ради України.
3. Постанови Кабінету Міністрів України.
4. Доповіді та виступи керівників держави.
5. Спеціальна література з теми реферату (за прізвищами авторів книг, брошур, статей, назвами збірників в алфавітному порядку).

У списку літератури слід вказати:

- для книг — прізвище (прізвища) та ініціали автора (авторів), назву книги, місто, видавництво, рік видання;
- для статей — прізвище (прізвища) та ініціали автора (авторів), назву статті, назву журналу, рік видання, його номер, номери сторінок, у межах яких надруковано статтю.

Додатки до рефератів оформляються так: у правому верхньому кутку сторінки з великої букви пишуть слово «Додаток» і вказують його порядковий номер. Послідовність розміщення додатків визначається черговістю посилань на них у тексті роботи. Нумерують додатки арабськими цифрами наскрізно від першого до останнього. Усі додатки мають мати заголовок.

На останній сторінці реферату студент повинен поставити свій підпис і дату закінчення роботи.

Захист реферату здійснюється на семінарському занятті. Виступаючи з доповіддю про основні результати дослідження (7–10хв.), студент повинен розкрити основний зміст роботи, обґрунтувати свої висновки й пропозиції, відповісти на питання студентів.

Х. Питання до заліку

1. Основи правового регулювання вищої освіти: поняття системи вищої освіти.
2. Види освітньо-кваліфікаційних рівнів і вищих навчальних закладів.
3. Сутність ступеневої освіти.
4. Порядок ліцензування освітніх послуг та система акредитації вищих юридичних навчальних закладів.
5. Система стандартів вищої юридичної освіти.
6. Особливості та значення розвитку юридичної освіти України в умовах сьогодення.
7. Суть Лісабонської конвенції і Сорбонської декларації.
8. Болонська декларація.
9. Кредитно-модульна система організації навчального процесу.
10. Проблеми запровадження принципів Болонської декларації в системі вищої освіти України.
11. Структура і зміст конструювання цільових моделей професійної діяльності юриста та особливостей цієї діяльності.

12. Теоретичні та практичні основи наукової галузі юридичної професіографії та професіології.
13. Методика складання професіограм, особливості професіограми юриста.
14. Математичне обґрунтування складових професіограми юриста.
15. Структура та зміст цільової моделі (професіограми юриста).
16. Основні знання, уміння та навички юриста, якості та властивості, якими повинен володіти юрист.
17. Психографічний профіль (психограма) юриста.
18. Навчальна й робоча програма навчальної дисципліни – структура й порядок розроблення.
19. Види навчальної роботи студентів.
20. Методи підбору завдань для реалізації цілей навчального процесу.
21. Підготовка опорного конспекту та методи проведення лекцій.
22. Організація роботи студентів на практичних і семінарських заняттях.
23. Види самостійної роботи студентів.
24. Методи розробки індивідуальних і колективних завдань для самостійної роботи студентів.
25. Методи організації самостійної науково-дослідної роботи студентів.
26. Методи практичної підготовки студентів під час занять.
27. Організація практичної підготовки студентів під час навчальних і виробничих практик.
28. Організація практичної підготовки студентів за допомогою тренінгових технологій навчання.
29. Лекція: поняття, функції, значення.
30. Види лекцій.
31. Методика проведення лекції.

32. Лекція як акт публічного виступу. Процес підготовки до лекції як до публічного виступу.
33. Методика проведення лекції.
34. Види контролів навчальних досягнень студентів.
35. Методи розробки засобів діагностики навчальних досягнень студентів.
36. Особливості оцінювання навчальних досягнень студентів за допомогою тестових технологій.
37. Методи оцінювання результатів самостійної роботи студентів.
38. Особливості кредитно-модульної оцінки студентів.
39. Практичне впровадження кредитно-модульної системи оцінки.
40. Значення методів активного навчання в підготовці фахівців з інноваційного менеджменту.
41. Передумови для застосування методів активного навчання. Характеристика методів активного навчання.
42. Особливості застосування командних завдань у процесі навчання.
43. Ділові та рольові ігри: методика та практика застосування в навчальному процесі.

Х. Список рекомендованої літератури

1. Конституція України. // Відомості Верховної ради (ВВР), 1996, №30, ст. 141. Із змінами, внесеними згідно із Законом N 2222-IV ([2222-15](#)) від 08.12.2004, ВВР, 2005, N 2, ст.44.
2. Закон України „Про вищу освіту» // Відомості Верховної ради (ВВР), № 20, ст. 134. (із змінами і доповненнями)
3. Закон України «Про освіту» // Відомості Верховної ради (ВВР), 1991, № 43, Ст. 451. (зі змінами і доповненнями).
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 24 грудня 1997 року № 507 «Про перелік напрямів і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями».

5. Наказ Міністерства освіти України „Про затвердження Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах». – №161 від 02.06.1993 року.

6. Афанасьева О.В. Этика и психология профессиональной деятельности юриста: Учеб. пособие для студ. Учрежд. сред. проф. образования, обучающихся по специальности 0201 – Правоведение. –2-е изд., перераб. и доп. / О.В Афанасьева, А.В. Пищелко.– М.: Academia, 2004. – 220 с.

7. Бандурка А.М. Юридическая психология: Учебник./ А.М.Бандурка, С.П.Бочарова, Е.В.Землянская. – Харьков: Изд-во Национального университета внутренних дел, 2002. – 640с.

8. Бандурка О.М. Юридична деонтологія: Підручник /О.М.Бандурка, О.Ф.Скакун. – Харків: Видавництво НУВС, 2002. – 336с.

9. Бандурка О.М. Професійна етика працівників органів внутрішніх справ. / О.М.Бандурка. – Харків: Вид-во Національного університету внутрішніх справ, 2001. – 300с.

10. Бедь В.В. Юридична психологія: навчальний посібник /В.В.Бедь. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: МАУП, 2004. – 436с.

11. Біленчук П.Д. Правова деонтологія (підручник для вищих навчальних закладів) / П.Д.Біленчук, С.С.Сливка. – К.: «Атика», 1999. – 292с.

12. Васильев В.Л. Юридическая психология: Учебник для вузов. – 5-е издание, переработанное и доп. / В.Л.Васильев. – СПб.: Питер, 2003. – 656с.

13. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Под ред. В.В. Давыдова. – М.: Педагогика, 1994. – 479 с.

14. Головка Н.І. Навчальна програма дисципліни «Правова педагогіка» (для магістрів). / Н.І.Головка. – К.: МАУП, 2005. – 14с.

15. Гусарев С.Д. Юридична деонтологія. Основи юридичної діяльності: теоретичні, практичні та деонтологічні аспекти: Науково-

методичний та навчальний посібник / С.Д.Гусарев, О.Д.Тихомиров; за заг. ред. В.В. Копейчікова. – К.: ВІРА-Р, 2003. – 505 с.

16. Гусарев С.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): Навч. Посіб. – 2-ге вид., перероб / С.Д.Гусарев, О.Д.Тихомиров. – К.: Знання, 2006. – 487с.

17. Дмитриев Ю.А. Юридическая педагогика: Курс лекций. / Ю.А.Дмитриев. – М., 2008. – 240с.

18. Еникеев М.И. Юридическая психология: Энциклопедия. / М.И.Еникеев. – М., 2001. – 300с.

19. Ертнысбаева Г. Н. Совершенствование подготовки слушателей учебных заведений МВД Республики Казахстан на основе применения инновационных технологий: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.08 / Карагандинский юридический институт МВД Республики Казахстан имени Б. Бейсенова / Г.Н.Ертнысбаева. – Караганда, 2008. – 31с.

20. Журавський В.С. Підвищення рівня науково-методичного забезпечення вищої юридичної освіти – шлях до Європейської спільноти: юридична освіта в Україні та Болонський процес / В.С.Журавський // Юридический вестник. – 2003. – №4. – С. 95-101.

21. Журавський В.С. Проблеми юридичної освіти [Текст] / В. Журавський // Юридичний вісник України. – 2003. – 25-31 січ. – С. 115.

22. Журавський В. С. Юридична освіта в Україні: сучасний стан та напрями вдосконалення [Текст] / В. Журавський, О. Копиленко // Право України. – 2004. – N11. – С. 3-6.

23. Журавський В.С. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти. – 2003. – 200с.

24. Кикоть В.Я. Юридическая педагогика: учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности 021100 «Юриспруденция» / В.Я.Кикоть, А.М.Столяренко. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 895 с.

25. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения: уч. Пос /Е.А.Климов. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 512 с.

26. Климов Е.А. Психология профессионала: Избр. психол. тр./гл. ред. Д.И. Фельдштейн / Е.А.Климов. – Москва, Воронеж: Ин-т практической психологии: НПО «Модекс». 1996. – 400.
27. Коваль Н.В. Введение в юридическую специальность (деонтологический аспект): Курс лекций. / Н.В.Коваль. – Донецк, 1998. – 192с.
28. Кони А.Ф. Избранные произведения / Сост. А.Б. Амелин / А.Ф.Кони. – М.: Госуд. изд-во юридической литературы. 1956. – 888 с.
29. Коновалова В.Е. Основы юридической психологии: [учебник] /В.Е.Коновалова, В.Ю.Шепитько. – Х.: Одиссей, 2006. – 352с.
30. Котикова О.М. Теоретичні аспекти організації тренінгу комунікативних умінь майбутніх правознавців / О.М.Котикова // Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – К., 2010. – Вип. № 61. – С. 119 – 123.
31. Котикова О.М. Психолого-педагогічна підготовка у стандартах юридичної освіти / О.М.Котикова// Проблеми освіти: Наук. Зб. / Кол. авторів. – Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, 2008. – Вип. № 56. – С.26- 30с.
32. Котикова О.М. Особисто діяльнісний підхід до психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів / О.М.Котикова// Науково-методичний збірник / Кол. авторів. – К.: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, 2008. – Вип. № 53. – С. 60-64.
33. Кремень В.Г. Підвищення ефективності вищої освіти і науки як дієвого чинника суспільного розвитку та інтеграції в європейське співтовариство // Вища школа. – 2003. – №6. – С. 3-23.
34. Левитан К.М. Юридическая педагогика: [учебник] / К.М.левитан. – М.: Издательство «Норма» , 2008. – 432с.
35. Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность / А.Н.Леонтьев. – М.: Политиздат, 1977. – 304 с.

36. Макаров Р.Н. Авиационная педагогика: [учебник] / Р.Н.Макаров, С.Н.Неделько, А.П.Бамбуркин, В.А.Григореецкий. – М.: МАПЧАК, 2005. – 433с.
37. Падалка О.С. Педагогічні технології: [навчальний посібник]. «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана. – К.,1995 О.С.Падалка, А.С.Нісімчук, І.О.Смолук. – 256 с.
38. Педагогика / Под ред. Ю.К. Бабанского и др. – М.: Просвещение, 1988. – 478 с.
39. Педагогика / Под ред. П.И. Пидкасистого. – М.: Российское педагогическое общество, 1996. – 602 с.
40. Пирожков В.Ф. Криминальная психология. / В.Ф.Пирожков. – М.: «Ось – 89», 2001. – 704с.
41. Платонов К.К. Проблемы способностей / К.К.Платонов. – М.: Наука, 1972. – 312 с.
42. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс: В 2 кн. / кн. 1. Общие вопросы Процесс обучения / И.П.Подласый. – М.: Владос, 1999. – 574.
43. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання / О. І. Пометун. – К. : СПД Кулінічев Б. М., 2007. – 144 с.
44. Порубов Н.И. Юридическая этика: Учебное пособие / Н.И.Порубов, А.Н.Порубов. – Мн.: Выш. школа, 2003. – 352с.
45. Романов В.В. Юридическая психология. / В.В.Романов. – М., 2000. – 280с.
46. Романов В.В. Юридическая психология. Учебник для юридических специальностей ВУЗов / В.В.Романов. – М.: Юрист, 2009. – 560с.
47. Рижиков В.С. Соціально-психологічний профіль та особистісні характеристики юриста як складові професіограми у професійній підготовці спеціаліста / В.С.Рижиков // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки. – Луганськ, травень 2010. № 9 (196). – С.55-64.

48. Рижиков В.С. Місце цільової моделі у педагогічному процесі формування спеціаліста-юриста / В.С.Рижиков // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання та спорту: Харків: ХДАМД (ХХП), 2009. – №5.- С.232 – 235.

49. Рижиков В.С. Теорія і практика конструювання цільових моделей (професіограм) та процесу професійної підготовки майбутніх юристів: Монографія / Рижиков В.С. – Херсон: вид-во «Айлан», 2010. – 280с.

50. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. О месте психического во всеобщей взаимосвязи явлений материального мира / С.Л. Рубинштейн. – М.: Изд-во АН СРСР, 1957. – 328 с.

51. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – М.:, 2000. – 404с.

52. Сливка С.С. Правнича деонтологія / С.С. Сливка. – К.: Атика, 1999. – 336 с.

53. Сливка С.С. Юридична деонтологія: Підручник. / С.С.Сливка. – К., 2001. – 304с.

54. Сорович М.К. Порівняльна характеристика вищої юридичної освіти України і США / М.К.Сорович. – К., 2002.- 146с.

55. Сырых В.М. Введение в теорию образовательного права / В.М.Сырых. – М., 2002. – 340с.

56. Талызина Н.Ф. Методика составления обучающих программ / Н.Ф.Талызина. – М.: Педагогика, 1980. – 157 с.

57. Чуфаровский Ю.В. Юридическая психология: учебное пособие / Ю.В.Чуфаровский. – М.: Право и закон, 1997. – 320с.

58. Чуфаровский Ю.В. Психология оперативно-розыскной деятельности / Ю.В.Чуфаровский. – 2-е изд., доп. – М.: Издательство «МЗ-Пресс», Издатель Воробьев А.В., 2001. – 309 с.

59. Эльконин Д.Б. Психология игры / Д.Б.Эльконин. – 2-е изд. – М.: Туманит, изд. центр ВЛАДОС, 1999. – 360с.

60. Юридична енциклопедія / ред. Ю.С.Шемшученко – т. 2 – К.: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П.Бажана, 1999 – 742 с.
61. Яворська Г.Х. Педагогіка для правників: навчальний посібник / Г.Х.Яворська. – К.: Знання, 2004. – 335с.
62. Яворская Г.Х. Практика повышения эффективности учебно-воспитательного процесса в высшей школе: Учеб.-метод. пособ. – Одесса, 1995. – 75с.
63. Яворська Г.Х. Службово-професійний обов'язок юриста – працівника міліції // Науковий вісник ПУДПУ: Зб. наук. праць. – Одеса, 1999. – Вип. 6-7. – С. 23-27.
64. Ягупов В.В. Педагогіка: навч. посіб / В.В.Ягупов. – К.: Либідь, 2003. – 560 с.

Додаткові електронні джерела

1. <http://portal.rada.gov.ua/> – сайт Верховної Ради
2. <http://www.kmu.gov.ua/control/> – Урядовий портал
3. www.president.gov.ua – сайт Президента України
4. <http://www.ukrstat.gov.ua/> – сайт Державного комітету статистики України
5. <http://ubr.ua/main/ukr/> – Український Бізнес Ресурс
6. <http://www.pension.kiev.ua/> – Пенсійна реформа в Україні
7. http://www.carpira.biz/icapira_ukr.htm – Проект «CІРА – Україна»
8. <http://uk.wikipedia.org> – «Вікіпедія» Вільна енциклопедія.